

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра обліку і фінансів

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Податкові зміни в умовах війни: вплив на бізнес, державний бюджет та ставлення громадян»

«Tax changes in times of war: impact on business, state budget and citizens»

Виконала: здобувачка денної форми навчання спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітня програма Фінанси, банківська справа та страхування

Койфман Анна Андріївна

Керівник: д.е.н., професор Дем'янчук М.А.

Рецензент: д.е.н., професор Князева О.А.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ __ від _____ 20__ року

Захищено на засіданні ЕК № 9
протокол № __ від _____ 20__ р.,
Оцінка _____ / _____ / _____

Завідувач кафедри
_____ САВАСТЄЄВА Оксана

Голова ЕК
_____ САВАСТЄЄВА Оксана

Одеса 2025

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБУ – Бюро економічної безпеки України
ВВП – валовий внутрішній продукт
ВЕЗ – вільна економічна зона
ВЗ – військовий збір
ВР АР Крим – Верховна рада Автономної Республіки Крим
ВРУ – Верховна рада України
ДПСУ – Державна податкова служба України
ЄБА – Європейська Бізнес Асоціація
ЄП – єдиний податок
ЄСВ – єдиний соціальний внесок
ЗП – заробітна плата
ІТ – інформаційні технології
КМУ – Кабінет Міністрів України
МВФ – Міжнародний валютний фонд
МФУ – Міністерство фінансів України
НБУ – Національний банк України
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ОМС – Органи місцевого самоврядування
ООН – Організація об'єднаних націй
ОПК – оборонно-промисловий комплекс
ПДВ – податок на додану вартість
ПДФО – податок на доходи фізичних осіб
ПКУ – Податковий кодекс України
ПНП – податок на прибуток
ССО – спрощена система оподаткування
ФОП – фізична-особа підприємець

ЗМІСТ

ЗМІСТ		3
ВСТУП		5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....		10
1.1. Законодавча база оподаткування в Україні: еволюція та регулятори.....		10
1.2. Теоретико-методичні засади оподаткування фізичних осіб та фіскального навантаження на домогосподарства.....		15
1.3. Оподаткування суб'єктів господарювання: архітектоніка, динаміка змін та особливості функціонування в умовах військової агресії..		17
Висновки до розділу 1		20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВИХ ЗМІН В УМОВАХ ВІЙНИ НА БІЗНЕС, ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ТА ГРОМАДЯН.....		22
2.1. Динаміка доходів державного бюджету та ефект від реформ військового збору.....		22
2.2. Вплив податкових нововведень на малий бізнес та ключові сектори економіки.....		25
2.3. Методика, структура вибірки та факторний аналіз сприйняття податкових змін фізичними і юридичними особами		30
2.4. Соціально-економічні детермінанти сприйняття податкових нововведень фізичними та юридичними особами.....		36
Висновки до розділу 2		48
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: БІЗНЕС, БЮДЖЕТ ТА ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА		50
3.1. Регресійне моделювання впливу інформованості на сприйняття змін податкового навантаження бізнесом та громадянами		50

3.2. Шляхи оптимізації податкового навантаження бізнесу України через імплементацію закордонного досвіду	54
3.3. Спеціальні податки на оборону як інструмент стабілізації бюджету: міжнародний досвід та перспективи для України	59
3.4. Податкова культура і мораль: практичні інструменти для зміни поведінки платників податків	62
Висновки до розділу 3	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Початок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України став причиною серйозних викликів для економіки країни та вимагає значного збільшення бюджетних доходів. Основним завданням уряду стало запровадження заходів, спрямованих на стабілізацію економіки, збереження платоспроможності підприємств, що функціонують на території держави, а також забезпечення стабільних та достатніх надходжень до бюджету. Оскільки значну частину бюджетних надходжень становлять податкові надходження, важливими були зміни саме у податковому законодавстві.

Сучасні дослідження [1-3] вітчизняних науковців визначають роль податків як ключового інструменту впливу на соціально-економічні процеси в умовах війни. Висвітлюється необхідність адаптації податкової системи, запровадження гнучких механізмів, таких як зміни податку на додану вартість, податку на прибуток, спрощення умов для малого бізнесу. Автори [4] наголошують на важливості посилення координації між бюджетно-податковою та монетарною політикою для підтримання макроекономічної стабільності та фінансування пріоритетних видатків на оборону та соціальну підтримку.

Значна частина наукових праць присвячена аналізу військового збору [5-6], розглядають історичні та юридичні аспекти збору, аналізуючи його як швидку відповідь на проблему наповнення бюджетів, зумовлену початком військових дій у 2014 році. Водночас науковці [7-8] надають критичну оцінку цього інструменту. Автори вказують на системні проблеми, такі як відсутність чіткого цільового використання, обмежену фіскальну роль у покритті потреб оборони та проблему подвійного оподаткування.

Дослідники [9-10] аналізують фіскальну політику в контексті збройних конфліктів. Їхні праці доводять, що історичний досвід війн показує, що збройні конфлікти призводять до значного розширення податкової бази та зміцнення адміністративної спроможності держави, формуючи основи для

сучасних фіскальних систем, а військові податки часто стають постійними, інтегруючись у податкову систему в післявоєнний період.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень в цій сфері, вони часто фокусуються або виключно на макроекономічному фіскальному ефекті, або на дослідженні окремих податків. Питання комплексної оцінки впливу сукупності податкових змін на різні сектори бізнесу, а також аналізу сприйняття цих змін безпосередньо юридичними та фізичними особами залишаються недостатньо вивченими. Це зумовлює потребу у подальшому дослідженні, спрямованому на виявленні поведінкових, економічних та адміністративних чинників, які визначають адаптацію економічних суб'єктів до фіскальної політики в умовах воєнного стану.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є мультиаспектне дослідження трансформацій податкової системи України в умовах війни та їхнього впливу на бізнес, державний бюджет і ставлення громадян через аналіз економічних показників, поведінкових реакцій суб'єктів господарювання та населення, а також оцінку структурних і функціональних змін фіскального механізму.

Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань:

- окреслити еволюціонування законодавчої бази оподаткування в Україні та визначити державні органи, що здійснюють її регулювання;
- розкрити теоретико-методичні засади оподаткування фізичних осіб та фіскального навантаження на домогосподарства;
- охарактеризувати архітекtonіку, динаміку змін та дослідити особливості функціонування оподаткування суб'єктів господарювання в умовах військової агресії;
- проаналізувати вплив податкових змін в умовах війни на дохідну частину державного бюджету;
- здійснити моніторинг впливу податкових нововведень на фінансово-господарську діяльність суб'єктів малого бізнесу та ключові сектори економіки України;

- обґрунтувати методику дослідження, структуру вибірки та провести факторний аналіз сприйняття податкових змін фізичними і юридичними особами;

- визначити соціально-економічні детермінанти сприйняття податкових нововведень фізичними і юридичними особами на основі соціологічних даних;

- застосувати регресійне моделювання для оцінки впливу інформованості на сприйняття змін податкового навантаження бізнесом та громадянами;

- розробити шляхи оптимізації податкового навантаження бізнесу України через імплементацію закордонного досвіду;

- сформулювати перспективи удосконалення податкової політики України на основі міжнародного досвіду в частині справляння спеціальних податків на оборону як інструменту забезпечення стабільності та наповнення державного бюджету;

- запропонувати практичні інструменти покращення податкової культури і моралі громадян як важливого елемента фіскальної політики.

Об’єкт і предмет дослідження. *Об’єктом дослідження* виступає процес трансформації податкової системи України в умовах воєнних викликів. *Предметом дослідження* виступають теоретико-методичні засади і практичні підходи оцінки впливу трансформацій податкової системи України в умовах воєнних викликів на ключові суб’єкти економіки : державний бюджет, бізнес-середовище і громадян.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціалізованих методів, застосованих для досягнення поставленої мети та реалізації завдань роботи. Теоретичну базу дослідження сформовано на основі наукових напрацювань українських і зарубіжних дослідників, що висвітлюють проблематику податкової політики, фіскальної адаптації та поведінкових аспектів оподаткування.

У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема: *історичний, групування та систематизації* – для окреслення еволюції законодавчої бази оподаткування та

визначення органів її регулювання; *діалектичний та узагальнення* – для розкриття теоретико-методичних засад оподаткування фізичних осіб і фіскального навантаження на домогосподарства; *системно-структурний аналіз, індукція й дедукція* – для характеристики архітекτονіки, динаміки змін та особливостей функціонування оподаткування суб'єктів господарювання в умовах військової агресії; *економіко-статистичний аналіз і моніторинг* – для оцінки впливу податкових змін на дохідну частину бюджету та діяльність малого бізнесу й ключових секторів економіки; *факторний аналіз та описова статистика* – для обґрунтування методики дослідження, структури вибірки та аналізу сприйняття податкових змін фізичними й юридичними особами; *непараметричний аналіз і пост-хок порівняння* – для визначення соціально-економічних детермінант сприйняття нововведень на основі соціологічних даних; *регресійний аналіз та моделювання* – для оцінки впливу інформованості на сприйняття змін податкового навантаження бізнесом і громадянами; *порівняльний аналіз, кейс-стаді та інтегрований підхід* – для розроблення шляхів оптимізації податкового навантаження через імплементацію закордонного досвіду; *прогнозування та сценарне моделювання* – для формулювання перспектив удосконалення податкової політики й розроблення пропозицій щодо підвищення податкової культури та моралі громадян; *табличний і графічний аналіз* – для наочного представлення результатів.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дипломної роботи сформували нормативно-правові акти, що регулюють функціонування податкової системи України. Статистичну та аналітичну основи становлять офіційні дані вітчизняних та міжнародних організацій, зокрема Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики України, порталу OpenBudget, аналітичні звіти Європейської Бізнес Асоціації та порталу YouControl, а також база War-Tax Dataset. Науково-теоретичну базу становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені питанням податкової політики в умовах війни. Емпіричну базу дослідження становлять результати власного соціологічного дослідження

щодо сприйняття податкових змін фізичними та юридичними особами в умовах війни, а також розрахунки та моделювання, сформовані авторкою.

Практична цінність одержаних результатів. Практична цінність дипломної роботи полягає у тому, що одержані результати можуть бути використані під час формування проєктів стратегій фіскальної політики, пов'язаних із забезпеченням балансу між акумуляцією доходів для оборонних потреб та підтримкою економічної активності суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Отримані висновки також можуть бути спрямовані на подолання виявлених проблем в бюрократичному навантаженні, пов'язаному з виконанням податкових обов'язків, а також на зниження регуляторної невизначеності та надмірного податкового тиску. Крім того, результати дослідження можуть слугувати орієнтирами для підвищення прозорості податкової системи та покращення бізнес-клімату в умовах війни.

Апробація результатів. Основні положення, ідеї, висновки дипломної роботи доповідались на: VIII міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти» (назва доповіді: Військовий збір: законодавчі ініціативи та проблеми оподаткування, м. Одеса, Україна, 24 жовтня 2024 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми формування обліково-аналітичного забезпечення системи управління бізнес-процесами суб'єктів господарювання» (назва доповіді: Електронне адміністрування податків в Україні в умовах війни: інноваційні рішення та виклики, м. Одеса, Україна, 20 червня 2025 р.); IX міжнародній науково-практичній конференції «Теорія, методологія і практика організації фінансових відносин в умовах глобальної турбулентності: актуальна проблематика і шляхи її вирішення» (назва доповіді: Трансформація податкової політики України в умовах війни: вплив на бюджетні потоки, м. Одеса, 31 жовтня 2025 р.).

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Законодавча база оподаткування в Україні: еволюція та регулятори

Податкове законодавство є основою формування та функціонування системи оподаткування будь-якої держави. Фундаментом податкової системи України виступає ПКУ, що займає центральне місце серед законів, що регламентують податковий механізм [14]. Для розуміння сучасної податкової системи важливим є вивчення етапів її становлення, змін у правовому регулюванні та ознайомлення з регулюючими органами.

Розвиток податкової системи бере початок у 1991 році, коли Україна набула незалежність та прийнято Закон Української РСР «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 р. [15]. Він заклав основу системи оподаткування України, вплинувши на подальший розвиток законодавчої політики у сфері оподаткування. Він визнав порядок встановлення та скасування податків і зборів, закріплюючи дані повноваження за ВРУ, ВР АР Крим та місцевими радами. Документ ідентифікував платників податків, їхні ключові обов'язки, як, наприклад, ведення обліку, подання звітності та своєчасна сплата податків, а також встановлював відповідальність за порушення. Система оподаткування відповідно до Закону почала будувалась на принципах обов'язковості, економічної доцільності та соціальної справедливості. Закон також почав регулювати механізми встановлення ставок податків, зарахування коштів до бюджетів різних рівнів, функціонування місцевих податків та питання уникнення подвійного оподаткування. Закон втратив чинність 1 січня 2011 р., ставши у багатьох аспектах базою для ПКУ.

ПКУ за всю свою історію зазнавав велику кількість змін, а саме 234 редакції, враховуючи редакцію 05.10.2025 [14]. Прийняття ПКУ стало ключовою

реформою податкової системи, що заклало основу для більшої ефективності, прозорості та структурованості оподаткування. Водночас це запустило процес подальшої оптимізації податкових правил та скорочення кількості податків і зборів. Зміни можна чітко простежити за трьома періодами (табл. 1.1) [16]: (1) 2011-2014 роки; (2) 2015-2021 роки; (3) з 2022 року до теперішнього часу. Ключові зміни представлені на рис. 1.1.

Таблиця 1.1

Етапи трансформації податкової системи України (2011–2025)

Період	Етап	Характеристика / особливості
2011-2014	Інституційне становлення та перші ознаки фіскальної мобілізації	Цей період охоплює запровадження ПКУ, що заклало основу для уніфікації податкових норм і процедур. У 2014 році, у зв'язку з початком антитерористичної операції, введено військовий збір як новий елемент фіскальної мобілізації. Це стало першим прикладом адаптації податкової системи до безпекових викликів.
2015-2021	Реформування та цифровізація на тлі економічної нестабільності	У цей період відбулися масштабні зміни в адмініструванні ключових податків, зокрема ЄСВ, ПДВ та податку на прибуток. впроваджено електронні сервіси, що спростили взаємодію платників з фіскальними органами. Економічна нестабільність, спричинена гібридною війною та пандемією COVID-19, стимулювала запровадження податкових пільг і відтермінувань.
2022 дотепер	Фіскальна адаптація в умовах повномасштабної війни	Повномасштабне вторгнення РФ стало тригером для екстрених змін у податковій системі. запроваджено спрощені режими, тимчасові пільги та обмеження перевірок. Зростання оборонних витрат зумовило перегляд фіскальних пріоритетів. Водночас посилилася роль поведінкових чинників у формуванні податкової дисципліни та довіри до системи.

Джерело: сформовано авторкою на основі інформації [14].

На етапі впровадження ПКУ збережено розширений список загальнодержавних і місцевих податків та зборів, що охоплював 18 загальнодержавних (додаток А, рис. А.1.) та 5 місцевих податків і зборів. Місцеві податки включали податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки ЄП, а збори – туристичний збір, збір за місця для паркування транспортних засобів та збір за провадження певних видів підприємницької діяльності. У цей період система зберігала певну складність через велику кількість спеціалізованих податків, таких як збір за спеціальне використання лісових ресурсів чи збір на розвиток виноградарства. Проте

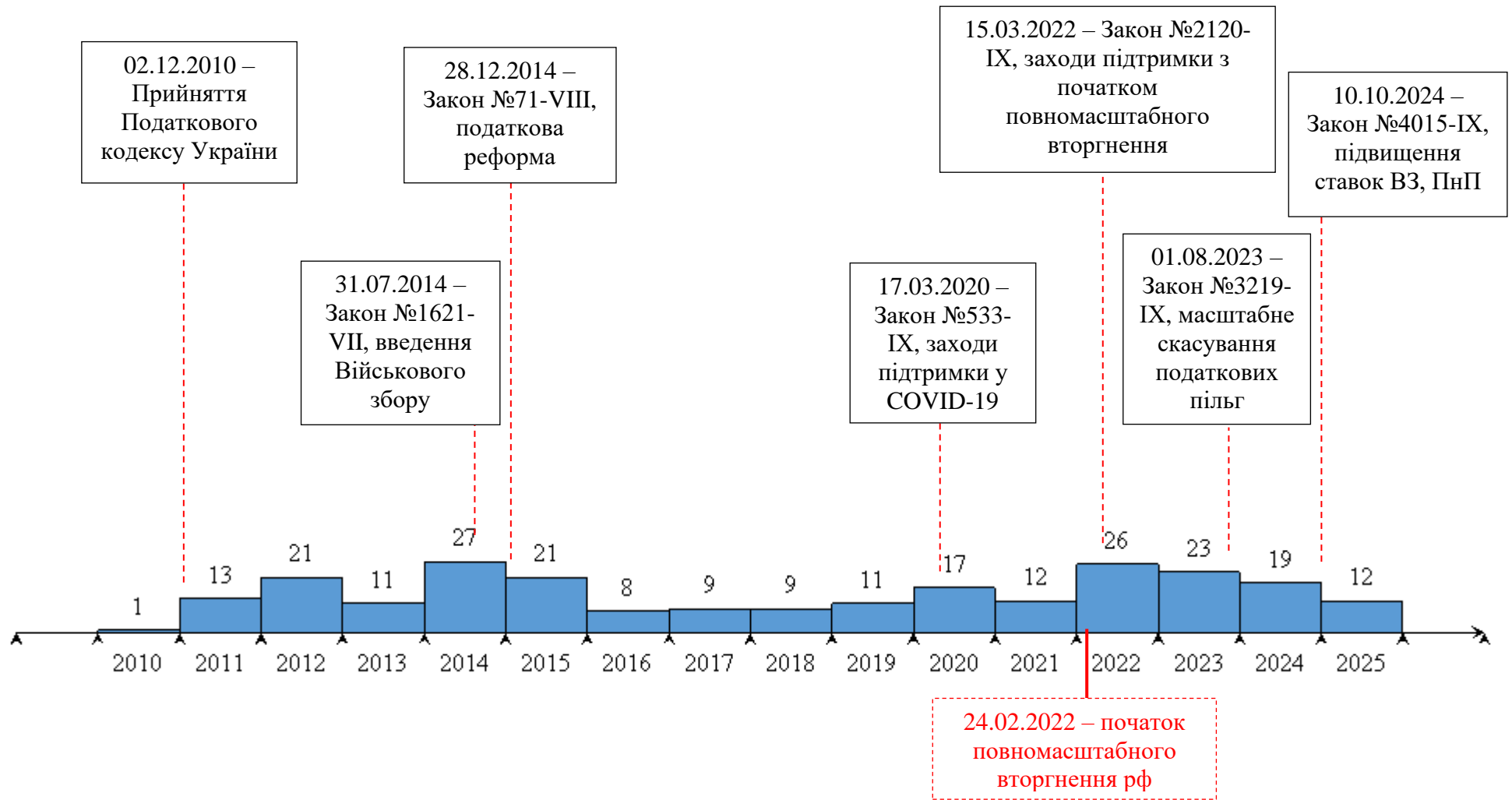

Рис. 1.1. Кількість і ключові зміни в ПКУ

Джерело: сформовано авторкою на основі даних [14].

вже тоді були закладені механізми для скорочення кількості податкових інструментів та поліпшення адміністрування [12, 16].

Починаючи з 2015 року, податкова реформа спрямована на суттєве спрощення структури податків. Скорочено кількість загальнодержавних податків до 7, а місцевих – до 4 (2 податки та 2 збори). Станом на 2025 рік, перелік податків та зборів, що діють на території України включає 7 загальнодержавних податків та 6 місцевих. Окрім зміни у кількості податків, що значно спрощує їх адміністрування, основні зміни також стосувались ставок податків, впровадження електронного кабінету платника податків, адаптації до європейських стандартів, запровадження податкових пільг та інше (Додаток А, табл. А.1) [17-19].

В Україні контролюючі органи податкової системи відіграють вирішальну роль у забезпеченні дотримання податкового законодавства та формування і ефективної реалізації державної податкової політики, яка є комплексним процесом, що задіє інституції на різних рівнях державної влади та громадянського суспільства [20].

Суттєву роль у забезпеченні ефективності податкової системи відіграють контролюючі та регулюючі органи (табл. 1.2), серед яких ВРУ, КМУ, МФУ, ДПСУ. Важливу роль виконують також ОМС, що мають повноваження встановлювати місцеві податки та збори. В умовах воєнного стану, у разі відсутності місцевих рад, ці функції беруть на себе військово-цивільні адміністрації. Окрім державних органів, до процесу також залучені громадські інституції, що впливають на формування політики через обговорення законопроектів та участь у громадських радах.

Вивчення змін податкового законодавства України показує поступовий розвиток законодавчої бази, яка регулює сферу оподаткування. Від прийняття Закону Української РСР «Про систему оподаткування» у 1991 році до введення ПКУ у 2011 році відбулося значне покращення механізмів адміністрування податків, розширення їх функціонального призначення та запровадження принципів соціальної справедливості та економічної доцільності.

Суб'єкти формування державної податкової політики

Суб'єкт	Функція
ВРУ	формує державну податкову політику
КМУ	виконує функцію забезпечення реалізації фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики
МФУ	забезпечує формування єдиної державної податкової політики
ДПСУ	реалізує державну податкову політику
ОМС	формують місцеву податкову політику щодо встановлення місцевих податків і зборів
БЕБУ	забезпечує економічну безпеку держави шляхом виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування
Військово-цивільні адміністрації	формують та встановлюють ставки місцевих податків і зборів відповідно до ПКУ, а також реалізують політику, ухвалюють рішення щодо надання відповідно до законодавства пільг зі сплати місцевих податків і зборів у разі відсутності рішення відповідної ради з цих питань
Громадські інституції	формують державну податкову політику шляхом обговорення та аналізу проєктів нормативно-правових актів, а також участі у громадських радах при відповідних органах. Крім того, громадські є суб'єктом реалізації податкової політики, оскільки в межах громадського контролю виявляє факти порушень у сфері оподаткування.

Джерело: сформовано авторкою на основі [20].

Прийняття ПКУ, що забезпечило структурованість, прозорість і передбачуваність податкової системи, стало ключовою віхою у реформуванні цієї системи. Система оподаткування постійно адаптується до економічних і політичних змін, що можна спостерігати у великій кількості редакцій Кодексу. Податкові реформи, які почалися після 2015 року, стали особливо важливими, оскільки вони спрямовані на покращення адміністрування податків, зменшення кількості податків і зборів і спрощення структури податкових надходжень.

Загалом, сучасна система оподаткування України характеризується прагненням до європейських стандартів, удосконалення механізмів адміністрування податків та підвищення прозорості відносин між державою та платниками податків. Водночас подальший розвиток податкового законодавства потребує додаткової гармонізації з міжнародними нормами та зміцнення фіскальної стабільності держави.

1.2. Теоретико-методичні засади оподаткування фізичних осіб та фіскального навантаження на домогосподарства

Оподаткування фізичних осіб є важливим елементом податкової системи України, що забезпечує наповнення державного та місцевих бюджетів. Фізичні особи сплачують низку податків і зборів, які можуть бути як прямими (податок на нерухомість, земельний податок), так і непрямими (податок на додану вартість, акцизи). Система оподаткування громадян базується на принципах обов'язковості, соціальної справедливості та стабільності, а її ефективність впливає на фінансову дисципліну, соціально-економічний розвиток країни та рівень добробуту населення. Перелік податків та зборів, що безпосередньо сплачують фізичні особи, представлено у табл. А.2 (Додаток А).

Важливо також врахувати той факт, що безпосередньо на доходи домогосподарств впливають податки, збори, що сплачуються не безпосередньо працюючими громадянами, а через податкових агентів шляхом утримання з ЗП, тобто ПДФО та ВЗ. Сплата ВЗ безпосередньо пов'язана з ПДФО та є майже ідентичною за механізмом нарахування. Вони мають найбільш суттєвий вплив серед податків для фізичних осіб як з точки зору податкового навантаження на домогосподарства, так і з точки зору наповнення бюджетів.

Проблемним аспектом є досить висока частка тіньових доходів в Україні, що стосується як доходів фізичних осіб, так і юридичних осіб. У рамках свого дослідження тіньової економіки, Ernst&Young використовують термін «податковий розрив» і визначають його як «різницю між загальною сумою податків, що належить до сплати уряду та сумою, яка була фактично сплачена» [21]. МВФ пропонує поділ податкового розриву на політичний розрив (policy gap) та розрив у дотриманні (compliance gap) [22]. Політичний розрив виникає через свідомі рішення уряду щодо пільг, знижок та винятків, тоді як розрив у дотриманні є наслідком нездатності або небажання платників податків дотримуватись законодавства, включаючи ухилення та діяльність у тіньовому секторі.

Згідно зі звітом Ernst&Young [21], оцінка тіньової економіки України у 2023 році становила 19,3% від ВВП. Показник є досить високим та значно перевищує показники розвинених країн, що знаходяться на рівні 5-6% ВВП. На рівні домогосподарств та ринку праці це проявляється через неформальну зайнятість значна частина зайнятих осіб в Україні працюють неофіційно [23], а також через переважне використання готівкових розрахунків в бізнесі (приблизно 43% суб'єктів господарювання) [24], що ускладнює контроль податковими органами і сприяє виплаті тіньових зарплат. Дослідження CASE [25] свідчить, що тіньові ЗП у 2023 році становлять приблизно 230-460 млрд. грн на рік.

Вищенаведені дані свідчать про поведінковий аспект як податкових агентів-роботодавців, так і співробітників, що погоджуються на свідоме ухилення від сплати податків задля зменшення свого податкового тягара. Проте важливо розрізняти фактичне податкове навантаження і його суб'єктивне сприйняття фізичними особами.

Для визначення фактичного податкового навантаження проведено моделювання загального фіскального тягара на фонд оплати праці для найманого працівника в Україні в 2025 році (табл. 1.3). Розрахунок включає всі прямі податки та збори, а також соціальні відрахування – ЄСВ. Податковий тягар розраховується як відношення загальної суми сплачених податків та зборів до загальних витрат роботодавця на одного працівника.

Таблиця 1.3

Розрахунок податкового навантаження на фонд оплати праці у 2025 році

Показник	сума, грн				
	Нарахована ЗП, бруто	8 000	21 190	100 000	200 000
ПДФО, 18%	1 440	3 814	18 000	36 000	45 000
ВЗ, 5%	400	1 060	5 000	10 000	12 500
Нарахована ЗП, нетто	6 160	16 316	77 000	154 000	192 500
ЄСВ, 22%	1 760	4 662	22 000	33 000	33 000
Загальний фонд оплати праці	9 760	25 852	122 000	233 000	283 000
Сума податкових та соціальних відрахувань	3 600	9 536	45 000	79 000	90 500
Ефективний податковий тягар	36,89%	36,89%	36,89%	33,91%	31,98%

Джерело: розраховано авторкою на основі [26; 27; 28].

З аналізу табл. 1.3 видно, що в загальному рівень податкового тягаря є високим, а також має тенденцію на зменшення зі збільшенням ставки ЗП. Це пов'язано з встановленням максимальної суми нарахованого ЄСВ з бази оподаткування 150 тис. грн. Намір уникнення оподаткування та тінізації ЗП може бути напряду пов'язаний з рівнем податкового тягаря та суб'єктивною несправедливістю. Отже, податкове навантаження на фізичних осіб в Україні є високим і регресивним, що формує фінансові та психологічні стимули до ухилення від сплати податків. Ці фактори важливо враховувати при розробці податкової політики та формуванні податкової культури громадян.

1.3. Оподаткування суб'єктів господарювання: архітектоніка, динаміка змін та особливості функціонування в умовах військової агресії

В Україні юридичні особи можуть здійснювати діяльність на одній з двох передбачених систем оподаткування – загальна та спрощена. Ключовою відмінністю даних систем є те, що загальна система передбачає сплату податку на прибуток, а спрощена – ЄП (табл. 1.3). Ставки податків для обидвох систем не відрізняються, окрім ставки на ПНП, ЄП та ВЗ.

Таблиця 1.3

Перелік податків для платників-юридичних осіб

Загальна система	Спрощена система
ПНП;	ЄП;
ЄСВ за найманих працівників;	ЄСВ за найманих працівників;
ПДВ;	ПДВ;
ПДФО за найманих працівників;	ПДФО за найманих працівників;
ВЗ за найманих працівників;	ВЗ за найманих працівників;
податок на нежитлову нерухомість;	податок на нежитлову нерухомість;
податок на житлову нерухомість;	податок на житлову нерухомість;
земельний податок.	земельний податок.

Джерело: сформовано авторкою на основі [14].

ССО запроваджена для зниження податкового навантаження та стимулювання мікропідприємництва до прозорості ведення бізнесу в Україні. Значимість застосування спрощеної системи оподаткування визначається такими критеріями, як забезпечення податкових надходжень до місцевих бюджетів та оптимальне податкове навантаження для ведення ефективного бізнесу [29].

Початок повномасштабної війни на території нашої держави став передумовою запровадження податкових новацій для підтримки бізнесу, що, у свою чергу, позначилося як на податкових надходженнях до державного та місцевих бюджетів, так і на діяльності суб'єктів підприємництва. З метою підтримки та стимулювання підприємницької діяльності з початку введення воєнного стану урядом запроваджено податкові преференції щодо послаблення податкового навантаження на бізнес.

З початку військових дій з боку РФ у 2014 році та після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року система оподаткування в Україні зазнала низки змін, спрямованих на адаптацію до нових економічних умов та підтримку громадян та бізнесу. Аналіз податкових змін за період з 2014 до 2025 років дозволяє виділити ключові етапи, безпосередньо пов'язані з розвитком військових дій:

1. Перший етап (2014-2015 рр.) – характеризувався запровадженням екстрених фіскальних інструментів, зокрема ВЗ, для фінансування антитерористичної операції;

2. Другий етап (2016-2021 рр.) – роки був періодом відносної стабілізації та поступової адаптації податкової системи;

3. Третій етап (2022-2025 рр.) – був характерний безпрецедентними викликами, що змусили уряд спочатку вдатись до заходів, направлених на підтримку економіки, а згодом, з триваючим характером війни, перейти до стратегії максимізації доходів для фінансування, в тому числі, оборонних потреб.

Протягом першого періоду підвищено ставки рентної плати за

користування надрами, акцизні податки на алкоголь, тютюн та автомобілі, а також запроваджено ВЗ на тимчасовій основі [14]. Ці заходи, разом зі змінами в адмініструванні ПДВ та оподаткуванні прибутку, дозволили стабілізувати бюджетні надходження в умовах початку війни. Проте дійсно суттєвих змін довелось запровадити у податковій політиці саме у 2022 році – з початком повномасштабного вторгнення рф [2].

Проте вже у липні 2023 року скасовано більшість податкових пільг та повернуто механізм оподаткування, що діяв у довоєнний період. Розглядаючи системи оподаткування, важливим є зазначення умов, за якими суб'єкт підприємницької діяльності – юридична особа має право на перехід на ССО. Основні критерії справляння ЄП передбачають обмеження щодо обсягу отриманого доходу, використання праці найманих осіб, впровадження видів економічної діяльності, проведення розрахунків з контрагентами, статус платника ПДВ.

Українське податкове законодавство є сильно нестабільним, непередбачуваним та невизначеним, що створює значні ризики для бізнесів. Дану тезу підтверджує обсяг законодавчих змін, ухвалених у 2014 році, а саме:

- підвищення ставок рентної плати та акцизів;
- запровадження тимчасового ВЗ, скасування пільг з податку на прибуток, анонсування системи електронного адміністрування ПДВ та збільшення ставок рентної плати;
- створення вільної економічної зони «Крим» з окремим податковим режимом;
- податкова реформа, що змінює модель податку на прибуток, впроваджує акциз з роздрібною торгівлі, податок на «розкішні» авто та зміна ССО [30-41].

Для підприємств така частота та суперечливість змін унеможливорює середньо та довгострокове фінансове планування. Бюджет, затверджений на початку року, вже до липня стає неактуальним, що зміщує увагу керівництв з розвитку бізнесу на перепланування для уникнення значних витрат та

дотримання податкового законодавства.

Така турбулентність була характерною не лише для початку військових дій на сході України у 2014 році, аналогічну ситуацію можна спостерігати і у 2022 році – під час повномасштабного вторгнення. Наприклад, запровадження на початку 2022 року пільгової ставки 2% ЄП як екстреного заходу підтримки бізнесу, яким скористались понад 313 тисяч суб'єктів господарювання. Проте вже 1 серпня 2023 року пільгу скасовано, одночасно з відновленням податкових перевірок. Відповідно, сотні тисяч підприємств були змушені повернутись на загальну систему оподаткування або звичайну ССО, що створило додатковий адміністративний тиск [42]. Для аналізу впливу податкових змін на бізнес недостатньо аналізувати макропоказники бюджетних надходжень чи ставки податків. Важливим є розуміння сприйняття та поведінкової реакції економічних агентів на фіскальні зміни.

Висновки до розділу 1

1. Проаналізовано еволюцію законодавчої бази оподаткування в Україні, що дозволило простежити структурні та регуляторні зміни. Визначено три ключові етапи трансформації податкової системи (2011-2014, 2015-2021, 2022-2025), які ілюструють постійну адаптацію законодавства. Основні зміни включали суттєве скорочення кількості загальнодержавних податків до семи, спрощення адміністрування та впровадження електронних сервісів. Запровадження ВЗ у 2014 році та екстрені фіскальні заходи у 2022 році підкреслили роль податкової системи як інструменту фіскальної мобілізації для фінансування оборони. У процесі формування та реалізації податкової політики задіяні як центральні, так і місцеві органи влади. Загалом, податкова система демонструє прагнення до європейських стандартів, але характеризується високою турбулентністю та нестабільністю, зокрема залишається в процесі постійної адаптації до економічних та політичних змінних умов.

2. Узагальнено теоретико-методичні засади оподаткування фізичних осіб. Визначено, що ключовий вплив на доходи домогосподарств мають ПДФО та ВЗ, які формують основне фіскальне навантаження. Дослідження виявило проблему значного «податкового розриву» та високого рівня тіньової економіки (19,3% від ВВП у 2023 році), що спричинено, зокрема, поширенням неформальної зайнятості та готівкових розрахунків. Проведене моделювання ефективного податкового навантаження на фонд оплати праці засвідчило його регресивний характер: із зростанням суми ЗП ефективна ставка навантаження зменшується через наявність верхньої межі нарахування ЄСВ, що може сприйматися як соціальна несправедливість та стимулювати тінізацію доходів.

3. Проаналізовано архітектуру та динаміку оподаткування суб'єктів господарювання в умовах воєнної агресії РФ. Встановлено, що податкові зміни щодо бізнесу пройшли шлях від екстрених заходів підтримки до фіскальної мобілізації та скасування пільг. Ключовою проблемою для бізнесу визначено не рівень податкових ставок, а високу турбулентність, непередбачуваність законодавства та ретроспективні зміни. Часті зміни унеможливають середньо- та довгострокове фінансове планування, створюють адміністративний тиск та змушують підприємства фокусуватися не на розвитку, а на адаптації до нових регуляторних вимог.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВИХ ЗМІН В УМОВАХ ВІЙНИ НА БІЗНЕС, ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ТА ГРОМАДЯН

2.1. Динаміка доходів державного бюджету та ефект від реформ військового збору

Початкове скорочення економічної активності, втрата територій та виробничих потужностей підприємств призвели до суттєвого зменшення податкових надходжень. Проте, відповідно до табл. 2.2, вже у 2023 та 2024 роках можемо спостерігати збільшення доходів бюджету, зокрема податкових надходжень, навіть на рівні більшому, ніж до повномасштабного вторгнення. Це пов'язано з іншою суттєвою подією – пандемією COVID-19, що мала місце та активний вплив на економіку протягом 2020-2021 років.

Ключовою структурною зміною у доходах державного бюджету стало зменшення частки податкових надходжень у загальній структурі. У довоєнному 2021 році цей показник становив 85%, тоді як у 2022-2024 роках був на рівні 45-53%. При цьому абсолютний показник податкових надходжень у 2023 та 2024 роках був вищим, ніж у 2021. Це пояснюється тим, що загальні доходи бюджету були значно збільшені за рахунок міжнародних грантів. Таким чином, абсолютні показники демонструють відновлення фіскальної спроможності, у той час як відносні вказують на зростання залежності від зовнішнього фінансування та підкреслюють критичну роль міжнародної фінансової допомоги, зокрема грантових надходжень, у покритті бюджетного дефіциту [44], який досягав своїх пікових значень з початку повномасштабного вторгнення (табл. 2.1).

Водночас, ця залежність створює значні ризики для фінансової стабільності держави, оскільки скорочення зовнішнього фінансування може призвести до значної кризи. Саме ця вразливість стала одним зі стимулів для запроваджених у 2024 році фіскальних змін. Дані, наведені у табл. 2.2

відображають динаміку доходів бюджету за період 2021-2024 рр. Загальні доходи бюджету у 2024 році зросли на 16,9% у порівнянні з 2023 роком, а податкові надходження – на 36,9%. Найбільший приріст спостерігається у податку на прибуток підприємств (88,6%) та ПДФО та ВЗ (57,6%), що є прямим наслідком законодавчих змін.

Таблиця 2.1

Динаміка дефіциту державного бюджету за 2014-2024 рр.

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Дефіцит бюджету	%ВВП
2014	357 084	430 218	4 919	(78 053)	-4,98%
2015	534 695	576 911	2 951	(45 168)	-2,28%
2016	616 275	684 743	1 662	(70 130)	-2,94%
2017	793 265	839 244	1 871	(47 850)	-1,60%
2018	928 108	985 842	1 514	(59 248)	-1,66%
2019	998 279	1 072 892	3 437	(78 050)	-1,96%
2020	1 076 017	1 288 017	5 096	(217 096)	-5,18%
2021	1 296 853	1 490 259	4 531	(197 937)	-3,63%
2022	1 787 396	2 705 423	(3 326)	(914 702)	-17,62%
2023	2 671 998	4 014 418	(9 310)	(1 333 111)	-20,39%
2024	3 122 713	4 486 683	(5 469)	(1 358 500)	-17,74%

Джерело: розраховано авторкою на основі даних [45].

Таблиця 2.2

Динаміка доходів державного бюджету за період 2021-2024

Показник	2021	2022	2023	2024
Доходи, усього	1 296,9	1 787,4	2 672,0	3 122,7
Податкові надходження	1 107,1	949,8	1 203,5	1 647,2
<i>в т.ч.:</i>				
ПДВ (з ввезених та вироблених)	536,5	467,0	580,8	734,5
Податок на прибуток підприємств	147,8	117,0	143,8	271,1
ПДФО та ВЗ	137,6	148,5	206,9	326,1
Акцизний податок	162,5	102,4	167,4	207,4
Неподаткові надходження	175,4	346,3	991,6	974,4

Джерело: сформовано авторкою на основі [46].

ВЗ, запроваджений у серпні 2014 року як тимчасовий захід для фінансування антитерористичної операції, мав діяти до 1 січня 2015 року. Однак у 2015 році його дію продовжено на невизначений період, що

закріпило його у податковій системі країни. З початку повномасштабної війни він був трансформований з допоміжного інструменту на одне з основних джерел фінансування оборони країни. Підвищення його ставки з 1,5% до 5%, а також розширення бази оподаткування з урахуванням фізичних осіб-підприємців, які раніше були звільнені від сплати, згідно з Законом України №4015-IX «Про внесення змін до ПКУ та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» [47] спрямоване на зменшення залежності від зовнішнього фінансування і акумуляцію внутрішніх джерел.

Аналіз статистичних даних дозволяє чітко відстежити значущість запроваджених податкових змін. За наявності даних щодо виконання бюджету тільки за 8 місяців 2025 року, доцільним є аналіз у порівнянні з аналогічним періодом за попередні роки з екстраполяцією отриманих надходжень на повний рік.

Таблиця 2.3

Аналіз надходжень від ВЗ за 2023-2025 роки

Показник	2023		2024		2025	
	8 міс	рік	8 міс	рік	8 міс	рік*
Загальні доходи державного бюджету (млрд грн)	1 655,50	2 672,00	1 935,60	3 122,70	2 410,40	3889,56
Податкові надходження (млрд грн)	743,2	1 203,50	1 073,70	1 647,20	1 328,20	2094,23
Надходження від ВЗ (млрд грн)	23,9	37,9	28,1	52,5	103,27	178,35
Частка ВЗ в загальних доходах (%)	1,44%	1,42%	1,45%	1,68%	4,28%	4,59%
Частка ВЗ в податкових надходженнях (%)	3,22%	3,15%	2,62%	3,19%	7,78%	8,52%
Зростання доходів державного бюджету за рахунок надходжень від ВЗ у 9-12 місяці	-	58,58%	-	86,83%	-	72,71%

Примітки: *прогнозні розрахункові дані.

Джерело: сформовано авторкою на основі [46].

Наслідки реформи дозволили за 8 місяців 2025 року підвищити надходження від ВЗ у 2,67 разів у порівнянні з аналогічним періодом 2024 року. При цьому частка ВЗ в податкових надходженнях збільшилась з 2,62% у 2024 році

до 7,78% у 2025 році. Можна очікувати, що за збереження поточної динаміки річні надходження від ВЗ у 2025 році можуть сягнути розрахункового показника у 178,35 млрд грн, що більш ніж утричі (у 3,4 рази) перевищить фактичний показник 2024 року [11, 13]. Таке зростання свідчить про трансформацію ВЗ з допоміжного фіскального інструменту в одне з ключових джерел наповнення державного бюджету (з прогнозованою часткою у податкових надходженнях понад 8,5%), що дозволить суттєво посилити спроможність держави фінансувати оборонні видатки за рахунок внутрішніх ресурсів.

Аналіз впливу податкових змін на бюджет за період 2022-2025 років дозволяє відслідкувати фіскальну адаптацію до умов війни, найбільш значною подією у якій стала реформа ВЗ наприкінці 2024 року. Цей крок став ефективним для швидкої мобілізації внутрішніх ресурсів: надходження від збору збільшились у 3,6 рази, а його частка у структурі податкових надходжень збільшилась більше ніж у 2 рази, що наближує досягнення ключової мети – посилення фінансових можливостей держави щодо фінансування оборонних потреб.

2.2. Вплив податкових нововведень на малий бізнес та ключові сектори економіки

Для розуміння реакції підприємств на податкові зміни доцільним є аналіз статистики реєстрацій та закриття підприємств, оскільки саме ці показники відображають реальну економічну активність та настрої бізнесу у відповідь на зміни в законодавстві. Реакція підприємців на податкові нововведення часто проявляється швидше, ніж у макроекономічних показниках. І в першу чергу такі зміни можна спостерігати на найбільш вразливих суб'єктах підприємницької діяльності, а саме ФОП. Тому аналіз зміни їх динаміки дозволяє оцінити вплив законодавчих ініціатив та можливі ризики для малого бізнесу. Статистика закриття та відкриття підприємств дає змогу виявити

сезонні та кризові тенденції, що впливають на загальний бізнес-клімат.

Для прикладу, враховуючи описані зміни в податковому законодавстві, а саме щодо ВЗ, за кінець 2024-2025 року спостерігається різкий негативний вплив на кількість підприємств (рис. 2.1). Протягом останніх 5 років можна спостерігати щорічну тенденцію до вищих обсягів закриття ФОП у четвертих і перших кварталах і відносну стабільність в інших.

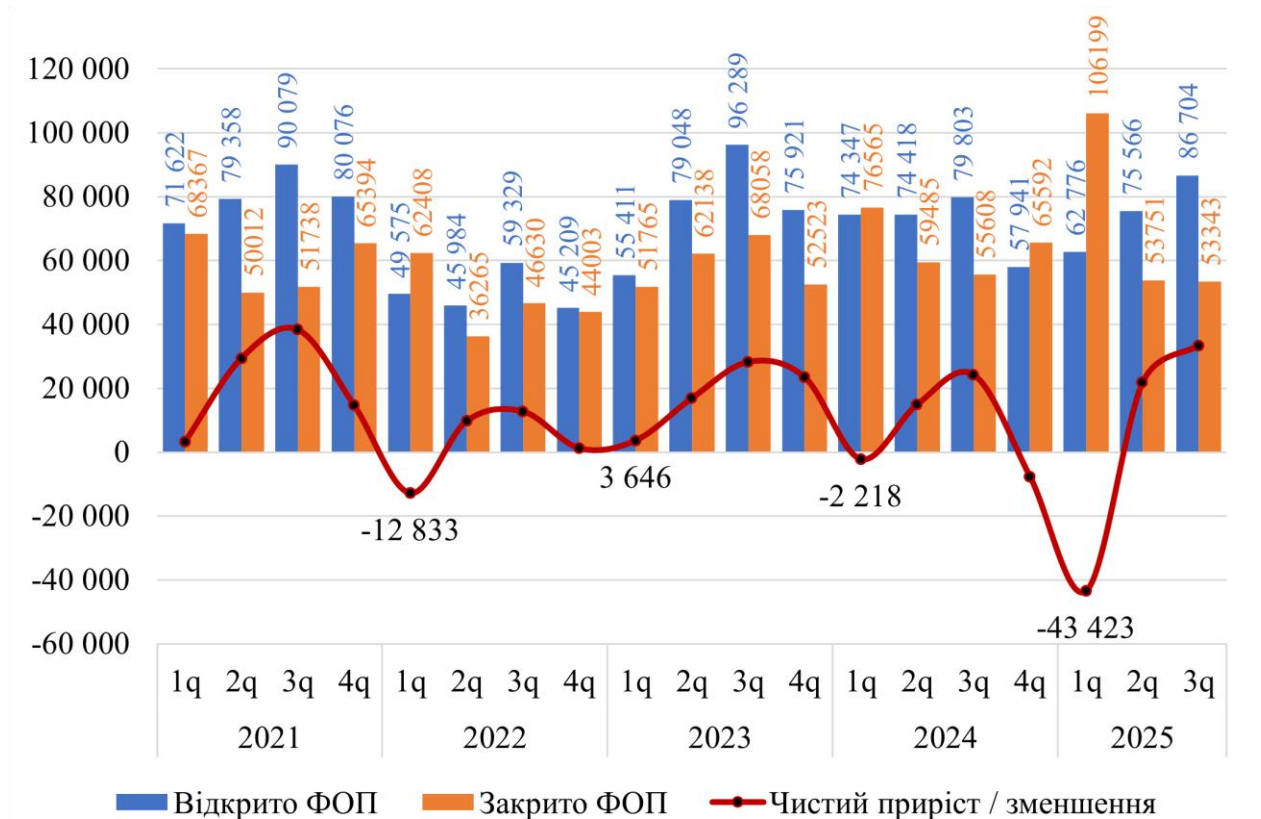

Рис. 2.1. Динаміка реєстрації та припинення діяльності ФОП за 2021-2025 роки в розрізі кварталів

Джерело: сформовано авторкою на основі [48].

За 2024 рік в Україні закрито рекордну за останні 5 років кількість ФОП, показник сягає 210 тисяч, що на 32% більше, ніж за 2023 рік. Найбільша кількість закриттів припала на жовтень, коли закрито понад 23,7 тисяч ФОП та грудень, коли закрито близько 22 тисяч. І, якщо зміна кількості у грудні напряму пов'язана з прийняттям Закону 4015-IX, то зміни в жовтні не пов'язані з прийняттям законів. Проте, у цей період оприлюднено проєкт

Закону, який викликав значні обурення у інформаційному просторі, чим, додаючи відсутність офіційної комунікації з боку податкових органів та держави, вплинув на рішення фізичних осіб-підприємців про закриття задля уникнення податкового тиску [49].

Тенденція до закриттів продовжилась у 1 кварталі 2025 року, коли діяльність припинили понад 108 тисяч ФОП, що на 50% більше, ніж у 4 кварталі 2024 року, коли зміни тільки стали відомими та вступили в силу. Хоча кількість нових фізичних осіб-підприємців також зросла, цього недостатньо, щоб компенсувати значну кількість закриттів [50]. Таким чином, однією з проблем для бізнесу є тільки зміни безпосередньо у системі оподаткування, а й чітке, своєчасне інформування та роз'яснення щодо податкових змін, а також трактування податкового законодавства.

Якщо розглядати суб'єкти господарювання в розрізі секторів економіки, то можна виокремити чотири сфери, суб'єкти яких зазнали найбільших податкових змін. Найбільше податкове навантаження створене саме на галузі, що показали найбільшу прибутковість та стійкість в умовах війни. Такий підхід, хоч і дозволив оперативно залучити значні кошти до бюджету, проте мав неоднозначні наслідки для ключових секторів економіки.

1. Банківський сектор став одним із ключових джерел наповнення бюджету за період повномасштабного вторгнення. Для банків запроваджено нестандартний податковий режим – ставка податку на прибуток ретроспективно підвищена до 50% за результатами 2023 та 2024 років, що значно перевищує стандартну ставку у 18%, що діє для інших галузей та навіть підвищену ставку у 25%, що була запроваджена для банків. За результатами 2024 року, банківський сектор, при отриманні 186,8 млрд грн прибутку до оподаткування, нарахував 95,9 млрд грн податку на прибуток, що є дуже обтяжливим. Для порівняння, у 2023 році банки сплатили 77 млрд грн податку на прибуток, а у 2022 податкове навантаження на прибуток становило всього 25%. НБУ висловив занепокоєння, що така практика ретроспективних змін створює значну непередбачуваність, ускладнює

планування капіталу банками та може обмежувати їхні можливості для кредитування реального сектору економіки [51; 52; 53].

2. Галузь ІТ, яка тривалий час є каталізатором українського експорту послуг [54] та користувалась сприятливим податковим кліматом завдяки поширеній моделі співпраці через ФОП, також відчула посилення фіскального тиску. На відміну від стандартних трудових відносин, співробітництво з ІТ-спеціалістами за моделлю ФОП є домінуючим механізмом організації праці в галузі. Ключові зміни торкнулись як ФОП, так і резидентів спеціальної економічної зони Дія.Сіті. Для ФОП запроваджено обов'язковий ВЗ у розмірі 1% від доходу, на додачу до 5% ЄП (табл. 2.5). Також скасовано пільгу зі сплати ЄСВ. Для гіг-спеціалістів у Дія.Сіті ставку ВЗ підвищено з 1,5% до 5% від доходу, що разом із 5% ПДФО довело ефективну ставку оподаткування їхніх доходів до 10% [55; 56].

Таблиця 2.5

Порівняльне податкове навантаження для ІТ-компаній у 2025 році

Показник	ФОП 3-ї групи (5%)	Гіг-контрактор (Дія.Сіті)	Найманий працівник (загальна система)
Податок на дохід (%)	5% (ЄП)	5% (ПДФО)	18% (ПДФО)
ВЗ (%)	1,0%	5,0%	5,0%
ЄСВ	22% від мін. з/п (мін. 1760 грн/міс)	22% від мін. з/п (мін. 1760 грн/міс)	22% від з/п (сплачує роботодавець)
Ефективне навантаження (утримання з доходу)	6% від доходу + ЄСВ	10% від доходу + ЄСВ	23% від з/п

Джерело: сформовано авторкою на основі [57].

Ці нововведення суттєво зменшують податкову перевагу, яку мали ІТ-спеціалісти та призводять до перегляду усталених бізнес-моделей у цій галузі. Хоча оподаткування в межах Дія.Сіті та через ФОП залишається значно вигіднішим, ніж стандартне працевлаштування, де сукупне навантаження на фонд оплати праці становить близько 41,5%, його привабливість дещо знизилась, що може вплинути на глобальну конкурентоспроможність українського ІТ-сектору.

3. Для аграрного сектору 2025 рік також приніс окремі зміни в оподаткуванні. З прийняттям Закону 4015-IX [47] оновлено порядок розрахунку Мінімального податкового зобов'язання, а саме введено фіксований коефіцієнт 0,057 для його розрахунку. З іншого боку, у 2025 році запроваджуються аграрні ноти, що дозволять інвестиції під заставу майбутнього врожаю, передбачаються субсидії для дрібних фермерів, скасовуються ліцензування експорту певних видів аграрної продукції, запроваджується цифровізація фітосанітарних процедур [58]. Зазначені зміни є важливим кроком на шляху до розвитку конкурентоспроможного агропромислового господарства, проте збільшують пряме податкове навантаження та операційні витрати представників аграрного бізнесу, що в поєднанні з логістичними проблемами, блокуванням кордонів та нестабільністю ринкових цін створює додаткові виклики для рентабельності галузі.

4. Сфера роздрібної торгівлі опинилась під тиском як з боку держави, так і з боку ринку. З одного боку, інфляція та падіння реальних доходів населення призвели до зміни споживчої поведінки – покупці стали більш чутливими до цін, переорієнтовуючись на дешевші товари. З іншого боку, посилення фіскального навантаження на легальний бізнес стимулювало зростання тіньового сектору. За оцінками консалтингових агенцій [59], частка тіньового ринку ритейлу, яка до повномасштабного вторгнення становила близько 30%, у 2025 році може перевищувати 45%. Це створює неконкурентні умови для легального бізнесу, який змушений нести повне податкове навантаження та стикатись з адміністративними проблемами.

Таким чином, податкові зміни за період повномасштабного вторгнення, хоч і були спрямовані на вирішення проблеми наповнення бюджетів в турбулентних умовах, мали значний та нерівномірний вплив на ключові галузі економіки. Стратегія держави у податковій політиці дозволила швидко мобілізувати ресурси з найбільш прибуткових секторів, однак непередбачуваність законодавства, зростання адміністративного та фіскального тиску створюють довгострокові ризики, зокрема зменшення інвестиційної привабливості, зниження конкурентоспроможності та тінізацію економіки.

2.3. Методика, структура вибірки та факторний аналіз сприйняття податкових змін фізичними і юридичними особами

Для дослідження сприйняття податкових змін серед фізичних та юридичних осіб проведено анкетне опитування. Основною метою дослідження визначення рівня інформованості про податкові зміни та програми підтримки, зокрема, пільги, а також оцінка суб'єктивного сприйняття податкового тиску в умовах воєнного стану. Дані отримано шляхом збору відповідей онлайн за допомогою платформи Microsoft Forms (forms.office.com). Період проведення опитування – травень-червень 2025 року. Час заповнення анкети варіювався від 5 до 7 хв. Анкетування анонімним і добровільним, про що повідомлялося у вступному роз'ясненні, що відповідає етичним стандартам проведення соціологічних досліджень [60].

Вибірка мала переважно випадковий характер, тобто анкета була доступною для заповнення всім зацікавленим повнолітнім учасникам, які надали добровільну згоду. Анкета розповсюджувалась через відкриті канали, зокрема соціальні мережі. Враховано, що специфіка війни могла впливати на охоплення респондентів та їх доступ до онлайн-платформ, що потенційно формує системну вибірку похибку. Такий тип вибірки є прийнятним для досліджень, спрямованих на ідентифікацію загальних тенденцій або оцінку сприйняття соціально-економічних явищ.

Анкета була побудована за логікою від загального до конкретного і охоплювала обсяг питань від рівня інформування щодо податкових змін та програм підтримки/пільг, до впливу змін на податкове навантаження і створення додаткового тиску як для фізичних, так і для юридичних осіб, зокрема, вплив на купівельну спроможність громадян та прибутковість підприємств. Структура анкети включала шість розділів (додаток Б, табл. Б.1):

- перший розділ містив привітання та дихотомічне питання щодо згоди на участь у дослідженні;
- другий розділ стосувався метричних характеристик респондентів: вік,

стать, рівень освіти, місце та регіон проживання, статус економічної активності та категорія респондента (фізична або юридична особа);

– третій і четвертий розділи були присвячені оподаткуванню фізичних та юридичних осіб відповідно, містили закриті питання з варіантами відповідей та шкалою Лайкерта (1-7), що є поширеним інструментом вимірювання установок і сприйняття в соціально-економічних дослідженнях. Використання 7-ми бальної шкали дозволяє підвищити рівень чутливості та надійності вимірювань, отримати більш диференційовані відповіді щодо ставлення до податкових змін, ніж при використанні, наприклад 5-ти бальної шкали [61; 62].

– п'ятий і шостий розділи були присвячені страхуванню для фізичних і юридичних осіб, але не використовувалися в межах даної роботи.

Така структура дала змогу дослідити не лише достатність поінформованості та довіри населення і бізнесу, а й глибше зрозуміти поведінкові аспекти прийняття рішень внаслідок податкових змін. Особливо важливо зафіксувати зміни у поведінці респондентів, пов'язані з невизначеністю та ризиками, спричиненими війною.

Аналіз здійснювався за 8-ма ключовими демографічними групами: за віком, статтю, рівнем освіти, місцем і регіоном проживання, економічною активністю, фінансовою спроможністю, а також системою оподаткування.

У дослідженні взяли участь 118 респондентів, з яких переважна більшість – фізичні особи ($\approx 88\%$), а юридичні особи становлять близько 12% . Серед опитаних жінки становлять $79,8\%$, а чоловіки – $20,2\%$, що можливо узгоджується з високою участю жінок у громадському секторі та соціально орієнтованих ініціативах (табл. Б.3, Додаток Б). Значення асиметрії за статтю ($-1,428$) підтверджує переважання жіночої групи у вибірці (табл. Б.2, Додаток Б).

За віком домінують респондент середнього віку: 36-45 років ($17,3\%$) та 46-55 років ($16,3\%$). Понад 70% респондентів мають вищу освіту (бакалавр, магістр або науковий ступінь). Серед юридичних осіб ситуація подібна – $66,7\%$ мають ступінь магістра, $33,3\%$ – науковий ступінь, що вказує на

освіченість управлінців. Більшість опитаних проживають в обласних центрах (67,3 %), а 81,7 % – у Південному регіоні, що відображає географічну специфіку дослідження. За статусом зайнятості домінують працевлаштовані (60,6 %), тоді як підприємці (ФОП) становлять 5,8 %, здобувачі освіти – 18,3 %, а безробітні та пенсіонери – 15,4 %.

Фінансова спроможність фізичних осіб коливається в межах середнього рівня. Понад 43 % оцінили свій дохід як середній, ще 41,8 % – як низький. Серед юридичних осіб переважає низький рівень прибутковості (61,5 %). Це свідчить про певну фінансову вразливість бізнесу в умовах воєнного стану.

Таким чином, вибірка характеризується достатньою різномірністю за ключовими демографічними показниками, що уможлиблює проведення порівняльного аналізу сприйняття податкових змін між фізичними та юридичними особами. Разом з тим, необхідно враховувати специфіку її структури, зокрема, географічну концентрацію респондентів у Південному регіоні та відносно малу частку представників бізнесу. З огляду на наведені фактори, вибірка є репрезентативною на рівні виявлення тенденцій, проте отримані висновки не є репрезентативними для узагальнення на всю сукупність.

Для кращого розуміння характеристик респондентів та їхніх оцінок ключових аспектів сприйняття податкових змін проведено розрахунок описової статистики. Табл. Б.2 (додаток Б) відображає основні показники (кількість валідних відповідей, середнє значення, медіану, стандартне відхилення, мінімальні та максимальні значення) для метричних змінних, таких як вік, рівень освіти, місце та регіон проживання, статус зайнятості та категорія респондента, а також для оцінок інтегрованих індексів, що характеризують рівень інформованості про податкові зміни та рівень доступності державних програм підтримки чи пільг та суб'єктивне сприйняття респондентами посилення фіскального навантаження. Після описового аналізу дані перевірено на внутрішню узгодженість і взаємозв'язки між змінними. Результати наведено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Структура та рівні надійності і внутрішньої узгодженості факторних блоків

Фактори	Твердження	Категорії респондентів			
		фізичні особи		юридичні особи	
		Cronbach's Alpha	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha	Corrected Item-Total Correlation
Індекс інформованості і доступності	FO1 / YO1	0,512 (низька)	0,356	0,823 (висока)	0,717
	FO2 / YO2		0,356		0,505
	- / YO3		-		0,587
Індекс податкового тиску	FO3 / YO4	0,765 (прийнятна)	0,486	0,755 (прийнятна)	0,876
	FO4 / YO5		0,581		0,542
	FO5 / YO6		0,558		0,625
	FO6 / YO7		0,670		0,244
	- / YO8		-		0,418

Джерело: сформовано та розраховано авторкою.

Для аналізу податкової поведінки та сприйняття громадянами і бізнесом фіскальної політики, спираючись на результати попередніх наукових досліджень [63; 64; 65; 66], зокрема тих, що розглядають рівень довіри до держави та фіскальних органів, сприйняття справедливості податкової системи та рівня податкового тягаря, а також роль держави у формуванні податкової моралі та культури суспільства, виділено два факторних блоки:

1. Фактор «Індекс інформованості і доступності» (FO1, FO2/ YO1, YO2, YO3) відображає, наскільки респонденти вважають себе поінформованими про податкові зміни та наскільки доступними, на їхню думку, були державні програми підтримки чи пільги;

2. Фактор «Індекс податкового тиску» (FO3, FO4, FO5, FO6 / YO4, YO5, YO6, YO7, YO8) характеризує суб'єктивне сприйняття респондентами посилення фіскального навантаження, включаючи прямий вплив на доходи та опосередкований вплив на зростання цін і зниження їхньої купівельної спроможності.

Виділені фактори репрезентують взаємопов'язані напрями аналізу – інституційний, операційний та економічний. Вони формують методичну основу подальшого статистичного аналізу, зокрема порівняння оцінок між

групами респондентів, виявлення детермінант сприйняття та побудови регресійних моделей для пояснення ставлення до фіскальної політики.

Для оцінки ступеня внутрішньої узгодженості питань у межах факторних блоків застосовано аналіз надійності на основі коефіцієнта Cronbach's α [67]. Відповідно до результатів аналізу (табл. 2.6), шкали для юридичних осіб демонструють вищу надійність, ніж для фізичних осіб. Це може бути пов'язано з тим, що підприємства більш системно оцінюють податкові умови, тоді як громадяни – більш ситуативно. Індекс інформованості фізичних осіб ($\alpha = 0,512$) потребує доопрацювання: варто розширити кількість тверджень або чіткіше розмежувати поняття «інформованість» і «доступність». Хоча для юридичних осіб аналогічний індекс показав високу ($\alpha = 0,813$) узгодженість. Індeksi податкового тиску для обох груп (фізичних і юридичних осіб) показали прийнятну внутрішню узгодженість ($\alpha \approx 0,76$), що дозволяє вважати їх достатньо надійними для подальшого аналізу (кластерного, факторного чи регресійного). Високі значення Corrected Item-Total Correlation (особливо у блоці юридичних осіб) підтверджують, що більшість пунктів роблять вагомий внесок у загальний індекс.

З метою поглибленої оцінки взаємозв'язків між показниками, що характеризують інформованість респондентів та сприйняття ними податкового навантаження, проведено аналіз кореляційних зв'язків за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Розрахунок здійснено окремо для двох категорій респондентів – фізичних осіб (FO) та юридичних осіб (YO) (табл. Б.4 та Б.5).

Результати кореляційного аналізу засвідчили наявність помірних та сильних позитивних зв'язків між показниками, що формують індекс податкового тиску (FO3-FO6), та слабких або від'ємних зв'язків між цими змінними і показниками інформованості (FO1-FO2). Зокрема, між твердженнями FO1 і FO2 виявлено помірну позитивну кореляцію ($r = 0,332$, $p < 0,01$). Це свідчить про взаємозалежність сприйняття доступності пільг і рівня державної інформаційної підтримки.

Водночас, FO2 має негативні кореляційні зв'язки з низкою показників податкового тиску, зокрема з FO5 ($r = -0,284$, $p < 0,01$) та FO6 ($r = -0,267$, $p < 0,01$), що відображає зворотну залежність між відчуттям доступності пільг та суб'єктивним сприйняттям зростання цін і втрати купівельної спроможності. Внутрішньогрупові кореляції між показниками податкового тиску (FO3-FO6) є статистично значущими та досить високими ($r = 0,33-0,72$, $p < 0,01$), що свідчить про їх тісну взаємозалежність. Найвищий зв'язок зафіксовано між FO5 і FO6 – $r = 0,721$, що підтверджує їх належність до єдиного змістового конструкту «податковий тиск».

Отже, для фізичних осіб простежується чітке розмежування між індексом інформованості та індексом податкового тиску. Перший відображає сприйняття державної інформаційної політики, тоді як другий характеризує економічні наслідки податкових змін для домогосподарств. Така структура кореляцій підтверджує валідність побудованої моделі та узгоджується з результатами розрахунку внутрішньої узгодженості.

Для юридичних осіб виявлено більш структуровану та системну картину кореляційних взаємозв'язків, що вказує на раціональніше сприйняття податкової політики підприємницьким сектором. У межах індексу інформованості (YO1-YO3) спостерігаються високі позитивні зв'язки, зокрема між YO1 і YO3 – $r = 0,868$ ($p < 0,01$), що відображає логічну узгодженість цих показників. Кореляція між YO2 і YO3 також є позитивною та статистично значущою ($r = 0,481$, $p < 0,1$). Це свідчить про те, що інформування, адміністрування та доступність пільг розглядаються підприємствами як взаємопов'язані аспекти державної податкової політики.

Для індексу податкового тиску (YO4-YO6) отримано сильні позитивні кореляції ($r = 0,71-0,83$, $p < 0,01$), що свідчить про його високу внутрішню узгодженість. Найтісніший зв'язок спостерігається між YO4 та YO6 – $r = 0,831$, що підтверджує системність сприйняття податкових змін як таких, що впливають як на фінансові, так і на кадрові аспекти діяльності підприємств. Показники YO7 і YO8 виявили помірні позитивні зв'язки з

показниками інформованості (Y01-Y03), але слабкі або незначущі з показниками податкового тиску, що свідчить про їх проміжну роль – вони відображають загальне ставлення до податкових реформ, а не безпосередній економічний вплив.

Отримані результати свідчать, що юридичні особи демонструють більш послідовне та системне сприйняття податкової політики, де інформаційна відкритість держави та адміністрування тісно пов'язані з оцінками рівня податкового навантаження. Високі значення коефіцієнта внутрішньої узгодженості підтверджують надійність і стабільність сформованих шкал.

2.4. Соціально-економічні детермінанти сприйняття податкових нововведень фізичними та юридичними особами

Аналіз ставлення ключових суб'єктів економіки (громадян та представників бізнесу) до податкової політики в умовах повномасштабного вторгнення є критично важливим для формування обґрунтованих рекомендацій щодо подальшої фіскальної політики. Тому для оцінки впливу демографічних характеристик фізичних осіб та представників юридичних осіб на сприйняття податкових змін були застосовані непараметричні методи: критерій Mann–Whitney (U-test) – для двох групових порівнянь, та критерій Kruskal-Wallis (H-test) – для трьох і більше груп. У випадках виявлення статистично значущих відмінностей здійснювались пост-хок порівняння з використанням поправки Bonferroni α .

Для фізичних осіб отримано такі результати (додаток Б, табл. Б.6-Б.15):

1. За змінною «стать» статистично значущих відмінностей не виявлено ($p > 0,05$). Це свідчить, що чоловіки та жінки однаково оцінюють рівень інформованості, доступність пільг і вплив податкових змін на їхній добробут.

2. Вікові відмінності виявилися найбільш вираженими серед усіх соціально-демографічних факторів. За змінною FO1 спостерігаються значущі

відмінності між наймолодшими (18-25 років) і найстаршими (65+) респондентами ($p < 0,001$), а також тенденції між групами середнього віку (36-55 років) і старшою групою. Старші респонденти оцінюють інформування нижче, ніж молодші.

Для FO2 виявлено тенденційні відмінності між віковими групами, що свідчить про нерівномірне сприйняття доступності пільг серед різних вікових категорій. За змінними FO4 та FO6 знайдено значущі та тенденційні різниці, зокрема між молодшими та старшими групами ($p < 0,01-0,05$). Це може відображати вищу чутливість осіб старшого віку до фіскальних навантажень. Загалом, віковий фактор має суттєвий вплив на сприйняття податкових змін, особливо щодо інформованості та відчуття фінансового тиску.

3. За змінною «освіта» також виявив статистично значущі впливи. За змінною FO3 спостерігаються значущі відмінності між респондентами з повною загальною середньою освітою та особами з вищою освітою (магістри) ($p < 0,001$). Особи з вищою освітою частіше відзначають збільшення податкового навантаження. Для FO5 зафіксовано тенденційні відмінності між освітніми групами, що може свідчити про різні економічні очікування або рівень розуміння податкових процесів.

4. Місце проживання. Відмінностей у сприйнятті податкових змін між міськими та сільськими мешканцями не виявлено ($p > 0,05$). Це свідчить про відносну уніфікацію ставлень незалежно від типу населеного пункту.

5. Регіон. Виявлено тенденцію до регіональних відмінностей щодо змін у цінах (FO5, $p = 0,061$) та значущу різницю у сприйнятті впливу податкових змін на купівельну спроможність (FO6, $p = 0,04$). Отже, мешканці різних регіонів по-різному оцінюють економічні наслідки податкових нововведень, імовірно через різний рівень доходів та споживчих цін.

6. Економічна активність. Рівень економічної активності має статистично значущий вплив на більшість показників індексу податкового тиску. Працевлаштовані респонденти частіше за інших повідомляють про зростання податкового навантаження (FO3), додатковий тиск ВЗ (FO4) та

негативний вплив податкових змін на купівельну спроможність (FO6) ($p < 0,01-0,05$). Для групи «здобувачів освіти» характерне нижче сприйняття фінансового тиску, тоді як безробітні та пенсіонери демонструють тенденцію до більш негативного сприйняття (тенденційні відмінності). Таким чином, рівень економічної активності прямо корелює із чутливістю до податкових змін – активні платники податків відчувають їх вплив більшою мірою.

7. Фінансова спроможність. Рівень матеріального забезпечення є одним із ключових предикторів сприйняття податкових змін. За змінними FO1, FO4, FO5, FO6 виявлені значущі та тенденційні відмінності ($p < 0,05-0,001$). Особи з дуже низьким доходом відчувають суттєвіший негативний вплив податкових нововведень, зокрема на купівельну спроможність (FO6) – значуща різниця між групами «дуже низький» і «середній» рівень доходів ($p < 0,001$). У той час як респонденти із середнім і високим доходом демонструють більш нейтральне або помірне сприйняття.

Загалом результати непараметричного аналізу показали (табл. 2.7, рис. 2.2-2.4), що найвагомий вплив на сприйняття податкових змін мають вік, освіта, економічна активність та фінансова спроможність. Ці фактори визначають різні рівні чутливості до фіскального навантаження та інформованості. Водночас стать і місце проживання не є значущими детермінантами у сприйнятті податкових реформ.

Для юридичних осіб застосовано непараметричні методи: критерій Mann–Whitney (U-test) – для двох групових порівнянь, та Kruskal-Wallis (H-test) – для багатогрупових (Додаток Б, Табл.Б.16). З огляду на невелику вибірку ($n = 14$), результати слід інтерпретувати з обережністю – вони радше вказують на тенденції у даних, ніж на стійкі закономірності, проте демонструють цікаві структурні відмінності між респондентами.

1. Стать, вік, освіта, місце, категорія юридичної особи, вид діяльності, фінансова спроможність, система оподаткування. Для більшості соціально-демографічних характеристик (статі, віку, освіти, місця розташування, категорії організації, виду діяльності, фінансової спроможності та системи

Таблиця 2.7

Підсумок статистично значущих відмінностей у сприйнятті податкових змін за демографічними характеристиками
(Mann–Whitney U test, Kruskal–Wallis H test) для фізичних осіб

Демографічна змінна	Фактор	Шифр змінної	Тест	Значення статистики	p-value	Інтерпретація
1. Стать	–	–	M-W U	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
2. Вік	IID_FO	FO1	K-W H	H = 15,245	0.009	Респонденти вікових груп 18–25 та 26–35 років мають істотно вищу оцінку, ніж 65+; також спостерігається тенденція у групах 36-65 років, порівняно з 65+.
	IID_FO	FO2	K-W H	H = 10,901	0.053	Доступність податкових пільг або коменсацій молодші респонденти (18-35 років) оцінюють вищою, ніж старші (65+ років).
	IPT_FO	FO4	K-W H	H = 15,555	0.008	Особи у віці 36-45 років вважають податковий тиск більшим, ніж у віці 65+ років; інші вікові групи демонструють тенденцію.
	IPT_FO	FO6	K-W H	H = 13,078	0.023	Молодші групи (18-45 років) оцінюють вплив як сильніший порівняно із респондентами у віці 65+ (тенденція).
3. Освіта	IPT_FO	FO3	K-W H	H = 12,48	0.014	Особи з ПЗСО оцінюють зростання навантаження вище, ніж респонденти з ВОМ; аналогічні тенденції спостерігаються за іншими групами.
	IPT_FO	FO5	K-W H	H = 10,656	0.031	Особи з нижчими рівнями освіти (ПЗСО, ПТО) більш критично сприймають вплив податкових змін на ціни.
4. Місце	–	–	M-W U	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
5. Регіон	IPT_FO	FO5	M-W U	U = 604,5, Z = -1,876	0.061	Мешканці південного регіону схильні вважати податкові зміни більш ціновим чинником, ніж інших (тенденція).
	IPT_FO	FO6	M-W U	U = 576,5, Z = -2,056	0.040	У південному регіоні респонденти частіше відзначають зниження купівельної спроможності (статистично значуща відмінність).
6. Економічна активність	IID_FO	FO2	K-W H	H = 6,293	0.098	Працевлаштовані оцінюють доступність пільг вище, ніж здобувачі освіти (тенденція).
	IPT_FO	FO3	K-W H	H = 15,062	0.002	Працевлаштовані відчувають більший податковий тиск, ніж здобувачі освіти (значуща відмінність).
	IPT_FO	FO4	K-W H	H = 11,277	0.01	Працевлаштовані оцінюють фінансовий тиск вищим, ніж здобувачі (значуща відмінність); тенденція між працевлаштованими та безробітними/пенсіонерами.
	IPT_FO	FO5	K-W H	H = 12,486	0.006	Працевлаштовані більш схильні відзначати вплив податкових змін на ціни (значуща відмінність); ФОП мають подібну, але тенденційну оцінку.

Демографічна змінна	Фактор	Шифр змінної	Тест	Значення статистики	p-value	Інтерпретація
	IPT_FO	FO6	K-W H	N = 12,387	0.006	Працевлаштовані відзначають більший негативний вплив, ніж здобувачі; між здобувачами та безробітними/пенсіонерами - тенденція.
7. Фінансова спроможність	IID_FO	FO1	K-W H	N = 6,985	0.072	Респонденти із середнім рівнем спроможності оцінюють інформування вищим, ніж з дуже низьким (тенденція).
	IPT_FO	FO4	K-W H	N = 8,958	0.03	Особи з дуже низькою спроможністю відчувають більший тиск, ніж з середнім і високим рівнем (тенденція).
	IPT_FO	FO5	K-W H	N = 8,744	0.033	Респонденти з нижчим фінансовим рівнем більшою мірою сприймають податкові зміни як чинник зростання цін (тенденція).
	IPT_FO	FO6	K-W H	N = 17,114	0.001	Респонденти з дуже низькою фінансовою спроможністю демонструють істотно сильніше відчуття зниження купівельної спроможності (значуща відмінність).

Джерело: розраховано авторкою.

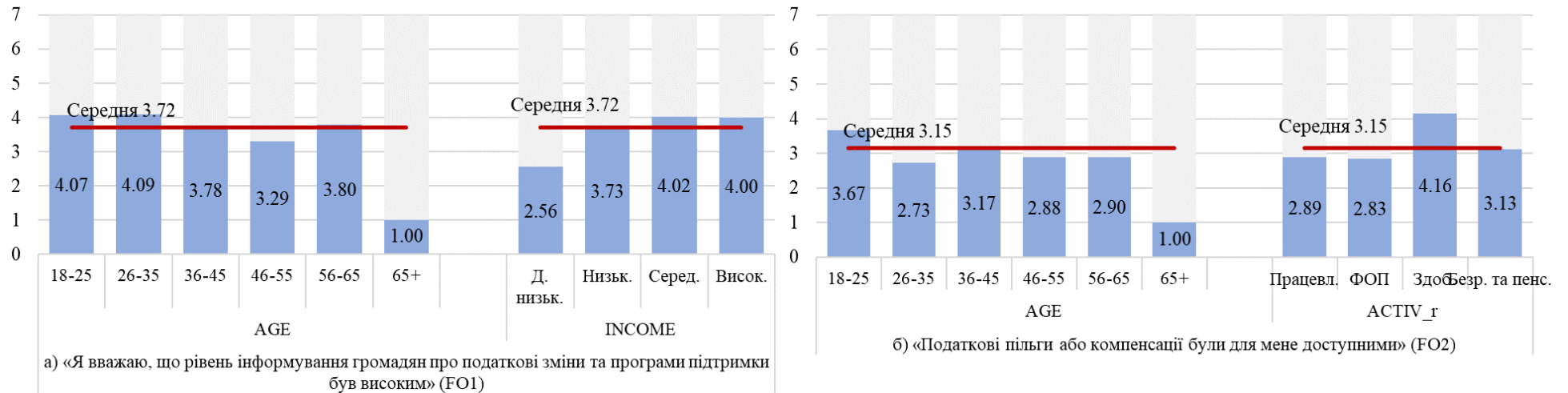

Рис. 2.2. Розподіл статистично значущих відмінностей у сприйнятті страхового середовища серед фізичних осіб

Джерело: розраховано авторкою.

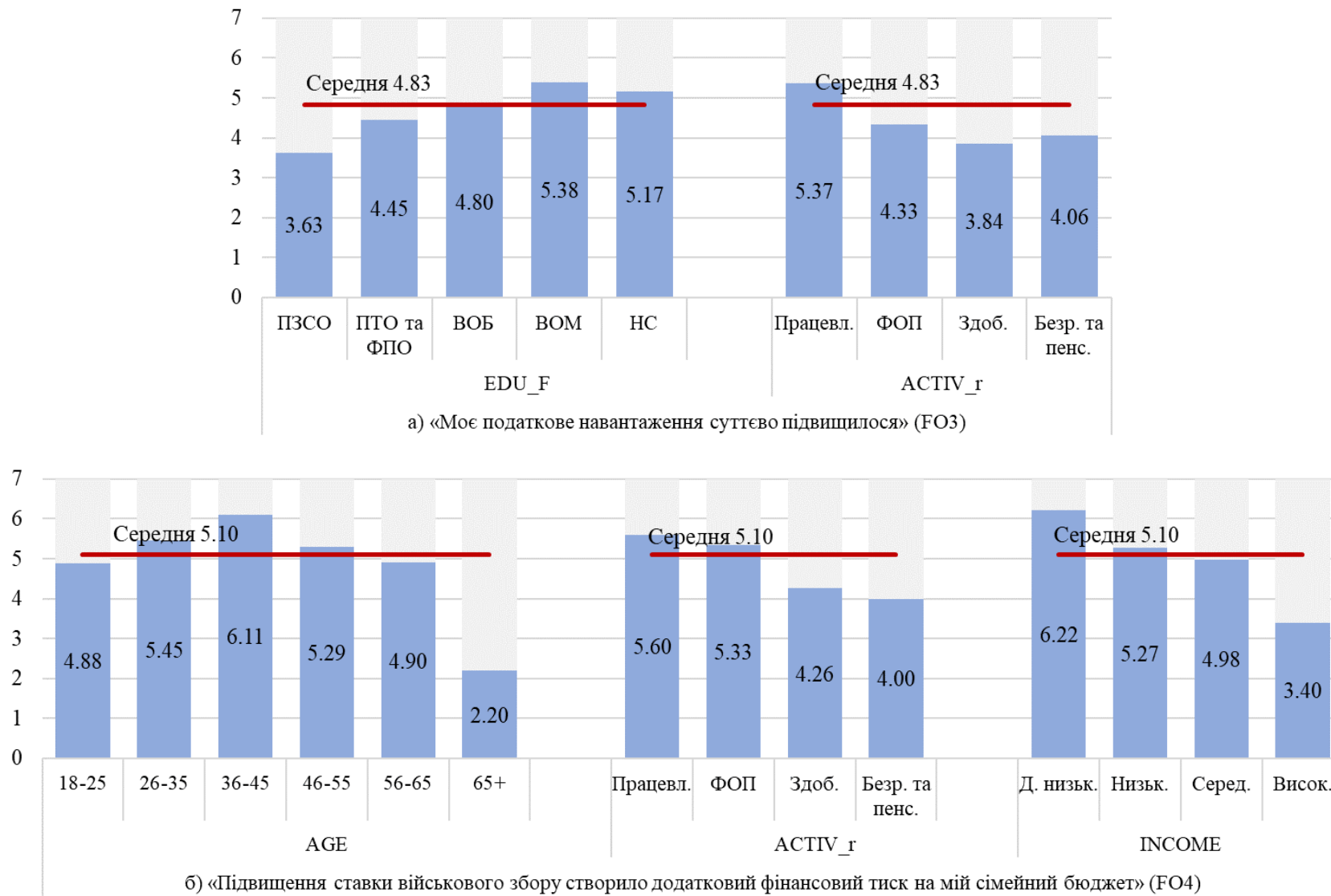

Рис. 2.3. Розподіл статистично значущих відмінностей у сприйнятті страхового середовища серед фізичних осіб
Джерело: розраховано авторкою.

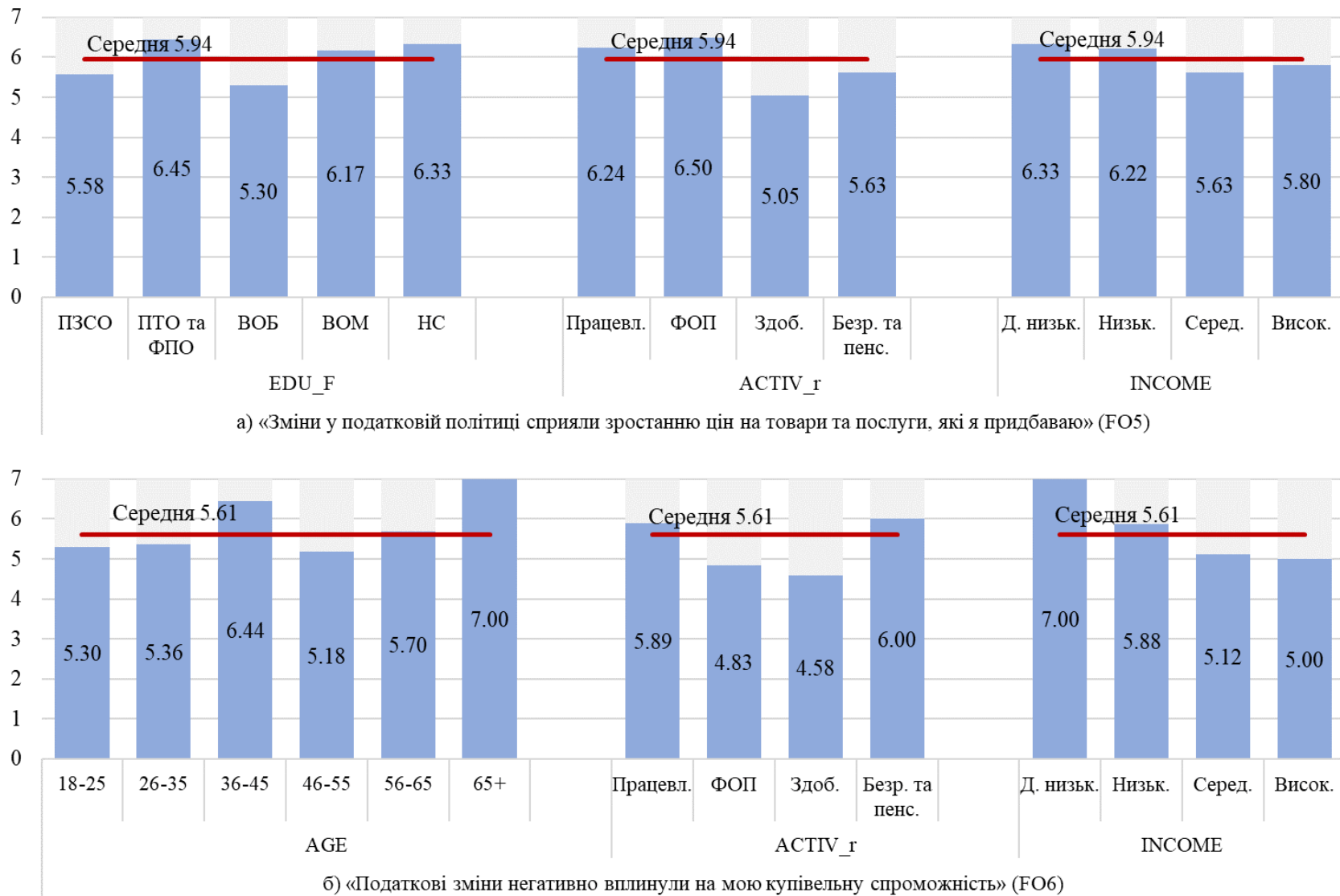

Рис. 2.4. Розподіл статистично значущих відмінностей у сприйнятті страхового середовища серед фізичних осіб
Джерело: розраховано авторкою.

оподаткування) статистично значущих відмінностей не виявлено ($p > 0,05$). Це свідчить про відносну однорідність сприйняття податкових змін серед підприємств незалежно від базових структурних параметрів. Така ситуація є методологічно очікуваною, зважаючи на малу кількість респондентів у кожній категорії, а також на схожість умов господарювання в досліджуваному періоді.

2. Регіональні відмінності. Незважаючи на невелику чисельність представників поза південним регіоном ($n = 2$; 14,29%), спостерігаються певні тенденції до регіональних відмінностей у сприйнятті державних податкових ініціатив. За змінною YO2 зафіксовано статистично значущу відмінність між підприємствами південного регіону та інших регіонів ($U = 1$; $p = 0,03$). Це свідчить, що респонденти з інших регіонів оцінюють доступність державної підтримки як вищу, ніж підприємства півдня, які, ймовірно, зіштовхнулися з більшими адміністративними бар'єрами або меншою ефективністю комунікації з органами влади.

Для змінних YO3 та YO8 виявлено тенденційні відмінності ($p = 0,077$ та $p = 0,084$). Це може свідчити про нерівномірність у практичній реалізації податкових преференцій між регіонами – зокрема, у доступності консультаційних послуг, швидкості адміністрування або рівні довіри до органів влади. Попри обмежену статистичну силу, регіональний чинник демонструє чітку тенденцію: підприємства південного регіону частіше повідомляють про нижчу ефективність та доступність податкової підтримки у порівнянні з іншими територіями.

3. Економічна активність представників. Аналіз за змінною виявив статистично значущі відмінності у сприйнятті податкових пільг та частково податкового навантаження. За змінною YO2 отримано значущу різницю між групами ($U = 5$; $Z = -2,646$; $p = 0,008$). Це свідчить, що працевлаштовані респонденти частіше оцінюють податкові пільги як менш доступні, тоді як підприємці (ФОП), які безпосередньо стикаються з податковими механізмами у власній діяльності, частіше відзначають їхню наявність або

доступність. Такий результат може бути зумовлений різним рівнем обізнаності та прямого досвіду взаємодії з податковими органами: працівники оцінюють ситуацію опосередковано, тоді як підприємці – з практичної точки зору.

Для змінної Y04 зафіксовано тенденцію до відмінностей ($U = 11$; $Z = -1,705$; $p = 0,088$). Це вказує, що ФОП більшою мірою, ніж наймані працівники, відчули вплив податкових змін на своє фінансове становище. Така тенденція логічно пояснюється тим, що підприємці особисто несуть податкове навантаження і реагують на зміни системи без посередництва роботодавця.

Узагальнюючи, можна зазначити, що економічно активні групи респондентів відрізняються за рівнем поінформованості та залученості у податкові процеси. Підприємці демонструють більш реалістичне й критичне сприйняття податкової політики, тоді як наймані працівники – дещо відсторонене, що відображає різницю в позиціях щодо відповідальності за податкові зобов'язання.

Загалом результати свідчать (табл. 2.8, рис. 2.5), що за умов невеликої вибірки тенденції у даних мають локальний, але аналітично змістовний характер. Зокрема, найбільш чутливими змінними виявилися Y02, Y03 та Y08. Відмінності за іншими характеристиками (вік, освіта, фінансовий стан, система оподаткування) не досягли статистичної значущості. Незважаючи на обмежену кількість респондентів, можна зробити обережний висновок, що ключовими факторами, які впливають на сприйняття податкових змін серед юридичних осіб, є регіональна належність підприємства та економічна активність респондентів. Обидва чинники визначають різну оцінку доступності податкових пільг і сприйняття податкового навантаження. Це може бути пов'язано як із різним ступенем державної підтримки, так і з відмінностями у структурі бізнесу та податкових зобов'язаннях.

Для верифікації отриманих результатів проведено зіставлення оцінок представників бізнесу, отриманих у ході власного анкетування, з даними «Податкового індексу» ЄБА за аналогічний період. За результатами

Таблиця 2.7

Підсумок статистично значущих відмінностей у сприйнятті податкових змін за демографічними характеристиками (Mann–Whitney U test, Kruskal–Wallis H test) для юридичних осіб

Демографічна змінна	Фактор	Шифр змінної	Тест	Значення статистики	p-value	Інтерпретація
1. Стать	–	–	M-W U	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
2. Вік	–	–	K-W H	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
3. Освіта	–	–	K-W H	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
4. Місце	–	–	M-W U	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
5. Регіон	IID_YO	YO2	M-W U	U = 1, Z = -2,166	0,030	Представники підприємств з Південного регіону частіше вважають податкові пільги доступними, ніж підприємства з інших регіонів (значуща відмінність).
	IID_YO	YO3	M-W U	U = 2,5, Z = -1,768	0,077	У південному регіоні респонденти дещо вище оцінюють рівень адміністрування, ніж у інших регіонах (тенденція).
	IPT_YO	YO8	M-W U	U = 3, Z = -1,727	0,084	Підприємства Південного регіону частіше повідомляють про використання пільг порівняно з іншими (тенденція).
6. Економічна активність	IID_YO	YO2	M-W U	U = 5, Z = -2,646	0,008	ФОП частіше відзначають доступність податкових пільг порівняно з працевлаштованими представниками підприємств (значуща відмінність).
	IPT_YO	YO4	M-W U	U = 11, Z = -1,705	0,088	ФОП частіше відчувають підвищення податкового навантаження, ніж працевлаштовані представники підприємств (тенденція).
7. Категорія юридичної особи	–	–	M-W U	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
8. Вид економічної діяльності	–	–	M-W U	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
9. Фінансова спроможність	–	–	K-W H	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено
10. Система оподаткування	–	–	K-W H	–	> 0,05	Статистично значущих відмінностей не виявлено

Джерело: розраховано авторкою.

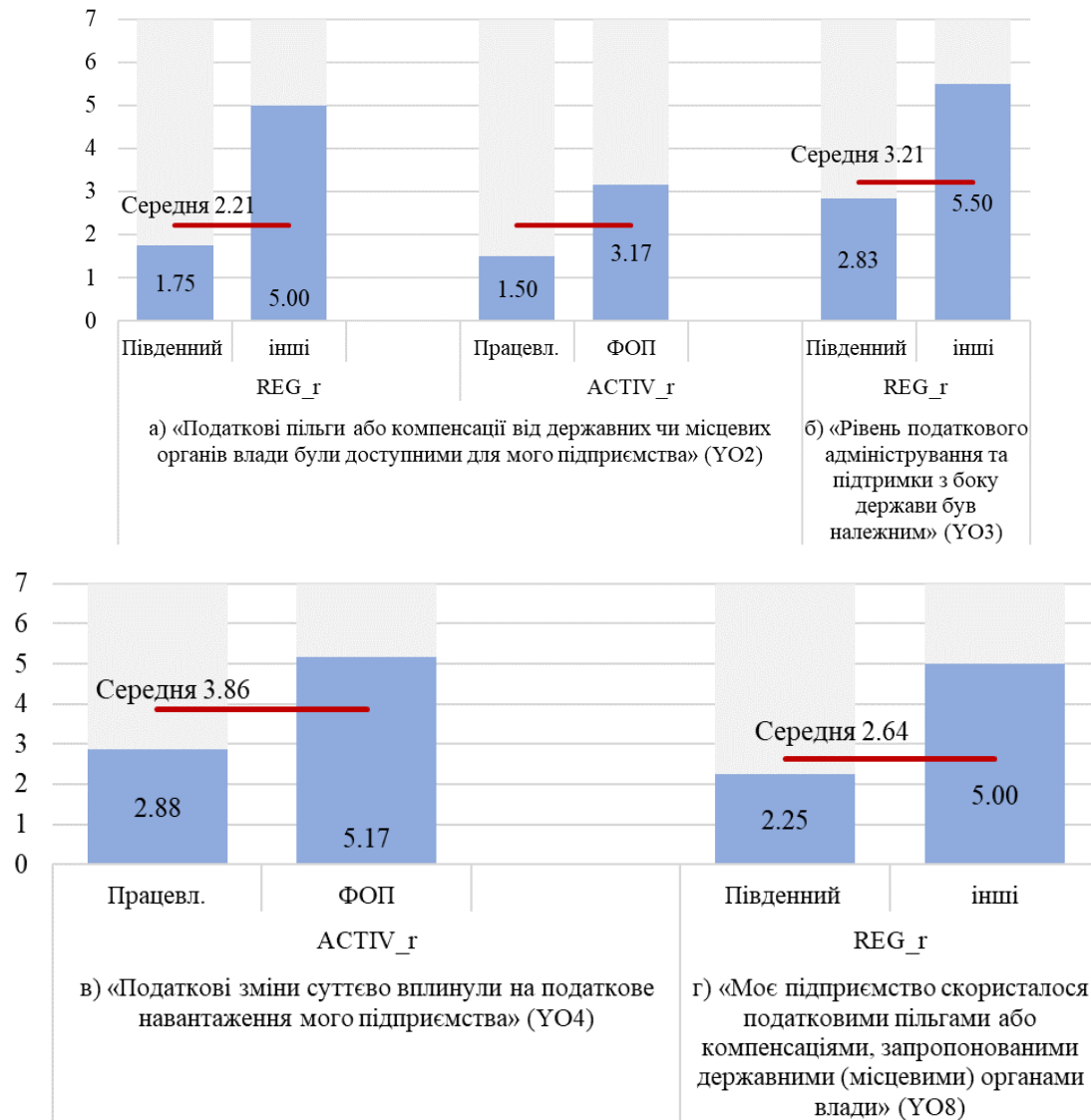

Рис. 2.5. Розподіл статистично значущих відмінностей у сприйнятті страхового середовища серед юридичних осіб
Джерело: розраховано авторкою.

дослідження ЄБА [63] оцінка податкової системи України бізнесом була на рівні 2,64 з 5 (у 2023 – 2,85). Найнижчу оцінку отримала якість податкового законодавства – 2,46 бала. Процедуру адміністрування податків 44% респондентів вважають обтяжливою, вказуючи на надмірні витрати часу на звітність та поспішне впровадження нових правил, до яких бізнес не встигає адаптуватись.

Така реакція представників бізнесу є прямою реакцією на конкретні законодавчі рішення в частині податкової політики, ухвалені протягом періоду повномасштабного вторгнення. Як зазначалось у пункті 2.1, запроваджені податкові пільги, зокрема можливість переходу на сплату ЄП за ставкою 2%. Цією можливістю скористались понад 313 тисяч підприємців. Однак вже з серпня 2023 року цю пільгу скасовано, а також частково відновлено податкові перевірки для певних категорій бізнесу. Така послідовність дій від запровадження пільг до їх раптового скасування та повернення контролюючих механізмів значно вплинула на сприйняття представниками бізнесу податкової системи під час війни. Бізнес, який адаптувався до пільгових умов, був змушений в короткий термін перебудувати свої процеси під інші, складніші умови, що супроводжувались значним податковим навантаженням.

Результати проведеного опитування доповнюють оцінки респондентів ЄБА. Аналіз відповідей представників бізнесу виявляє низьку оцінку якості взаємодії з державою. Найнижчу оцінку отримав рівень податкового адміністрування та підтримки з боку держави – середній бал склав 2 з 7 можливих, що свідчить про системні проблеми у комунікації фіскальних органів. Відсутність якісної та своєчасної комунікації негативно впливає на підтримку запропонованих змін в оподаткуванні малого та середнього бізнесу, середня оцінка серед респондентів – 2,86.

Цікавим є те, що прямий негативний вплив податкових змін на прибутковість та податкове навантаження оцінюються підприємцями менш гостро, ніж якість адміністрування. Це може свідчити про те, що для бізнесу

в умовах війни більшу загрозу становить не стільки розмір ставок, скільки непередбачуваність, складність та обтяжливність податкових процедур. Крім того, за оцінками представників бізнесу, державні інструменти підтримки виявилися малоефективними: більшість підприємців не погоджуються з твердженням, що вони скористалися доступними пільгами (середній бал 2,21), а їхню доступність також оцінили як низьку (2,64). Таким чином, можемо зробити висновок про те, що саме адміністративний тиск та невизначеність можуть бути ключовими бар'єрами для підприємств.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз динаміки доходів державного бюджету за 2021-2025 роки дозволив виявити кардинальні зміни у структурі надходжень: частка податкових доходів скоротилася з 85% у довоєнний період до 45-53%, що вказує на критичну залежність фінансової системи від зовнішнього фінансування. Водночас доведено високу фіскальну ефективність реформи ВЗ наприкінці 2024 року, яка завдяки підвищенню ставки до 5% та розширенню бази оподаткування забезпечила зростання надходжень від збору у 2,67 раза за 8 місяців 2025 року порівняно з аналогічним періодом минулого року, збільшивши його частку в податкових надходженнях до 7,78% та трансформували у ключове внутрішнє джерело фінансування оборони.

2. Дослідження впливу податкових нововведень на бізнес-середовище засвідчило, що посилення фіскального навантаження в умовах недостатньої державної комунікації спровокувало негативні тенденції, зокрема рекордне закриття ФОП у кількості понад 210 тисяч за 2024 рік та зростання тіньового сектору економіки. Встановлено нерівномірність податкового тиску на ключові сектори економіки: банківська сфера зазнала впливу ретроспективного оподаткування за ставкою 50%, ІТ-галузь зіткнулася зі зниженням податкових переваг для ФОП та резидентів Дія.Сіті, а аграрний сектор – зі зростанням фіксованих мінімальних зобов'язань, що сукупно

формує ризики для інвестиційної привабливості та стабільності господарської діяльності.

3. Для оцінки сприйняття податкових змін обґрунтовано методику та проведено анкетне опитування 118 респондентів, на основі якого сформовано та перевірено на надійність індекси інформованості і доступності та податкового тиску. Кореляційний аналіз виявив суттєві відмінності у ставленні суб'єктів: якщо фізичні особи розмежують інформаційну політику та економічний тиск, то юридичні особи демонструють системний підхід, де якість адміністрування та рівень інформування мають сильний прямий зв'язок ($r=0,868$) з оцінкою податкового навантаження, що підтверджує важливість якісної взаємодії держави з бізнесом.

4. За результатами непараметричного аналізу визначено ключові соціально-економічні детермінанти сприйняття фіскальної політики: для фізичних осіб визначальними є вік та рівень доходу, де соціально вразливі верстви гостріше відчують тиск на купівельну спроможність, тоді як для юридичних осіб критичними факторами виступають регіональна приналежність та рівень економічної активності. Порівняння отриманих результатів з даними ЄБА підтвердило, що основним бар'єром для підприємницької діяльності є не стільки номінальні ставки податків, скільки адміністративний тиск, непередбачуваність законодавчих змін та низька якість комунікації з боку контролюючих органів.

РОЗДІЛ 3.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: БІЗНЕС, БЮДЖЕТ ТА ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА

3.1. Регресійне моделювання впливу інформованості на сприйняття змін податкового навантаження бізнесом та громадянами

Для поглибленого аналізу факторів впливу на податкову поведінку фізичних осіб побудовано лінійні регресійні моделі (General Linear Model – Univariate). Залежними змінними у дослідженні виступають сформовані фактори сприйняття: індекс інформованості і доступності (IID_FO) та індекс податкового тиску (IPT_FO). До складу незалежних змінних включено вік, рівень доходу та економічну активність респондентів. Такий вибір предикторів дозволяє встановити, наскільки суттєво соціальний статус та вікові особливості платників податків корелюють з їхньою оцінкою фіскальної політики держави в умовах воєнного стану.

Результати регресійного аналізу (табл. 3.1) засвідчили, що модель є статистично значущою як для індексу інформованості і доступності (IID_FO) ($F = 2,555$; $p < 0,01$), так і для індексу податкового тиску (IPT_FO) ($F = 2,251$; $p < 0,05$). Частка поясненої варіації становить відповідно 31,9% та 29,2%, що свідчить про середній рівень пояснювальної здатності моделей.

Вікові відмінності виявилися статистично значущими лише для індексу IID_FO ($p = 0,008$). Респонденти у вікових групах 18-25, 26-35, 36-45, 46-55 та 56-65 років демонструють вищий рівень інформованості та доступності податкових змін порівняно з особами віком 65 років і старше ($p < 0,01$). Це свідчить про більш активне залучення представників молодших і середніх вікових груп до інформаційного поля та комунікації з державними структурами у податкових питаннях. Водночас вік не має статистично значущого впливу на сприйняття податкового тиску (IPT_FO).

Таблиця 3.1

Регресійні моделі факторів впливу на податкову поведінку фізичних осіб

Змінні		IID_FO	IPT_FO	Інтерпретація
Intercept	coef	1,795*	4,35***	Середній рівень обох індексів при нульових значеннях предикторів (базова оцінка моделей).
	error	0,982	0,849	
Вік	p-value	0,008***	0,636	Вік має значущий вплив лише на індекс інформованості і доступності (IID FO).
18-25 років	coef	3,533***	1,095	Молодші респонденти мають вищий рівень інформованості ($p < 0,01$), вплив на податковий тиск незначущий.
	error	0,926	0,800	
26-35 років	coef	2,972***	0,945	Значуще вищий рівень інформованості ($p < 0,01$), без ефекту на податковий тиск.
	error	0,901	0,779	
36-45 років	coef	3,16***	0,554	Значуще вищий рівень інформованості ($p < 0,01$), без ефекту на податковий тиск.
	error	0,821	0,710	
46-55 років	coef	2,673***	0,521	Значуще підвищення інформованості ($p < 0,01$).
	error	0,836	0,723	
56-65 років	coef	3,08***	0,247	Значуще підвищення інформованості ($p < 0,01$).
	error	0,868	0,750	
65 років і старше	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
Освіта	p-value	0,319	0,343	Освіта не має статистично значущого впливу
ПЗСО	coef	-0,234	-1,016*	Тенденція ($p < 0,1$): нижчий рівень освіти асоціюється зі знизеним відчуттям податкового тиску.
	error	0,701	0,606	
ПТО та ФПО	coef	0,842	-0,315	Вплив незначущий.
	error	0,634	0,548	
ВОБ	coef	-0,026	-0,571	Вплив незначущий.
	error	0,660	0,570	
ВОМ	coef	-0,206	-0,031	Вплив незначущий.
	error	0,484	0,418	
НС	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
Статус економічної активності	p-value	0,241	0,097*	Вплив виявлено лише для індексу податкового тиску (тенденційний).
Працевлаштовані	coef	-0,945*	0,412	Працевлаштовані респонденти дещо менше оцінюють доступність (тенденція, $p < 0,1$), вплив на IPT FO незначущий.
	error	0,523	0,452	
Підприємець (ФОП)	coef	-1,133	0,094	Вплив незначущий.
	error	0,727	0,628	
Здобувачі	coef	-0,540	-0,619	Вплив незначущий.
	error	0,706	0,610	
Безробітні та пенсіонери	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
Рівень доходу	p-value	0,101	0,062*	Тенденційний вплив на обидва індекси, з більш вираженим ефектом для IPT FO.
Дуже низький	coef	-1,704**	1,14*	Респонденти з дуже низьким доходом мають нижчу інформованість ($p < 0,05$) та вищий податковий тиск (тенденція, $p < 0,1$).
	error	0,779	0,673	
Низький	coef	-0,565	0,759	Вплив незначущий.
	error	0,654	0,565	
Середній	coef	-0,445	0,085	Вплив незначущий.
	error	0,658	0,569	
Високий	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
R Square		0,319	0,292	Моделі пояснюють 31,9% та 29,2% варіації відповідно – середній рівень пояснювальної здатності.
F-статистика		2,555***	2,251**	Обидві моделі є статистично значущими.
N		98	98	Кількість спостережень вибірки.

Примітки: *** – p -value $< 0,01$; ** – p -value $< 0,05$; * – p -value $< 0,1$.

Джерело: розраховано авторкою.

Освіта не виявила статистично значущого впливу на жоден із показників ($p > 0,05$). Однак зафіксовано тенденцію ($p < 0,1$), згідно з якою респонденти з повною загальною середньою освітою відзначають нижчий рівень податкового тиску порівняно з особами з науковим ступенем. Це може свідчити про певну різницю у сприйнятті податкових умов залежно від рівня обізнаності.

Статус економічної активності виявив тенденційний вплив на сприйняття податкового тиску ($p = 0,097$). Працевлаштовані респонденти схильні дещо нижче оцінювати доступність податкових змін ($p < 0,1$), проте їхні оцінки рівня податкового навантаження не мають статистично підтвердженої різниці порівняно з підприємцями або іншими групами.

Рівень доходу має тенденційний вплив на обидва індекси, більш виражений у моделі IPT_FO ($p = 0,062$). Респонденти з дуже низьким рівнем доходу характеризуються нижчою інформованістю щодо податкових змін ($p < 0,05$) і водночас схильні відчувати вищий податковий тиск ($p < 0,1$). Це свідчить про взаємозв'язок між економічним становищем фізичних осіб та їхнім сприйняттям державної податкової політики.

Отже, ключовими чинниками, що визначають рівень інформованості фізичних осіб про податкові зміни, є вік (значущий вплив, $p < 0,01$), тоді як сприйняття податкового тиску в більшій мірі зумовлене економічною активністю та рівнем доходу (тенденційний вплив, $p < 0,1$). Інші соціально-демографічні змінні, зокрема освіта, не мають статистично значущого впливу на обидва показники.

Результати регресійного аналізу (табл. 3.2) засвідчили, що модель для індексу податкового тиску (IPT_YO) є статистично значущою ($F = 5,43$; $p < 0,05$), тоді як модель для індексу інформованості (IID_YO) демонструє тенденційну значущість ($F = 2,684$). Частка поясненої варіації становить 54,4% для IID_YO та 70,7% для IPT_YO, що свідчить про високий рівень пояснювальної здатності моделей, особливо щодо сприйняття податкового тиску підприємствами.

Таблиця 3.2

Регресійні моделі факторів впливу на податкову поведінку юридичних осіб

Змінні		IID_YO	IPT_YO	Інтерпретація
Intercept	coef	5,504***	7,303***	Середній рівень індексів інформованості (IID_YO) та податкового тиску (IPT_YO) за відсутності впливу предикторів.
	error	1,378	1,027	
Регіон	p-value	0,089*	0,089*	Тенденційний вплив регіонального чинника на обидва індекси.
Південний	coef	-2,056*	-1,533*	Для підприємств Південного регіону спостерігається тенденція до нижчої інформованості та нижчого сприйняття податкового тиску ($p < 0,1$).
	error	1,078	0,803	
інші	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
Статус економічної активності	p-value	0,150	0,023**	Значущий вплив спостерігається лише на індекс податкового тиску.
Працевлаштовані	coef	-1,154	-1,492**	Працевлаштовані респонденти підприємств мають нижчий рівень податкового тиску ($p < 0,05$), ніж ФОП; вплив на інформованість незначущий.
	error	0,732	0,546	
Підприємець (ФОП)	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
Освіта	p-value	0,440	0,009***	Освіта має значущий вплив лише на індекс податкового тиску.
ПТО та ВОБ	coef	-1,038	-2,723**	Респонденти з професійно-технічною або базовою вищою освітою відзначають нижчий рівень податкового тиску ($p < 0,05$).
	error	1,158	0,863	
ВОМ	coef	0,406	-2,456***	Респонденти з повною вищою освітою (магістри/спеціалісти) мають значуще нижче сприйняття податкового тиску ($p < 0,01$).
	error	0,872	0,649	
НС	coef	базова категорія		Використано як референтну групу
R Square		0,544	0,707	Моделі пояснюють 54,4% та 70,7% варіації відповідно, що свідчить про високу пояснювальну здатність, особливо для IPT YO.
F-статистика		2,684	5,43**	Моделі для IPT YO є статистично значущою ($p < 0,05$); для IID YO - тенденційно значущою.
N		14	14	Кількість спостережень вибірки, що взяло участь у регресійному аналізі

Примітки: *** – $p\text{-value} < 0,01$; ** – $p\text{-value} < 0,05$; * – $p\text{-value} < 0,1$.

Джерело: розраховано авторкою.

Регіональний чинник виявив тенденційний вплив на обидва індекси ($p = 0,089$). Для підприємств Південного регіону спостерігається тенденція до нижчих значень як індексу інформованості, так і індексу податкового тиску ($p < 0,1$) порівняно з підприємствами інших регіонів. Це може свідчити про відмінності у доступі до інформаційних ресурсів, рівні комунікації з

податковими органами або специфіку економічного середовища регіону.

Статус економічної активності респондентів має значущий вплив лише на індекс податкового тиску ($p = 0,023$). Працевлаштовані респонденти оцінюють рівень податкового тиску нижче ($p < 0,05$), ніж підприємці (ФОП), тоді як вплив на рівень інформованості не є статистично значущим. Такий результат може вказувати на відмінності у сприйнятті податкових умов між найманими працівниками та тими, хто безпосередньо відповідає за податкове адміністрування.

Освітній рівень виявив значущий вплив лише на індекс податкового тиску ($p = 0,009$). Респонденти з професійно-технічною або базовою вищою освітою відзначають нижчий рівень сприйняття податкового тиску ($p < 0,05$), тоді як особи з повною вищою освітою (магістри, спеціалісти) демонструють ще більш виражене зниження цього показника ($p < 0,01$). Це може свідчити про те, що вищий рівень освіти сприяє кращому розумінню податкового законодавства та більш зваженому оцінюванню податкового навантаження.

Отже, ключовими чинниками, що впливають на оцінки юридичних осіб, є регіон розташування підприємства (тенденційний вплив на інформованість і сприйняття податкового тиску), економічна активність респондентів (значущий вплив на податковий тиск) та освіта (значущий вплив на податковий тиск). У сукупності ці результати свідчать про те, що рівень сприйняття податкового середовища серед представників бізнесу суттєво варіюється залежно від соціально-демографічних та регіональних особливостей, а найбільш чутливими є показники податкового тиску.

3.2. Шляхи оптимізації податкового навантаження бізнесу України через імплементацію закордонного досвіду

В умовах повномасштабної війни українська економіка та публічні фінанси стикаються з подвійним викликом – необхідністю мобілізації максимальних ресурсів для фінансування оборони та одночасною потребою у

підтримці економічної активності бізнесу. Податкова політика в таких умовах перестає бути виключно фіскальним інструментом наповнення бюджету і перетворюється на важіль, здатний або прискорити адаптацію та відновлення економіки, або, навпаки, поглибити кризові явища. Аналіз, проведений у 2 розділі, зокрема результати соціологічних опитувань представників бізнесу, доводить, що реальне податкове навантаження складається не лише з номінальних ставок податків (табл. 3.3). Не менш обтяжливими факторами є складність та непрозорість податкового адміністрування, а також непередбачуваність державної політики, що створює невизначеність та перешкоджає довгостроковому плануванню.

Відповідно, ефективна стратегія оптимізації податкового навантаження для бізнесу має виходити за межі зниження ставок і базуватись на комплексному підході. По-перше, важливим є запровадження цільових фіскальних стимулів, що ґрунтуються на найкращих міжнародних практиках підтримки економіки у воєнний та післявоєнний періоди. По-друге, необхідно запровадити спрощення та підвищення прозорості податкового адміністрування, що дозволить знизити трансакційні витрати бізнесу та мінімізувати корупційні ризики. По-третє, вагомим значення набуває розробка та підготовка до впровадження структурної перебудови податкової системи, орієнтованої на стимулювання інвестицій та забезпечення довгострокового економічного зростання у період післявоєнного відновлення.

Досвід перших років повномасштабного вторгнення показав обмежену ефективність загальних податкових пільг. Так, тимчасове запровадження можливості переходу на сплату єдиного податку за ставкою 2% замість ПДВ, податку на прибуток, хоч і стало швидким заходом підтримки бізнесу, призвело до значних втрат бюджету та створило нерівні умови конкуренції.

Міжнародний досвід країн, що проходили через збройні конфлікти та війни, свідчить про вищу ефективність цільових, чітко сфокусованих фіскальних інструментів, які дозволяють досягати конкретних економічних

Таблиця 3.3

Проблемні питання податкової політики, міжнародний досвід та можливості
імплементатії в Україні

Проблеми	Іноземний досвід вирішення подібних проблем	Практична імплементатія закордонного досвіду в Україні
Необхідність залучення приватних інвестицій у розвиток ОПК	Звільнення від оподаткування прибутку, що реінвестується у розширення та модернізацію оборонного виробництва (Ізраїль).	Звільнення від оподаткування реінвестованого прибутку оборонних підприємств та надання пільг для сплати земельного податку / податку на нерухомість.
Фізичне знищення активів та необхідність швидкого відновлення промислового потенціалу	Використання прискореної амортизації як інструменту надання «безвідсоткового кредиту» бізнесу для оновлення основних засобів (США).	Дозвіл на списання вартості нового обладнання та споруд за значно коротший термін для покращення грошових потоків підприємств.
Складність працевлаштування та адаптації ветеранів після повернення до цивільного життя.	Надання роботодавцям податкового кредиту на суму, що становить відсоток від зарплати найнятого ветерана (США).	Компенсація частини податкових витрат при працевлаштуванні ветеранів, що стимулюватиме створення робочих місць.
Диспропорції регіонального розвитку - занепад на звільнених територіях та необхідність відбудови.	Створення БЕЗ на постраждалих територіях для залучення інвестицій (Хорватія).	Створення спеціальних зон на деокупованих територіях. БЕЗ мають бути сфокусовані виключно на виробничій діяльності та створенні робочих місць для уникнення схем ухилення від податків.
Адміністративний тиск та складність процедур	Впровадження електронного аудиту та ризик-орієнтованого підходу (Compliance Risk Management).	Використання розвиненої цифрової інфраструктури (Цифровізація контролю через «Дію» та SAF-T UA) для спрощення адміністрування та перехід до ризик-орієнтованого підходу замість тотального контролю.

Джерело: сформовано авторкою.

та соціальних цілей з меншими фіскальними втратами [68]. Ключовим принципом такої політики має стати диференційований підхід. Економічні реалії підприємств, що працюють на деокупованих чи прифронтових територіях, кардинально різняться від умов у більш безпечних регіонах. Бізнес на зазначених територіях стикається з фізичним руйнуванням активів, порушенням логістичних ланцюгів, відтоком персоналу та замінованістю земель. Першочергова потреба таких підприємств є виживання та

відновлення операційної діяльності [69]. Застосування уніфікованих податкових інструментів до настільки різних умов є неефективним. Тому доцільним є запровадження дворівневої системи податкових стимулів – максимальні податкові пільги на деокупованих та прифронтових територіях та інвестиційно-спрямовані стимули для решти країни [70]. Для аналізу міжнародного досвіду впровадження податкових інструментів обрано країни, що стикались у кризові періоди з подібними викликами та досвід яких є релевантним для України. Обґрунтування вибору країн базується на трьох ключових векторах, що потребують податкового регулювання.

Окремої уваги в контексті забезпечення фінансової стійкості воюючої держави заслуговує модель Ізраїлю. Формування Державного бюджету Ізраїлю базується на диверсифікованих джерелах надходжень (мита, туристичний збір, прямі та непрямі податки), проте ключовим елементом є специфічна архітектура податкової системи, що поєднує соціальну орієнтованість із жорсткою фіскальною дисципліною. Система оподаткування доходів фізичних осіб в Ізраїлі побудована за шестиступеневою прогресивною шкалою. Такий підхід виконує важливу функцію соціальної стабілізації в умовах перманентної воєнної загрози: він стимулює економічну активність населення, не перевантажуючи громадян з низькими доходами (ставка 10% для мінімальних доходів), та забезпечує справедливий розподіл фіскального навантаження за рахунок заможних верств населення (ставки сягають 48-50%) [71]. Залучення приватних інвестицій у розвиток ОПК є абсолютним пріоритетом для забезпечення обороноздатності та технологічної переваги.. Для України це може бути реалізовано через механізми, подібні до концепції «Defence city», що передбачають звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, яка реінвестується у розширення та модернізацію виробництва ОПК, а також пільги зі сплати земельного податку та податку на нерухоме майно. Додатковим інструментом може стати механізм часткової компенсації інвестицій через податки, як це пропонується у законопроектах 13414 та 13415, що дозволить інвесторам у переробну промисловість компенсувати до 70% капітальних

витрат за рахунок майбутніх податкових зобов'язань [72; 73; 74].

Досвід США є критично важливим для розуміння механізмів масштабного промислового відновлення та реінтеграції людського капіталу. Практика США після Другої світової війни та під час інших економічних криз демонструє, що прискорена амортизація є одним з найбільш потужних непрямих стимулів для інвестицій та модернізації. Дозволяючи бізнесу списувати вартість нового обладнання, будівель та споруд за значно коротший термін, ніж їх фізичний знос, держава фактично надає підприємству безвідсотковий кредит, що суттєво покращує його грошові потоки та стимулює до оновлення основних засобів. Для України, де значні виробничі площі та одиниці обладнання були зруйновані, цей інструмент є критично важливим для швидкого відновлення промислового потенціалу [75]. Повернення мільйонів ветеранів до цивільного життя стане одним з найбільших соціально-економічних викликів для післявоєнної України. Досвід США з програмою Work Opportunity Tax Credit є прямою моделлю для прикладу. Ця програма надає роботодавцям податковий кредит на суму, що становить певний відсоток від ЗП працевлаштованого ветерана. Запровадження аналогічного механізму в Україні вирішуватиме два стратегічні завдання, а саме стимулюватиме бізнес до створення робочих місць та сприятиме соціальній та економічній реінтеграції захисників нашої країни [76; 77].

Приклад Хорватії є найбільш наближеним до українських реалій з точки зору відновлення територіальної цілісності та подолання диспропорцій регіонального розвитку після деокупації. Досвід Хорватії після війни 1991-1995 років свідчить про ефективність створення вільних економічних зон на звільнених та найбільш постраждалих територіях для залучення інвестицій та відновлення економіки. На відміну від попереднього досвіду функціонування ВЕЗ в Україні, який часто асоціювався з ухилянням від сплати податків, нові зони мають бути чітко сфокусовані на виробничій діяльності, створення робочих місць та мати прозорі умови для резидентів [78; 79; 80].

Адаптація описаних практик не може полягати у прямому копіюванні

законодавчих норм. Він має відбуватися шляхом імплементації описаних практик у вітчизняне законодавство з урахуванням євроінтеграції України та вже збудованої цифрової інфраструктури та рівня цифровізації. Будь-які податкові стимули мають узгоджуватися з директивами ЄС та вимогами щодо недопущення шкідливої податкової конкуренції [80]. Також варто враховувати, що Україна має унікальну перевагу у вигляді розвинених цифрових сервісів («Дія», електронне адміністрування), що дозволяє впроваджувати складні інструменти швидше та прозоріше, ніж це робилося в аналізованих країнах [81].

Вже на четвертий рік повномасштабного вторгнення з боку держави були запровадженні реформи, спрямовані на цифровізацію та модернізацію податкового контролю. Ключовими серед них є впровадження електронного аудиту на основі стандарту SAF-T UA та перехід до ризик-орієнтованого підходу при плануванні перевірок. Ці законодавчі ініціативи дійсно мають на меті спрощення адміністрування податків та податкового контролю, проте, з іншого боку, запровадження SAF-T UA вимагає від компаній додаткових витрат в інтеграцію цих систем, розробку програмного забезпечення та навчання персоналу. Аналогічно, ризик-орієнтований підхід до перевірок, який має на меті зосередити увагу ДПС на компаніях з високою ймовірністю порушень, може перетворитись на додатковий інструмент тиску, якщо критерії ризику є непрозорими [82; 83]. Відтак, запровадження даних інструментів може бути ефективним, проте важливо зосередитись на якості їх імплементації.

3.3. Спеціальні податки на оборону як інструмент стабілізації бюджету: міжнародний досвід та перспективи для України

Складність економічної ситуації, в якій опинилась Україна у зв'язку з повномасштабним вторгненням пов'язана з необхідністю одночасно підтримувати три сфери – оборона країни, соціальні видатки та макростабільність. Ця складність призвела до фундаментальної перебудови публічних фінансів. В умовах, коли всі

внутрішні ресурси спрямовані здебільшого на оборону, політика їх мобілізації набула першочергового значення [84].

Фіскальна відповідь уряду на виклики війни, яка, хоч і є унікальною за масштабом, вписується у загальносвітову історичну практику. Аналіз досвіду інших країн, що стикались з військовими конфліктами, дозволяє виявити спільні закономірності та зробити рекомендації щодо майбутнього податкової системи нашої держави. Аналіз спеціальних воєнних податків, є критично необхідним елементом стратегії забезпечення бюджетної стабільності. Виокремлення ВЗ як об'єкта детального аналізу в даному розділі зумовлено не лише його фіскальною значущістю, а й показником адаптивності податкової системи. На відміну від ПДВ чи ПНП, які є стабільними елементами системи, воєнні податки є гнучким інструментом швидкого реагування на дефіцит бюджету, що підтверджується глобальною практикою.

Різні країни в умовах війни часто вдаються до спеціальних фіскальних інструментів, зокрема воєнних податків. Згідно даних War Tax Dataset [85] в період з 1960 по 2020 роки країнами світу запроваджено 68 військових податків, тобто податків, безпосередньо пов'язаних з витратами на збройні конфлікти. Найчастіше це прямі податки на доходи, наприклад, Воєнний податок на доходи в Хорватії або Спеціальний збір на оборону на Кіпрі (табл. 3.4). Інший варіант зі світової практики це широкі податки на споживання чи торгівлю, наприклад, Спеціальний податок з продажу в Боснії та Герцеговині чи Національний збір безпеки в Шрі-Ланці. ВЗ, запроваджений в Україні, відноситься до першої категорії та відповідає глобальним тенденціям.

Важливою спільною рисою таких податків є їхнє чітке цільове призначення, переважно на фінансування обороноздатності чи реконструкцію та відновлення. Таким чином, цільова спрямованість виконує важливу функцію – легітимізацію додаткового податкового навантаження в очах суспільства. Прямий зв'язок між сплатою податку та національною безпекою чи майбутнім відновленням країни допомагає підвищувати добровільну сплату [86].

Порівняльний аналіз воєнних податків на доходи

Країна	Назва податку	База	Ставка(и)	Цільове призначення	Подальша доля (Legacy)
Україна ¹	ВЗ	Доходи фізичних осіб	1,5% (зараз 5%)	Армія та оборона	Діє (Still in place)
Хорватія ²	Воєнний податок на доходи	Чиста ЗП та інші особисті доходи	1%-71% (прогресивна)	Загальні потреби	Консолідація
Кіпр ³	Спеціальний збір на оборону	Доходи (пізніше – незароблені доходи)	2% (змінювалася)	Армія та оборона	Квазі-перманентність
Шрі-Ланка ⁴	Внесок «Врятуй націю»	Зароблені особисті доходи	2%-3% (прогресивна)	Загальні потреби	Скасування
Лівія ⁵	Податок Джихаду	Індивідуальні та корпоративні доходи	1%-4%	Армія та оборона	Квазі-перманентність

Примітки: суть конфлікту 1 – АТО / повномасштабне вторгнення РФ; 2 – війна за незалежність Хорватії; 3 – турецьке вторгнення на Кіпр; 4 – громадянська війна в Шрі-Ланці; 5 – ізраїльсько-палестинський конфлікт.

Джерело: сформовано авторкою на основі [85].

Однак ключова характеристика даних податків, яку можна винести з міжнародного досвіду, стосується довгостроковості цих тимчасових воєнних податків. Аналіз показує, що їх скасування після завершення конфлікту є скоріше винятком. Значна частина таких податків демонструє квазі-перманентність, залишаючись у податковій системі десятиліттями. Інші податки консолідуються в загальну податкову систему, втрачаючи свою специфічну назву, проте зберігаючи фіскальний ефект.

Аналіз наведених у таблиці даних дозволяє виявити ключову закономірність, важливу для прогнозування бюджетної політики України: феномен «фіскальної інерції» або квазі-перманентності воєнних податків. Міжнародний досвід свідчить, що скасування таких податків після завершення гарячої фази конфлікту є скоріше винятком, ніж правилом. Після завершення війни держава зіткнеться з колосальними потребами у фінансуванні відновлення, які Світовий банк оцінює у понад 524 млрд доларів [87]. Внутрішні доходи відіграватимуть у цьому процесі ключову

роль, оскільки міжнародна допомога не в змозі покрити всі витрати. Виходячи з наведеного, уряд матиме стимул зберегти існуючий податок, можливо, змінивши його на Збір на відбудову або Податок на відновлення, як це робили уряди в Анголі, Боснії та Герцеговині чи Чаді [85].

Розуміння міжнародного досвіду воєнних податків дає змогу розглядати ВЗ не як тимчасовий захід, а проектувати його з урахуванням довгострокових критеріїв ефективності. Дискусія про його можливу прогресивність, розширення чи звуження бази оподаткування є практичною необхідністю для побудови стійкової системи післявоєнної України.

3.4. Податкова культура і мораль: практичні інструменти для зміни поведінки платників податків

Досягнення довгострокової фіскальної стабільності не буде можливим виключно за рахунок підвищення податкових ставок та посилення фіскального контролю. Світовий досвід та українські реалії доводять, що стійка система податкових надходжень базується на високому рівні добровільної сплати податків, який, у свою чергу, залежить від податкової культури суспільства.

Податкова мораль визначається як внутрішня готовність громадян та бізнесу до сплати податків. Це поняття виходить за межі страху перед покаранням і ґрунтується на таких факторах, як довіра до державних інституцій, відчуття справедливості податкової системи і переконаність у тому, що сплачені кошти використовуються ефективно на благо суспільства [64].

Діагностика стану податкової моралі в Україні виявляє глибокий парадокс, пов'язаний з війною. З одного боку, повномасштабне вторгнення спричинило безпрецедентне підвищення національної єдності. Дослідження підтверджують, що патріотичні настрої позитивно впливають на готовність громадян виконувати свої податкові зобов'язання [89].

З іншого боку, патріотичний імпульс співіснує з глибоко вкоріненою недовірою до державних інституцій у сфері управління публічними фінансами. Згідно з опитуванням CASE Україна за 2023 рік, 73,6% респондентів пояснювали причину несплати податків, бо «сплачені гроші крадуть або марнують», а 65,8% – бо не мають можливості впливати на напрями витрат цих коштів державою [65]. Ця ситуація може бути охарактеризована як розрив у фіскальному договорі. Громадяни готові виконувати свою частину угоди, проте не вірять, що держава ефективно виконає свою частину.

Перехід від системи, що базується на примусі і контролі, до системи, заснованої на довірі та добровільній співпраці, є складним, але досяжним завданням. Досвід багатьох країн, що пройшли через глибокі трансформації, пропонує перевірені моделі реформування податкового адміністрування, які можуть бути адаптовані для України.

Наприклад, податкова реформа Грузії, податкова система якої на початку 2000х років характеризувалась високим рівнем корупції, складністю та недовірою з боку бізнесу та громадян. Комплексна реформа перетворила Службу доходів з карального органу на сервіс-орієнтовану структуру. Ключовими елементами цієї трансформації стали:

- 1) радикальне спрощення податкового законодавства;
- 2) впровадження превентивних механізмів контролю замість тотальних перевірок;
- 3) розвиток зручних цифрових сервісів для платників; та
- 4) активна комунікаційна політика, спрямована на підвищення обізнаності та побудову діалогу.

Досвід Грузії доводить, що зміна філософії податкового адміністрування з контролю та покарання на сервіс та допомогу є можливою і дає значні результати у вигляді зростання добровільної сплати податків [90; 91].

Загальні принципи відбудови державного управління у післявоєнних країнах також підкреслюють пріоритетність відновлення довіри. Звіт ООН [92] наголошує, що стійкий розвиток неможливий без ефективних, прозорих

та підзвітних державних інституцій, здатних надавати якісні послуги. У цьому контексті реформа податкової служби є не просто фіскальним, а й державотворчим завданням.

Сучасні підходи до податкового адміністрування, рекомендовані ОЕСР та МВФ, базуються на концепції управління ризиками комплаєнсу, або Compliance Risk Management [66; 93]. Цей підхід передбачає відмові від уніфікованих, тотальних перевірок на користь диференційованої роботи з різними категоріями платників податків. Суть даного підходу полягає в аналізі ризиків несплати, їх сегментації, наприклад, помилки через незнання, свідоме ухилення, агресивне податкове планування, та застосування адекватних інструментів реагування. Такий підхід дозволяє зосередити обмежені ресурси контролюючих органів на підприємствах найвищого ризику, водночас знижуючи адміністративний тиск на сумлінний бізнес.

Таблиця 3.5

Ключові проблеми податкової культури платників податків та практичні аспекти підвищення їх податкової моралі в Україні

Ключові проблеми	Практичні аспекти підвищення
Існуюча система часто базується на примусі, тотальному контролі та породжує спротив.	Впровадження ризик-орієнтованого підходу: відмова від тотальних перевірок на користь сегментації ризиків та допомоги платникам у дотриманні законодавства
Держава часто ставить бізнес перед фактом змін без пояснень, що провокує панічні реакції.	Перехід від монологу до діалогу: проактивне роз'яснення причин змін, цілей використання зібраних коштів та очікуваних результатів ще до впровадження реформ, запровадження громадських обговорень законопроектів, регулярні консультації з бізнес-асоціаціями
Відсутність системних знань у населення щодо функціонування податкової системи.	Розробка та впровадження національних програм з фінансової та податкової грамотності, зокрема орієнтованих на молодь.

Джерело: сформовано авторкою.

Побудова довіри вимагає конкретних інструментів, серед яких центральне місце посідають стратегічні комунікації та орієнтована на користувача цифровізація. Стратегічна комунікація в податковій сфері – це не

односторонній монолог держави, а системний процес інформування, роз'яснення та залучення громадськості. Для України це означає необхідність проактивного та чесного пояснення фіскальної політики. Замість того, щоб ставити суспільство перед фактом ухвалених рішень, держава має заздалегідь роз'яснювати чому певні податкові зміни є необхідними, як саме будуть використовуватись зібрані кошти та який очікується результат. Панічне закриття ФОП у жовтні 2024 року, спровоковане оприлюдненням законопроекту за відсутності офіційної комунікації є прикладом того, до чого може призвести комунікаційний вакуум.

Важливою також є цільова податкова освіта [94; 95]. Необхідно розробити та впровадити національні програми з фінансової та податкової грамотності, зокрема на молодь. Також необхідним є створення дієвих механізмів зворотного зв'язку, наприклад, громадські обговорення законопроектів, регулярні консультації з бізнес-асоціаціями, створення простих каналів для надання пропозицій мають перетворити громадян з пасивних об'єктів оподаткування на активних учасників формування фіскальної політики.

Висновки до розділу 3

1. За результатами регресійного моделювання ідентифіковано ключові фактори, що визначають сприйняття податкової політики різними групами платників. Для фізичних осіб статистично значущим фактором інформованості виявився вік, тоді як відчуття податкового тиску більшою мірою залежить від рівня доходів та економічної активності, що підтверджує вразливість соціально незахищених верств населення. Для юридичних осіб виявлено вплив регіонального чинника та рівня освіти керівників на оцінку фіскального навантаження, що доводить необхідність диференційованого підходу держави до комунікації та адміністрування податків, враховуючи

специфіку різних груп стейкхолдерів.

2. На основі аналізу міжнародного досвіду країн, що проходили через збройні конфлікти, обґрунтовано неефективність уніфікованих податкових пільг та запропоновано перехід до системи цільових стимулів. Розроблено рекомендації щодо імплементації в Україні дворівневої моделі підтримки: запровадження спеціальних режимів для відновлення деокупованих територій за прикладом Хорватії та впровадження інвестиційних інструментів для решти країни, зокрема прискореної амортизації (досвід США) та податкових преференцій для розвитку ОПК (модель Ізраїлю), що дозволить стимулювати економічну активність без надмірних втрат для бюджету.

3. Дослідження феномену спеціальних воєнних податків у світовій практиці виявило тенденцію до їх «фіскальної інерції» та квазі-перманентності, коли тимчасові збори інтегруються в податкову систему на десятиліття. З огляду на колосальні потреби у фінансуванні відбудови, які оцінюються Світовим банком у понад 524 млрд доларів, прогнозується трансформація ВЗ після завершення бойових дій у «податок на відновлення», що стане необхідним інструментом для забезпечення фінансової самодостатності держави в умовах ймовірного скорочення зовнішньої допомоги.

4. Визначено, що ключовою передумовою довгострокової фіскальної стабільності є підвищення рівня податкової культури через подолання розриву у «фіскальному договорі» між державою та суспільством. Доведено, що конвертація високого рівня патріотизму громадян у добровільну сплату податків можлива лише за умови зміни філософії адміністрування з каральної на сервісну, зокрема через впровадження ризик-орієнтованого підходу (Compliance Risk Management), забезпечення прозорості використання бюджетних коштів та налагодження системної стратегічної комунікації щодо цілей податкової політики.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальне науково-прикладне завдання, що полягає у мультиаспектному дослідженні трансформаційних процесів податкової системи України в умовах війни та їхнього впливу на бізнес. За результатами дослідження теоретичних основ податкового регулювання в умовах війни, аналізу впливу податкових змін на бізнес, державний бюджет і громадян, а також опрацювання удосконалень податкової політики України зроблено наступні висновки:

1. Окреслено еволюціонування законодавчої бази оподаткування, виокремивши три етапи її трансформації: (1) інституційне становлення та фіскальна мобілізація, (2) реформування і цифровізація, (3) фіскальна адаптація в умовах повномасштабного вторгнення. Виявлено ключові зміни ПКУ та охарактеризовані функції суб'єктів формування державної податкової політики. Означено зміну структури податкових надходжень.

2. Розкрито теоретико-методичні засади оподаткування фізичних осіб та виявлено регресивний характер ефективного навантаження на фонд оплати праці. Встановлено, що через наявність верхньої межі нарахування ЄСВ податковий тиск зменшується зі зростанням доходів, що в умовах значної тінізації економіки посилює соціальну несправедливість.

3. Охарактеризовано архітектуру оподаткування суб'єктів господарювання в умовах воєнної агресії. Визначено, що ключовим викликом для бізнесу є не номінальні ставки, а непередбачуваність адміністрування та ретроспективні зміни, що ускладнює фінансове планування та адаптацію. В умовах війни регуляторна політика перейшла від лібералізації (пільгова ставка 2%) до жорсткої фіскальної мобілізації, що супроводжується високою турбулентністю законодавчого поля.

4. Проаналізовано вплив податкових змін на дохідну частину бюджету. Виявлено структурний зсув надходжень: частка податків у доходах впала з 85% до 45-53% через залежність від міжнародного фінансування. Водночас,

доведено високу ефективність реформи військового збору, що дозволило збільшити надходження від нього у 2,67 рази за 8 місяців 2025 року, що дозволило підвищити його частку у загальних обсягах доходів державного бюджету (з 1,4 до 4,6%).

5. Здійснено моніторинг впливу податкових змін на фінансово-господарську діяльність бізнесу. Встановлено прямий взаємозв'язок між посиленням фіскального тиску та зниженням ділової активності, що підтверджується рекордним закриттям понад 210 тис. ФОП у 2024 році та зростанням частки тіньового бізнесу. Виокремлено чотири сфери економіки, суб'єкти яких зазнали найбільших податкових змін під час дії воєнного стану: банківський сектор, галузь ІТ, аграрний сектор та сфера роздрібної торгівлі.

6. Обґрунтовано методика дослідження, структуру вибірки та проведено анкетне опитування. Проведений факторний аналіз із виокремленням індексів Інформованості і доступності та Податкового тиску, надійність яких підтверджено коефіцієнтом Cronbach's α , показав їх внутрішню узгодженість та надійність. Кореляційний аналіз дозволив виявити сильний зв'язок між якістю адміністрування та оцінкою податкового навантаження для бізнесу.

7. Визначено соціально-економічні детермінанти сприйняття податкових нововведень фізичними і юридичними особами. За результатами соціологічного опитування виявлено суттєві відмінності у сприйнятті. Фізичні особи чітко розмежовують інформаційну політику та економічний тиск, тоді як представники бізнесу розглядають якість адміністрування та прозорість процедур як невід'ємну складову належної податкової системи. Отримані результати також підтверджено даними інших досліджень в цій сфері.

8. Застосовано регресійне моделювання оцінки впливу інформованості на сприйняття змін податкового навантаження бізнесом та громадянами. Результати моделювання дозволили виявити, що для фізичних осіб статистично значущим фактором інформованості є вік ($p < 0,01$), а відчуття тиску залежить від економічної активності та рівня доходу. Для юридичних

осіб ключовими предикторами виступають регіональна приналежність та вид діяльності: підприємства Південного регіону та ФОП схильні оцінювати тиск як вищий у порівнянні з іншими.

9. Розроблено шляхи оптимізації податкового навантаження з урахуванням міжнародного досвіду та виявлених раніше проблемних аспектів. Зокрема, запропоновано імплементацію дворівневої системи стимулів: спеціальні режими для деокупованих територій та інвестиційні інструменти для суб'єктів решти країни, що сприятиме відновленню економічної активності різних сфер та фінансової незалежності державного бюджету України від міжнародного фінансування в повоєнний період.

10. Сформульовані перспективи удосконалення політики держави щодо забезпечення стабільності та наповнення бюджету. Доведено необхідність збереження спеціальних податків на оборону в довгостроковій перспективі. На основі історичного застосування податків на оборону зроблено припущення, що військовий збір може бути трансформований в «податок на відновлення» після завершення бойових дій, що відповідає світовій практиці «фіскальної інерції» та дозволить забезпечити фінансову самодостатність держави.

11. Запропоновано практичні інструменти покращення податкової культури і моралі громадян як основи стабільності та повноти податкових надходжень. Обґрунтовано, що ключовим бар'єром для добровільної сплати податків є низький рівень довіри до державних інституцій. Запропоновано комплекс заходів для поліпшення ситуації: перехід від каральної до сервісної моделі адміністрування, ризик-орієнтованого підходу до податкових перевірок, запровадження прозорості комунікації щодо використання бюджетних коштів та підвищення фінансової обізнаності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордієнко М. Огляд змін податкового законодавства України в період дії військового стану. *Молодий вчений*. 2023. № 1 (113). С. 158–162. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-31>.
2. Податкові зміни на період воєнного стану 2.0 / Оджиковський В та ін. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/podatkovyi-zminy-na-period-voennogo-stanu-2-0/> (дата звернення: 26.11.2025).
3. Бак Н. Війна як чинник формування податкових надходжень бюджету України. *Фінанси, облік і оподаткування*. 2023. № 89. С. 21–37. DOI: <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2023-1.89.02>.
4. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*. 2022. Т. 145, № 5. С. 124–137. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)08](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)08).
5. Шубін В. Військовий збір та військові облигації як складники бюджетної політики під час воєнного стану. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. №4. С. 200–205. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-27>.
6. Шпак О., Безрученко Д. Роль військового збору, як складника податкової системи України. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. Вип. 40. №183. С. 118–127. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.12.2023.010>.
7. Кузьменко Ю., Коропатов О., Любчик В. Військовий збір як складова податкового механізму України: нормативно-правовий аспект. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С. 60–66 DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.32.08>.
8. Солдатенко О. Військовий збір у податковій системі України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. №. 1. С. 224–229. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-41>.
9. Frizell J. Rallying Fiscal Patriotism: War Taxes in the Contemporary

World. *Comparative Political Studies*. 2023. Vol. 57. Is. 8. P. 1375–1405. DOI: <https://doi.org/10.1177/00104140231194061>.

10. Torregrosa-Hetland S., Sabaté O. Income tax progressivity and inflation during the world wars. *European Review of Economic History*. 2021. Vol. 26. Is. 3. P. 311–339. DOI: <https://doi.org/10.1093/ereh/heab020>.

11. Дем'янчук М. А., Койфман А.А. Військовий збір: законодавчі ініціативи та проблеми оподаткування. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти: VIII міжн. наук.-практ. конф.* Одеса, 24 жовтня 2024 р. Одеса, 2024. С. 80–82. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/epf/oblik/naukova_diyalnist/el_zbirka_2024.pdf (дата звернення: 26.11.2025).

12. Дем'янчук М. А., Койфман А.А. Електронне адміністрування податків в Україні в умовах війни: інноваційні рішення та виклики. *Актуальні проблеми формування обліково-аналітичного забезпечення системи управління бізнес-процесами суб'єктів господарювання: міжн. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 20 червня 2025 р. / відп. ред. О.В. Побережець. Одеса: Олді+, 2025. С. 69–74. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/epf/oblik/naukova_diyalnist/aktyalni-problemy-formuvannya-20-0-2025.pdf (дата звернення: 26.11.2025).

13. Дем'янчук М.А., Койфман А.А. Трансформація податкової політики України в умовах війни: вплив на бюджетні потоки. *Теорія, методологія і практика організації фінансових відносин в умовах глобальної турбулентності: актуальна проблематика і шляхи її вирішення: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 31 жовтня 2025 р. / за ред. О. М. Савастеевої та ін. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 82–85.

14. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 05.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20251005#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

15. Про систему оподаткування : Закон України від 25.06.1991 № 1251-

XII Дата оновлення: 01.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

16. Магопєць О. Генезис розвитку та становлення податкової системи України. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2022. Вип. 8. №41. С. 178–192. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2022.8\(41\).178-192](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2022.8(41).178-192).

17. Биков І. Еволюція національної податкової системи в контексті наближення податкового законодавства України до стандартів Європейського союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 10. 2023. С. 671–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/162>.

18. Замасло О. Т., Зарівна А. В. Система електронного адміністрування податків в Україні в умовах глобальної цифровізації. *Бізнес Інформ*. 2024. № 4. С. 244–252. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-244-252>.

19. Державна податкова служба України Е-сервіси. URL: <https://tax.gov.ua>.

20. Yefremov A. Description of the system of state tax policy makers in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. Is. 8. P. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.8.04> (дата звернення: 25.11.2025).

21. Rozkrut M. Shadow Economy Exposed: Estimates for the World and Policy Paths. Ernst & Young Global Limited, 2025. 138 p. URL: <http://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/en-gl/insights/tax/documents/ey-gl-shadow-economy-report-02-2025.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).

22. International Monetary Fund. Fiscal Affairs Dept. The Revenue Administration Gap Analysis Program. *Technical Notes and Manuals*. 2021. Vol. 2021. Is. 009. 37 p. DOI: <https://doi.org/10.5089/9781513577173.005>.

23. Державна служба України з питань праці. Новини. Голова Держпраці Ігор Дегнера зустрівся з журналістами ділового порталу Delo.ua та журналу «ТОП-100.Рейтинги найбільших». URL: <https://dsp.gov.ua/holova-derzhpratsi-ihor-dehnera-zustrivsia-z-zhurnalistamy-dilovoho-portalu-delo-ua-ta-zhurnalu-top-100-reitynhy-naibilshykh/> (дата звернення: 25.11.2025).

24. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Превентивні заходи ДПС у сфері роздрібної торгівлі: виведено із тіні майже 4,6 млн грн готівкових розрахунків. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/preventyvni-zakhody-dps-u-sferi-rozdribnoi-torhivli-vyvedeno-iz-tini-maizhe-46-mln-hrn-hotivkovykh-rozrakhunkiv> (дата звернення: 25.11.2025).

25. Дубровський В., Гетман О., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Київ: CASE Україна, 2024. 50 с. URL: <https://case-ukraine.com.ua/publications/porivnyalnyj-analiz-fiskalnogo-efektu-vid-zastosuvannya-instrumentiv-uhylennya-unyknenntya-opodatкування-v-ukrayini/> (дата звернення: 25.11.2025).

26. Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс. Ставки податків та зборів. URL: <https://zir.tax.gov.ua/main/index/stavki> (дата звернення: 25.11.2025).

27. Пенсійний фонд України. Показник середньої заробітної плати за 2025 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2170600-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2025-rik/> (дата звернення: 25.11.2025).

28. Головне управління Пенсійного фонду України у Волинській області. Мінімальна заробітна плата в 2025 році. На що звернути увагу при розрахунку страхових виплат працівникам. URL: <https://www.pfu.gov.ua/vl/223759-minimalna-zarobitna-plata-v-2025-rotsi-na-shho-zvernuty-uvagu-pry-rozrahunku-strahovyh-vyplat-pratsivnykam/> (дата звернення: 25.11.2025).

29. Добрунік Т. Спрощена система оподаткування: фіскальна значимість та пріоритети розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-10>.

30. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27.03.2014 р. № 1166-VII. Дата оновлення: 15.04.2020. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18#Text> (дата звернення: 24.11.2025).

31. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо посилення контролю за обігом підакцизних товарів та уточнення окремих податкових норм : Закон України від 12.08.2014 № 1638-VII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1638-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

32. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

33. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України : Закон України від 31.07.2014 № 1621-VII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

34. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів : Закон України від 04.07.2014 № 1588-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1588-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

35. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення оподаткування інвестиційної діяльності : Закон України від 07.10.2014 № 1690-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1690-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

36. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги : Закон України від 02.09.2014 № 1668-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1668-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

37. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення реалізації прав підприємств, установ та організацій громадських організацій інвалідів на пільгове оподаткування : Закон України від 14.08.2014 № 1654-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654->

18#Text (дата звернення: 25.11.2025).

38. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування продукції оборонного призначення : Закон України від 02.09.2014 № 1658-VII. Дата оновлення: 04.03.2015.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

39. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу : Закон України від 25.12.2014 № 63-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-19#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

40. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням : Закон України від 28.12.2014 № 72-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-19#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

41. Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України : Закон України від 12.08.2014 № 1636-VII. Дата оновлення: 21.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

42. Кознова О. Повернення довоєнної системи оподаткування: ключові положення Закону. *LIGA ZAKON Бізнес*. URL: https://biz.ligazakon.net/news/221213_povernennya-dovonno-sistemi-opodatkuвання-klyuchov-polozhennya-zakonu (дата звернення: 25.11.2025).

43. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI : станом на 24 жовтня 2025 р. Дата оновлення: 24.10.2025.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

44. Demianchuk M.A., Maslii N.D. War in Ukraine: international financial support and public debt. *Economic innovation*. Odessa, 2025. Vol. 27. Is. 2(95). P. 50–66. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.2\(95\).50-66](https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.2(95).50-66).

45. Міністерство фінансів України. Діяльність. Бюджетна політика. Бюджет. Державний бюджет. Бюджет 2025 року. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770 (дата звернення: 25.11.2025).

46. Міністерство фінансів України. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).

47. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : Закон України від 10.10.2024 № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

48. Опендатабот. Фопономіка. Економіка українських фопів в реальному часі. URL: <https://opendatabot.ua/open/foronomics> (дата звернення: 25.11.2025).

49. У 2024 українці закрили рекордну за 5 років кількість ФОПів – майже 210 тисяч. Блог UC.Market | Дослідження ринку та конкурентний аналіз. URL: <https://blog.youcontrol.market/u-2024-ukrayintsi-zakrili-riekordnu-za-5-rokiv-kilkist-fopiv-maizhie-210-tisiach/> (дата звернення: 25.11.2025).

50. UC.Market. 2025 рік стартував з тенденцією до закриття бізнесів. Блог UC.Market. *Блог UC.Market*. URL: <https://blog.youcontrol.market/2025-rik-startuvav-z-tiendientsiieiu-do-zakrittia-bizniesiv/> (дата звернення: 25.11.2025).

51. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2024 року. 49 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=14 (дата звернення: 25.11.2025).

52. Кириченко А. В Україні банки мають доплатити майже 12 мільярдів додаткових податків. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/finances/yaku-sumu-podatktiv-mayut-doplatiti-ukrajinski-banki-807575/> (дата звернення: 25.11.2025).

53. Національний банк України. Прибуток банків поступово повертається до «довоєнної» структури. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pributok-bankiv-postupovo-povertayetsya-do->

dovoyennoyi-strukturi (дата звернення: 25.11.2025).

54. Національний банк України. Статистика. Статистика зовнішнього сектору. Зовнішня торгівля. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/> (дата звернення: 25.11.2025).

55. Кондратьєв Д. Податкові зміни для ІТ в 2025 році: що потрібно знати?. *Kondratiev Legal*. URL: <https://kondratiev.legal/podatkovyi-zminy-dlia-it-u-2025-rotsi-shcho-potribno-znaty/> (дата звернення: 25.11.2025).

56. UC.Market. У 2024 році українці почали частіше відкривати компанії у секторах машинобудування, ІТ та телекомунікацій. Серед регіонів-лідерів за ростом частки реєстрацій – Київська, Черкаська та Хмельницька області. *Блог UC.Market*. URL: <https://blog.youcontrol.market/u-2024-rotsi-ukrayintsi-pochali-chastishie-vidkrivati-kompaniyi-u-siektorakh-mashinobuduvannia-it-ta-tieliekomunikatsii-sieried-riehioniv-lidieriv-za-rostom-chastki-rieiestratsii-kiyiv/> (дата звернення: 25.11.2025).

57. SMARTFIN.UA. Розрахунок заробітної плати у 2025 році: формули, нарахування, податки, приклади, «на руки» працівникам. URL: <https://smartfin.ua/page/rozrakhunok-zarobitnoyi-platy-u-2025-rotsi> (дата звернення: 25.11.2025).

58. BDO Україна. Огляд нових законів 2025 для аграріїв від BDO в Україні. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/legislative-changes-in-agriculture-for-2025> (дата звернення: 25.11.2025).

59. Delo.ua. З-під поли: скільки втрачає держава через тіньові схеми у ритейлі. URL: <https://delo.ua/business/z-pid-poli-skilki-vtracaje-derzava-cerez-tinyovi-sxemi-u-riteili-444437/> (дата звернення: 25.11.2025).

60. Кодекс професійної етики соціолога. Соціологічна асоціація України. 2004. URL: <http://www.sau.kiev.ua/codex.html> (дата звернення: 26.11.2025).

61. Koo M., Yang S.-W. Likert-Type Scale. *Encyclopedia*. 2025. Т. 5. № 1. С. 18. DOI: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5010018>.

62. Mohd Rokeman N. R. Likert Measurement Scale in Education and

Social Sciences: Explored and Explained. *EDUCATUM Journal of Social Sciences*. 2024. № 10. P. 77–88. DOI: <https://doi.org/10.37134/ejoss.vol10.1.7.2024>.

63. Європейська Бізнес Асоціація. Дослідження «Податковий індекс» 2024. URL: <https://eba.com.ua/biznes-znyzyv-otsinku-systemy-opodatkuvannya-u-2024-rotsi-opytuvannya-eva/> (дата звернення: 25.11.2025).

64. OECD. Tax Morale. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1787/f3d8ea10-en>.

65. CASE Україна. Українці не хочуть платити податки через низькі доходи та сумнівні державні видатки - опитування CASE Україна. URL: <https://case-ukraine.com.ua/news/ukrayintsi-ne-hochut-platyty-podatky-cherez-nyzki-dohody-ta-sumnivni-derzhavni-vydatky-opytuvannya-case-ukrayina/> (дата звернення: 25.11.2025).

66. Murray D. Tax morale: trust and belief in the tax system. *TaxAdvisor*. URL: <https://www.taxadvisermagazine.com/article/tax-morale-trust-and-belief-tax-system> (дата звернення: 25.11.2025).

67. Bonett D. G., Wright T. A. Cronbach's alpha reliability: Interval estimation, hypothesis testing, and sample size planning. *Journal of Organizational Behavior*. 2014. Т. 36, № 1. С. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.1002/job.1960>.

68. van den Boogaard V. Why tax matters in fragile states and how donors can support it. *ICTD*. URL: <https://www.ictd.ac/blog/tax-fragile-states-donor-support/> (date of access: 25.11.2025).

69. Moskalenko V., Aliksiichuk A. Restart of business in the de-occupied territories as a tool to recover the economic stability of the territorial. *Economy and Society*. 2024. № 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-85>.

70. «Ukraine Facility Plan». Recovery vision of Ukraine, 2023. URL: <http://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 26.11.2025).

71. Танклевська Н., Карнаушенко А., Петренко В. Ізраїльський досвід післявоєнного відновлення економіки. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2022. Т. 6. С. 20–28. DOI:

<https://doi.org/10.33251/2707-8620-2022-6-20-28>.

72. Штука Н. Технології майбутнього від ізраїльських бізнесменів. Які стартапи принесуть прибуток. *The Page*. URL: <https://thepage.ua/ua/business/tehnologiyi-majbutnogo-vid-izrayilskih-biznesmeniv-yaki-startapi-prinesut-pributok> (дата звернення: 25.11.2025);

73. Defence City: податкові переваги для оборонного комплексу. *АРМАДА*. URL: <https://armada.law/blog/defence-city-podatkovyi-perevagy-dlya-oboronnoho-kompleksu/> (дата звернення: 25.11.2025).;

74. Комітет з питань економічного розвитку. Зареєстровано законопроект про компенсацію інвестицій через податки. URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/76853.html (дата звернення: 25.11.2025).

75. Muresianu A. 1980s Tax Reform, Cost Recovery, and the Real Estate Industry: Lessons for Today. *Tax Foundation*. URL: <https://taxfoundation.org/research/all/federal/1980s-tax-reform-cost-recovery-and-the-real-estate-industry-lessons-for-today/> (дата звернення: 25.11.2025).

76. Internal Revenue Service. File. Businesses and self-employed. Small business. Work Opportunity Tax Credit. URL: <https://www.irs.gov/businesses/small-businesses-self-employed/work-opportunity-tax-credit> (дата звернення: 25.11.2025).

77. Employment & Training Administration. Work Opportunity Tax Credit. URL: <https://www.dol.gov/agencies/eta/wotc> (дата звернення: 25.11.2025).

78. Левченко О. Хорватський досвід для Донбасу: чи потрібні вільні економічні зони. *Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/articles/horvatskiy-opuyit-dlya-donbassa-nujnyi-li-svobodnyie-ekonomicheskie-zonyi.html> (дата звернення: 25.11.2025).

79. Верховна рада України. Успішний досвід Хорватії стане в нагоді для повоєнної трансформації України, - Олена Кондратюк. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/255579.html> (дата звернення:

25.11.2025).

80. Болдуєв М. В., Болдуєва О. В., Лищенко О. Г. Особливості податкової політики Європейського союзу в сфері стимулювання вільної економічної конкуренції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 7. С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.7.28>.

81. Тимченко М. Розвиток сервісу «ДІЯ» в умовах війни. Нові можливості публічного управління. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 17. С. 834–866. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2022.17.09>.

82. Ларіонов Н. Ризик-орієнтований підхід 2.0: як бізнесу підготуватися до податкових перевірок-2026. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/openmind/20296307-rizik-orientovaniy-pidhid-2-0-yak-biznesu-pidgotuvatisya-do-podatkovih-perevirok-2026> (дата звернення: 25.11.2025)

83. БУХГАЛТЕР.UA. Податкова реформа-2025 – ДПС повідомила про свої плани. URL: https://buh.ligazakon.net/news/237459_podatkova-reforma-2025--dps-povdomila-pro-svo-plani (дата звернення: 25.11.2025).

84. Міністерство фінансів та Міністерство економіки України. Звіт про пріоритети економічної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання. 2024. 13 с. URL: <https://reformmatrix.mof.gov.ua/about#documents> (дата звернення: 25.11.2025).

85. Frizell J. War Tax Dataset. URL: <https://jakobfrizell.com/data/> (дата звернення: 25.11.2025).

86. Frizell J. The fiscal reckoning of war: Contemporary armed conflict and progressive income taxation. *Journal of Peace Research*. 2025. Vol. 62. Is. 6. P. 1951–1967. DOI: <https://doi.org/10.1177/00223433241300805>.

87. European Union; United Nations; Government of Ukraine; World Bank. Ukraine - Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) : February 2022. Washington, D.C. : World Bank Group, 2024. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099022025114040022> (дата звернення: 26.11.2025).

88. World Bank. The World Bank In Ukraine Overview. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview> (дата звернення: 25.11.2025).

89. Berenson M. P., Birch S. Do citizens respond to tax reforms during conflict? Experimental evidence from Ukraine. *East European Politics*. 2025. Vol. 41. Is. 2. P. 277–293. DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2025.2478564>.

90. The Strategy of the Revenue Service for 2025-2030. Tbilisi : Georgian Revenue Service, 2025. 31 p. URL: [https://www.rs.ge/Media/Default/კანონმდებლობა/other/GEORGIA%20REVENUE%20SERVICE%20STRATEGY%202025-2030%20\(3\)-1.pdf](https://www.rs.ge/Media/Default/კანონმდებლობა/other/GEORGIA%20REVENUE%20SERVICE%20STRATEGY%202025-2030%20(3)-1.pdf) (дата звернення: 25.11.2025).

91. World Bank. Georgia: Promoting Digital Transformation through GovTech. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bd555a478d4a4a63acc0739084838b20-0350062022/georgia-promoting-digital-transformation-through-govtech> (дата звернення: 10.10.2025).

92. United Nations Reconstructing Public Administration after Conflict. Report. 2010. 162 p. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/publications/reconstructing-public-administration-after-conflict.html> (дата звернення: 26.11.2025).

93. Aslett J. Tax Administration. *Technical Notes and Manuals*. 2024. Vol. 2024. Is. 001. International Monetary Fund. 49 p. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400260063.005>.

94. ГО «Інтерньюз-Україна». Розроблення комунікаційної стратегії для органів місцевого самоврядування: практичний посібник. USAID «ГОВЕРЛА», 2024. 48 с. URL: <https://cutt.ly/EeUjhjVo> (дата звернення: 25.11.2025).

95. OECD. Recommendation of the Council on Financial Literacy, OECD/LEGAL/0461. OECD Legal Instruments. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461> (дата звернення: 25.11.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Законодавча база оподаткування в Україні: еволюція та регулятори

Таблиця А.1

Ключові електронні сервіси системи податкового адміністрування в Україні

№	Назва сервісу	Рік запуску	Опис функціональності	Особливості
1	Електронний кабінет платника податків	2013	Подання звітності, направлення запитів, реєстрація накладних, перегляд розрахунків з бюджетом.	Має загальнодоступну та приватну частини.
2	Єдине вікно подання електронної звітності	2017	Централізоване подання звітності до ДПС, ПФУ, Держстату тощо. Підпис документів КЕП, шифрування.	Забезпечує уніфіковану звітність для різних органів.
3	Реєстри платників податків	1996	Інформація про статус платників ПДВ, єдиного податку, групи оподаткування, історію реєстрації.	Доступ через Електронний кабінет або портал Дія.
4	Дізнайся більше про свого бізнес-партнера	2020	Перевірка контрагентів за ЄДРПОУ або ПІН: податковий борг, статус ПДВ-платника.	Доступний на порталі ДПС.
5	Акредитований центр сертифікації ключів	2010	Безкоштовна видача КЕП. За 5 місяців 2025 р. видано 472,6 тис. сертифікатів для 162,7 тис. платників.	Підтримка електронної взаємодії.
6	Мобільний додаток «Моя податкова»	2023	Онлайн-сервіси: подання декларацій, перегляд об'єктів, повідомлення, контроль розрахунків з бюджетом.	Частина функцій без ідентифікації, інші – з КЕП.
7	InfoTAX	2020	Доступ через Telegram/Viber. Інформування про стан розрахунків, облікові дані, строки звітності та сплати, повідомлення ДПС тощо.	Підтримує дистанційну комунікацію з платниками податків.

Джерело: систематизовано авторкою на основі даних [19].

Рис. А.1. Еволюція структури загальнодержавних і місцевих податків та зборів

Джерело: складено авторкою на основі [14; 26].

Таблиця А.2

Податки, що сплачуються фізичними особами

Назва податку	Об'єкт оподаткування	Ставка
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	Об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх частка.	Встановлюється місцевими радами, але не може перевищувати 1,5% від мінімальної заробітної плати за 1 кв.м.
Транспортний податок	Легкові автомобілі віком до 5 років із середньоринковою вартістю понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати.	Фіксована – 25 000 грн на рік.
Земельний податок	Земельні ділянки (у власності громадян).	Залежить від нормативної грошової оцінки землі та встановлюється місцевими радами.
Мито та податки при імпорті	Товари або транспортні засоби, що ввозяться з-за кордону.	Сплачується мито, ПДВ та (за необхідності) акцизний податок
ЄП (для ФОП 1-2 груп)	Для цих груп обсяг доходів не є об'єктом оподаткування, враховується тільки для можливості перебування у межах відповідної групи	Фіксовані максимальні ставки у % від прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.
ПДФО та військовий збір	Доходи, отримані не від податкових агентів (наприклад, оренда, іноземні доходи).	ПДФО: 18%
		Військовий збір: 5% – для фізичних осіб; 10% – для ФОП 1, 2 та 4 груп; 1% – для платників єдиного податку 3 групи.

Джерело: сформовано авторкою на основі [14, 43].

Додаток Б

Аналіз впливу податкових змін в умовах війни на бізнес, державний бюджет та ставлення громадян

Таблиця Б.1

Структура анкети «Податкові і страхові виклики громадян та бізнесу в умовах війни»

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
0	Чи згодні Ви взяти участь у дослідженні?	Дихотомічна	Номінальна	Контроль добровільної участі	1	Так
					0	Ні
AGE	1.1. Оберіть Вашу вікову групу	Категоріальна	Порядкова	Соціально-демографічний блок	1	18-25 років
					2	26-35 років
					3	36-45 років
					4	46-55 років
					5	56-65 років
					6	65 років і старше
GENDER	1.2. Вкажіть Вашу стать	Категоріальна	Порядкова	Соціально-демографічний блок	1	Чоловіча
					2	Жіноча
					0	Не бажаю відповідати
EDU	1.3. Вкажіть найвищий завершений рівень освіти	Категоріальна	Порядкова	Рівень людського капіталу	1	Повна загальна середня освіта
					2	Професійна (професійно-технічна) освіта
					3	Фахова передвища освіта
					4	Вища освіта (бакалавр)
					5	Вища освіта (магістр, спеціаліст)
					6	Науковий ступінь
CITY	1.4. Вкажіть основне місце Вашого проживання протягом останніх трьох років	Категоріальна	Порядкова	Просторовий фактор	1	Місто (обласний центр або місто обласного значення) (наприклад, Київ, Одеса, Миколаїв)
					2	Місто районного значення (наприклад, Дубно, Первомайськ)

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
					3	Інше місто (місто, що не є обласним або районним центром, наприклад, Вишневе, Буча)
					4	Селище (населений пункт із чисельністю населення більше 5 тисяч осіб)
					5	Село (населений пункт із чисельністю населення менше 5 тисяч осіб)
REG	1.5. Вкажіть Ваш регіон фактичного проживання	Категоріальна	Порядкова	Географічна класифікація	1	Західний (Львівська, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Житомирська області)
					2	Центральний (Київська, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська, Вінницька області)
					3	Північний (Сумська, Чернігівська, Київська області)
					4	Східний (Харківська, Луганська, Донецька області)
					5	Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області)
					6	Перебуваю за кордоном
ACTIV	1.6. Який Ви маєте статус зайнятості?	Категоріальна	Порядкова	Економічна активність	1	Офіційно працевлаштований(а)
					2	Військовий(а)
					3	Підприємець (ФОП, власник бізнесу)
					4	Здобувач(ка) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
					5	Здобувач(ка) другого (магістерського) рівня вищої освіти

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
					6	Здобувач(ка) третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
					7	Тимчасово безробітний(а)
					8	Пенсіонер(ка)
					9	Інше
САТ	1.7. До якої категорії Ви себе відносите	Дихотомічна	Номінальна	Для поділу на підвибірки	1	Фізична особа
					2	Представник(ця) юридичної особи (у т.ч. ФОП)
БЛОК «ФІЗИЧНІ ОСОБИ»						
INCOME	2.1.1. Як би Ви оцінили свій рівень доходу?	Категоріальна	Порядкова		1	Дуже низький (ледь вистачає на основні потреби)
					2	Низький (вистачає на базові потреби, але не більше)
					3	Середній (можу дозволити собі заощадження)
					4	Високий (можу дозволити великі покупки, подорожі)
					0	Важко оцінити
					0	Не бажаю відповідати
З огляду на події останніх трьох років, вкажіть будь ласка, наскільки Ви погоджуєтесь з наступними твердженнями, використовуючи запропоновану шкалу						
FO1	2.1.2. Я вважаю, що рівень інформування громадян про податкові зміни та програми підтримки був високим	Шкалована	Порядкова (Лайкерта, 1–7)	Індекс інформованості і доступності		1 - абсолютно не згодний(на) ... 7 - повністю згоден(на)
FO2	2.1.3. Податкові пільги або компенсації були для мене доступними					
FO3	2.1.4. Моє податкове навантаження суттєво					

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
	підвищилося					
FO4	2.1.5. Підвищення ставки військового збору створило додатковий фінансовий тиск на мій сімейний бюджет					
FO5	2.1.6. Зміни у податковій політиці сприяли зростанню цін на товари та послуги, які я придбаваю					
FO6	2.1.7. Податкові зміни негативно вплинули на мою купівельну спроможність					
БЛОК «ЮРИДИЧНІ ОСОБИ»						
YO_cat	2.2.1. Вкажіть категорію Вашої юридичної особи	Категоріальна	Порядкова		1	ФОП
					2	Представник(ця) мікропідприємства (до 10 працівників, до 2 млн євро річного доходу)
					3	Представник(ця) малого підприємства (до 50 працівників, до 10 млн євро річного доходу)
					4	Представник(ця) середнього підприємства (до 250 працівників, до 50 млн євро річного доходу)
					5	Представник(ця) великого підприємства (більше 250 працівників, понад 50 млн євро річного доходу)
					6	Представник(ця) громадської організації, благодійного фонду
					7	Представник(ця) державної або комунальної установи (організації)

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
					8	Інше
KVED	2.2.2. Зазначте будь ласка основний (головний) вид економічної діяльності (КВЕД-2010)	Категоріальна	Порядкова		1	А - Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство
					2	В - Добувна промисловість і розроблення кар'єрів
					3	С - Переробна промисловість
					4	Д - Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
					5	Е - Водопостачання; каналізація, поводження з відходами
					6	Ф - Будівництво
					7	Г - Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів
					8	Н - Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність
					9	І - Тимчасове розміщування й організація харчування
					10	Ж - Інформація та телекомунікації
					11	К - Фінансова та страхова діяльність
					12	Л - Операції з нерухомим майном
					13	М - Професійна, наукова та технічна діяльність
					14	Н - Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
					15	О - Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування
					16	Р - Освіта

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
					17	Q - Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги
					18	R - Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок
					19	S - Надання інших видів послуг
					20	T - Діяльність домашніх господарств
					21	U - Діяльність екстериторіальних організацій і органів
TAX1	2.2.3. На якій (яких) системі(ах) оподаткування перебувало Ваше підприємство протягом останніх трьох років (під час дії воєнного стану)?	Дихотомічна	Номінальна		1	Загальна система оподаткування
TAX2					2	ССО (1 група)
TAX3					3	ССО (2 група)
TAX4					4	ССО (3 група)
TAX5					5	ССО зі ставкою 2% (тимчасова, 2022–2023 роки)
TAX6					6	Неприбутковий суб'єкт господарювання (наприклад, благодійні організації, громадські організації тощо)
PROFIT	2.2.4. Як би Ви оцінили рівень доходу (фінансову спроможність) Вашого суб'єкта господарювання?	Категоріальна	Порядкова		1	Дуже низький (дохід організації ледь покриває основні операційні витрати)
					2	Низький (дохід дозволяє забезпечити базові операційні потреби, але не створює додаткових можливостей)
					3	Середній (організація має стабільний дохід із можливістю заощаджувати та інвестувати частину коштів)
					4	Високий (організація має значний дохід, що дає змогу робити великі покупки, здійснювати інвестиції та розширювати бізнес)

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
					0	Важко оцінити
					0	Не бажаю відповідати
З огляду на події останніх трьох років, вкажіть будь ласка, наскільки Ви погоджуєтесь з наступними твердженнями, використовуючи запропоновану шкалу						
Y01	2.2.5. Рівень інформування суб'єктів господарювання про податкові зміни та програми підтримки був достатнім	Шкалована	Порядкова (Лайкерта, 1–7)	Індекс інформованості і доступності		1 - абсолютно не згодний(на) ... 7 - повністю згоден(на)
Y02	2.2.6. Податкові пільги або компенсації від державних чи місцевих органів влади були доступними для мого підприємства					
Y03	2.2.7. Рівень податкового адміністрування та підтримки з боку держави був належним					
Y04	2.2.8. Податкові зміни суттєво вплинули на податкове навантаження мого підприємства				Індекс податкового тиску	
Y05	2.2.9. Податкові зміни негативно вплинули на прибутковість мого підприємства					
Y06	2.2.10. Податкові зміни призвели до скорочення штату або змін в кадровій політиці мого підприємства					
Y07	2.2.11. Моє підприємство					

Шифр питання	Питання	Тип змінної	Шкала вимірювання	Мета питання	Шифр відповіді	Варіанти відповіді
	підтримує запропоновані зміни в оподаткуванні малого та середнього бізнесу					
Y08	2.2.12. Моє підприємство скористалося податковими пільгами або компенсаціями, запропонованими державними (місцевими) органами влади					

Джерело: сформовано Койфман А. та Валіковою Є.

Таблиця Б.2

Описова статистика результатів опитування

Шифр	N (Valid)	Mean	Median	SD	Min	Max	Skewness	Kurtosis
Соціально-демографічні характеристики								
CAT	118	1,119	1,000	0,325	1	2	2,389	3,772
GENDER	118	1,788	2,000	0,410	1	2	-1,428	0,041
AGE	118	2,636	3,000	1,589	1	6	0,489	-0,951
EDU_F	104	3,981	5,000	1,625	1	6	-0,854	-0,499
EDU_Y	14	4,857	5,000	1,292	2	6	-1,690	2,305
CITY_r	118	1,288	1,000	0,455	1	2	0,948	-1,121
REG_r	118	1,178	1,000	0,384	1	2	1,706	0,925
ACTIV_r	118	2,229	1,000	1,593	1	5	0,688	-1,266
INCOME	98	2,449	2,000	0,734	1	4	-0,140	-0,288
PROFIT	13	2,000	2,000	0,816	1	4	1,086	2,277
YO_cat_r	12	1,417	1,000	0,515	1	2	0,388	-2,263
KVED_r	14	1,429	1,000	0,514	1	2	0,325	-2,241
TAX	14	3,357	3,000	1,985	1	6	0,247	-1,327
ФІЗИЧНІ ОСОБИ								
IID_FO	104	3,438	3,500	1,473	1	7	0,057	-0,764
FO1	104	3,721	4,000	1,548	1	7	-0,177	-0,501
FO2	104	3,154	3,000	2,013	1	7	0,353	-1,262
IPT_FO	104	5,368	5,500	1,309	1	7	-0,656	-0,063
FO3	104	4,827	5,000	1,803	1	7	-0,354	-0,822
FO4	104	5,096	5,000	1,963	1	7	-0,733	-0,585
FO5	104	5,942	7,000	1,433	1	7	-1,308	1,234
FO6	104	5,606	6,000	1,591	1	7	-0,816	-0,433
ЮРИДИЧНІ ОСОБИ								
IID_YO	14	3,167	3,333	1,626	1	5,67	-0,016	-1,458
YO1	14	4,071	4,500	2,093	1	7	-0,345	-0,974
YO2	14	2,214	1,500	1,626	1	5	1,102	-0,402
YO3	14	3,214	3,000	1,929	1	6	0,172	-1,614
IPT_YO	14	3,343	3,100	1,512	1	6	0,203	-0,719
YO4	14	3,857	4,000	2,349	1	7	0,116	-1,618
YO5	14	4,071	4,000	2,269	1	7	-0,056	-1,814
YO6	14	2,857	2,000	2,248	1	7	1,107	-0,249
YO7	14	3,286	3,500	1,684	1	6	-0,074	-1,278
YO8	14	2,643	2,000	2,023	1	7	1,026	-0,209

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.3

Структура вибірки за ключовими демографічними характеристиками

Соціально-демографічні змінні	Позначки рядків	N		Структура, %	
		Юридичні особи	Фізичні особи	Юридичні особи	Фізичні особи
Вік	18-25 років	2	43	14,29%	41,35%
	26-35 років	2	11	14,29%	10,58%
	36-45 років	5	18	35,71%	17,31%

Соціально-демографічні змінні	Позначки рядків	N		Структура, %	
		Юридичні особи	Фізичні особи	Юридичні особи	Фізичні особи
	46-55 років	3	17	21,43%	16,35%
	56-65 років	1	10	7,14%	9,62%
	65 років і старше	1	5	7,14%	4,81%
Стать	Чоловіча	4	21	28,57%	20,19%
	Жіноча	10	83	71,43%	79,81%
Освіта (фіз особи)	Повна загальна середня освіта		19		18,27%
	Професійна освіта та фахова передвища освіта		11		10,58%
	Вища освіта (бакалавр)		20		19,23%
	Вища освіта (магістр, спеціаліст)		42		40,38%
	Науковий ступінь		12		11,54%
Освіта (юридичні особи)	Повна загальна середня освіта				
	Професійна освіта та вища освіта (бакалавр)	2		14,29%	
	Фахова передвища освіта				
	Вища освіта (магістр, спеціаліст)	8		57,14%	
	Науковий ступінь	4		28,57%	
Місце проживання	обласний центр	14	70	100,00%	67,31%
	інше		34		32,69%
Регіон проживання	Південний	12	85	85,71%	81,73%
	інші	2	19	14,29%	18,27%
Статус економічної активності	Працевлаштовані	8	63	57,14%	60,58%
	Військові				
	Підприємець (ФОП)	6	6	42,86%	5,77%
	Здобувачі		19		18,27%
	Безробітні та пенсіонери		16		15,38%
Фінансова спроможність (фіз. ос.)	Дуже низький		9		9,18%
	Низький		41		41,84%
	Середній		43		43,88%
	Високий		5		5,10%
Фінансова спроможність (юр. ос.)	Дуже низький	3		23,08%	
	Низький	8		61,54%	
	Середній	1		7,69%	
	Високий	1		7,69%	
Категорія ЮО	ФОП	7		58,33%	
	інші	5		41,67%	
КВЕД ЮО	прибуткові сектори D, G, H, J, S	8		57,14%	
	неприбуткові (соціально-направлені) сектори M, O, P, Q	6		42,86%	
ССО	Загальна система оподаткування	4		28,57%	
	ССО (1 група)	0		0,00%	
	ССО (2 група)	5		35,71%	
	ССО (3 група)	1		7,14%	
	ССО зі ставкою 2% (тимчасова, 2022–2023 роки)	0		0,00%	
	Неприбутковий суб'єкт господарювання	4		28,57%	

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.4

Кореляція Спірмена оцінок показників фізичними особами

	FO1	FO2	FO3	FO4	FO5	FO6
FO1	1	0,332***	0,138	0,129	-0,102	-0,174*
FO2	0,332***	1	-0,039	-0,097	-0,284***	-0,267***
FO3	0,138	-0,039	1	0,465***	0,332***	0,378***
FO4	0,129	-0,097	0,465***	1	0,403***	0,554***
FO5	-0,102	-0,284***	0,332***	0,403***	1	0,721***
FO6	-0,174*	-0,267***	0,378***	0,554***	0,721***	1

Примітки: кореляція є значущою: *** на рівні 0,01 (p-value); ** на рівні 0,05 (p-value);

* на рівні 0,1 (p-value).

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.5

Кореляція Спірмена оцінок показників юридичними особами

	YO1	YO2	YO3	YO4	YO5	YO6	YO7	YO8
YO1	1	0,414	0,868***	0,203	0,419	0,243	0,548**	0,434
YO2	0,414	1	0,481*	0,335	0,041	0,356	0,301	0,506*
YO3	0,868***	0,481*	1	0,138	0,21	0,273	0,538**	0,577**
YO4	0,203	0,335	0,138	1	0,712***	0,831***	0,197	0,404
YO5	0,419	0,041	0,21	0,712***	1	0,493*	0,158	0,082
YO6	0,243	0,356	0,273	0,831***	0,493*	1	0,187	0,449
YO7	0,548**	0,301	0,538**	0,197	0,158	0,187	1	0,409
YO8	0,434	0,506*	0,577**	0,404	0,082	0,449	0,409	1

Примітки: кореляція є значущою: *** на рівні 0,01 (p-value); ** на рівні 0,05 (p-value);

* на рівні 0,1 (p-value).

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.6

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «стать»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		Чоловіки	Жінки				
Індекс інформованості і доступності	FO1	48,43	53,53	786,000	-0,708	0,479	незначуща
	FO2	54,79	51,92	823,500	-0,399	0,690	незначуща
Індекс податкового тиску	FO3	47,17	53,85	759,500	-0,926	0,355	незначуща
	FO4	46,76	53,95	751,000	-1,008	0,314	незначуща
	FO5	48,45	53,52	786,500	-0,756	0,450	незначуща
	FO6	44,67	54,48	707,000	-1,409	0,159	незначуща

Примітки: N (чоловіки) = 21; N (жінки) = 83

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.7

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «місто»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		обласний центр	інше				
Індекс інформованості і доступності	FO1	52,76	51,97	1172,000	-0,128	0,899	незначуща
	FO2	54,49	48,41	1051,000	-0,989	0,322	незначуща
Індекс податкового тиску	FO3	51,66	54,22	1131,500	-0,414	0,679	незначуща
	FO4	53,26	50,93	1136,500	-0,383	0,702	незначуща
	FO5	53,33	50,79	1132,000	-0,442	0,659	незначуща
	FO6	44,67	54,48	1175,000	-0,110	0,912	незначуща

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.8

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «регіон»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		Південний	інші				
Індекс інформованості і доступності	FO1	52,52	52,42	806,000	-0,013	0,990	незначуща
	FO2	52,14	54,13	776,500	-0,268	0,789	незначуща
Індекс податкового тиску	FO3	53,42	48,39	729,500	-0,670	0,503	незначуща
	FO4	53,93	46,11	686,000	-1,056	0,291	незначуща
	FO5	54,89	41,82	604,500	-1,876	0,061	тенденція
	FO6	55,22	40,34	576,500	-2,056	0,040	значуща

Примітки: N (Південний) = 85; N (інші) = 19.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.9

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «вік»

Фактори	Змінні	Mean Rank						Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	65 +				
Індекс інформованості і доступності	FO1	58,40	59,41	53,056	44,529	54,600	7,50	15,245	5	0,009	значуща
	FO2	60,27	47,50	54,083	47,794	46,750	18,50	10,901	5	0,053	тенденція
Індекс податкового тиску	FO3	51,71	57,32	51,167	59,588	50,600	33,20	3,510	5	0,622	незначуща
	FO4	49,50	54,68	68,889	56,853	44,950	14,80	15,555	5	0,008	значуща
	FO5	45,31	62,64	58,250	50,912	52,850	76,00	8,954	5	0,111	незначуща
	FO6	46,48	47,18	68,083	47,412	50,850	80,50	13,078	5	0,023	значуща

Примітки: N (18-25 років) = 43; N (26-35 років) = 11; N (36-45 років) = 18;

N (46-55 років) = 17; N (56-65 років) = 10; N (65 років і старше) = 5

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.10

Парні порівняння факторних оцінок за змінною «вік» для фізичних осіб (Mann-Whitney U test з поправкою Bonferroni)

Пара вікових груп	FO1				FO2				FO4				FO6			
	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок
18-25 26-35	232,000	0,92	0,0033	незначуща	174,500	0,18	0,0033	незначуща	213,000	0,61	0,0033	незначуща	233,000	0,94	0,0033	незначуща
18-25 36-45	350,000	0,55	0,0033	незначуща	335,000	0,40	0,0033	незначуща	243,500	0,02	0,0033	тенденція	223,500	0,01	0,0033	тенденція
18-25 46-55	263,000	0,08	0,0033	незначуща	280,500	0,16	0,0033	незначуща	313,500	0,38	0,0033	незначуща	364,000	0,98	0,0033	незначуща
18-25 56-65	199,000	0,71	0,0033	незначуща	165,000	0,25	0,0033	незначуща	197,000	0,68	0,0033	незначуща	191,500	0,58	0,0033	незначуща
18-25 65+	5,000	0,00	0,0033	значуща	22,500	0,00	0,0033	тенденція	35,500	0,01	0,0033	тенденція	37,500	0,01	0,0033	тенденція
26-35 36-45	89,000	0,64	0,0033	незначуща	84,500	0,50	0,0033	незначуща	66,000	0,11	0,0033	незначуща	58,500	0,04	0,0033	тенденція
26-35 46-55	64,000	0,15	0,0033	незначуща	93,000	0,98	0,0033	незначуща	89,500	0,84	0,0033	незначуща	91,500	0,92	0,0033	незначуща
26-35 56-65	50,500	0,74	0,0033	незначуща	51,500	0,79	0,0033	незначуща	42,000	0,34	0,0033	незначуща	49,000	0,66	0,0033	незначуща
26-35 65+	0,000	0,00	0,0033	значуща	10,000	0,03	0,0033	тенденція	3,000	0,00	0,0033	тенденція	10,000	0,03	0,0033	тенденція
36-45 46-55	132,000	0,48	0,0033	незначуща	134,500	0,53	0,0033	незначуща	122,500	0,25	0,0033	незначуща	98,500	0,04	0,0033	тенденція
36-45 56-65	88,500	0,94	0,0033	незначуща	77,500	0,54	0,0033	незначуща	43,000	0,02	0,0033	тенденція	55,500	0,06	0,0033	незначуща
36-45 65+	7,500	0,00	0,0033	тенденція	10,000	0,01	0,0033	тенденція	4,000	0,00	0,0033	значуща	32,500	0,20	0,0033	незначуща
46-55 56-65	67,500	0,36	0,0033	незначуща	83,500	0,93	0,0033	незначуща	67,500	0,36	0,0033	незначуща	79,000	0,75	0,0033	незначуща
46-55 65+	7,500	0,00	0,0033	тенденція	20,000	0,05	0,0033	тенденція	11,500	0,01	0,0033	тенденція	20,000	0,05	0,0033	тенденція
56-65 65+	2,500	0,00	0,0033	тенденція	15,000	0,12	0,0033	незначуща	5,000	0,01	0,0033	тенденція	7,500	0,02	0,0033	тенденція

Примітки: U – U-статистика; p – p-value; α – рівень значущості (Bonferroni); значення категорії «Висновок» - «значуща», якщо p-value < «Рівень значущості (Bonferroni)»; «тенденція», якщо p-value < 0,05, але не менше за скориговане α Bonferroni; «незначуща», якщо p-value > 0,05.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.11

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «освіта»

Фактори	Змінні	Mean Rank					Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		ПЗСО	ПТО і ФПО	ВОБ	ВОМ	НС				
Індекс інформованості і доступності	FO1	51,58	65,32	54,175	48,988	51,708	2,762	4	0,598	незначуща
	FO2	57,97	59,95	61,500	44,702	49,292	6,351	4	0,174	незначуща
Індекс податкового тиску	FO3	32,79	48,05	52,850	60,905	57,792	12,480	4	0,014	значуща
	FO4	39,13	60,14	48,575	57,476	55,792	6,464	4	0,167	незначуща
	FO5	43,16	69,23	41,725	55,429	59,667	10,656	4	0,031	значуща
	FO6	43,03	59,32	47,450	55,810	58,083	4,381	4	0,357	незначуща

Примітки: N (ПЗСО) = 19; N (ПТО і ФПО) = 11; N (ВОБ) = 20; N (ВОМ) = 42; N (НС) = 12
Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.12

Парні порівняння факторних оцінок за змінною «освіта» для фізичних осіб
(Mann-Whitney U test з поправкою Bonferroni)

Пара	FO3				FO5			
	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок
ПЗСО ПТО та ФПО	82,000	0,33	0,0050	незначуща	54,000	0,02	0,0050	тенденція
ПЗСО ВОБ	117,500	0,04	0,0050	тенденція	178,500	0,74	0,0050	незначуща
ПЗСО ВОМ	172,500	0,00	0,0050	значуща	298,000	0,09	0,0050	незначуща
ПЗСО НС	61,000	0,03	0,0050	тенденція	76,500	0,10	0,0050	незначуща
ПТО та ФПО ВОБ	101,000	0,70	0,0050	незначуща	59,500	0,02	0,0050	тенденція
ПТО та ФПО ВОМ	180,500	0,25	0,0050	незначуща	162,000	0,08	0,0050	незначуща
ПТО та ФПО НС	54,000	0,44	0,0050	незначуща	52,000	0,23	0,0050	незначуща
ВОБ ВОМ	357,000	0,33	0,0050	незначуща	307,500	0,07	0,0050	незначуща
ВОБ НС	108,500	0,65	0,0050	незначуща	79,000	0,09	0,0050	незначуща
ВОМ НС	239,000	0,78	0,0050	незначуща	230,500	0,61	0,0050	незначуща

Примітки: U – U-статистика; p – p-value; α – рівень значущості (Bonferroni); значення категорії «Висновок» - «значуща», якщо p-value < «Рівень значущості (Bonferroni)»; «тенденція», якщо p-value < 0,05, але не менше за скориговане α Bonferroni; «незначуща», якщо p-value > 0,05.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.12

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «статус економічної активності»

Фактори	Змінні	Mean Rank				Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		Працевл.	ФОП	Здобувачі	Безроб. та пенс.				
Індекс інформованості і доступності	FO1	53,92	55,50	57,684	39,625	3,840	3	0,279	незначуща
	FO2	48,70	47,25	67,605	51,500	6,293	3	0,098	тенденція
Індекс податкового тиску	FO3	61,36	45,42	34,974	41,094	15,062	3	0,002	значуща
	FO4	59,81	53,67	39,421	38,813	11,277	3	0,010	значуща
	FO5	57,40	61,92	32,816	53,031	12,486	3	0,006	значуща
	FO6	56,70	36,75	35,000	62,656	12,387	3	0,006	значуща

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.13

Парні порівняння факторних оцінок за змінною «статус економічної активності» для фізичних осіб (з поправкою Bonferroni)

Пара	FO2				FO3			
	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок
Працевл. ФОП	182,500	0,89	0,0083	незначуща	132,000	0,21	0,0083	незначуща
Працевл. Здобувачі	378,000	0,01	0,0083	тенденція	287,000	0,00	0,0083	значуща
Працевл. Безроб. та пенс.	478,500	0,75	0,0083	незначуща	314,500	0,02	0,0083	тенденція
ФОП Здобувачі	36,000	0,18	0,0083	незначуща	46,500	0,50	0,0083	незначуща
ФОП Безроб. та пенс.	44,000	0,76	0,0083	незначуща	44,000	0,76	0,0083	незначуща
Здобувачі Безроб. та пенс.	106,500	0,13	0,0083	незначуща	141,000	0,71	0,0083	незначуща

Пара	FO4				FO5				FO6			
	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок
Працевл. ФОП	164,500	0,58	0,0083	незначуща	173,000	0,69	0,0083	незначуща	112,500	0,08	0,0083	незначуща
Працевл. Здобувачі	359,000	0,01	0,0083	значуща	306,500	0,00	0,0083	значуща	343,000	0,00	0,0083	значуща
Працевл. Безроб. та пенс.	307,500	0,01	0,0083	тенденція	471,000	0,64	0,0083	незначуща	436,500	0,37	0,0083	незначуща
ФОП Здобувачі	40,000	0,27	0,0083	незначуща	22,500	0,02	0,0083	тенденція	52,000	0,75	0,0083	незначуща
ФОП Безроб. та пенс.	33,500	0,28	0,0083	незначуща	42,000	0,61	0,0083	незначуща	25,000	0,06	0,0083	незначуща
Здобувачі Безроб. та пенс.	144,000	0,79	0,0083	незначуща	104,500	0,10	0,0083	незначуща	80,000	0,01	0,0083	тенденція

Примітки: U – U-статистика; p – p-value; α – рівень значущості (Bonferroni); значення категорії «Висновок» - «значуща», якщо p-value < «Рівень значущості (Bonferroni)»; «тенденція», якщо p-value < 0,05, але не менше за скориговане α Bonferroni; «незначуща», якщо p-value > 0,05.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.14

Порівняння факторних оцінок для фізичних осіб за змінною «фінансова спроможність»

Фактори	Змінні	Mean Rank				Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		Дуже низький	Низький	Середній	Високий				
ID_FO	FO1	27,22	49,45	54,186	49,700	6,985	3	0,072	тенденція
	FO2	41,50	45,91	53,128	62,100	3,212	3	0,360	незначуща
IPT_FO	FO3	37,39	53,98	46,919	56,800	3,475	3	0,324	незначуща
	FO4	68,89	51,41	46,384	25,700	8,958	3	0,030	значуща
	FO5	64,11	55,05	41,756	44,300	8,744	3	0,033	значуща
	FO6	76,50	55,06	39,628	40,200	17,114	3	0,001	значуща

Примітки: N (дуже низький) = 9; N (низький) = 41; N (середній) = 43; N (високий) = 5.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.15

Парні порівняння факторних оцінок за змінною «фінансова спроможність» для фізичних осіб (з поправкою Bonferroni)

Пара		FO1				FO4			
		U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок
Дуже низький	Низький	104,500	0,04	0,0083	тенденція	118,000	0,07	0,0083	незначуща
Дуже низький	Середній	83,000	0,01	0,0083	значуща	103,000	0,02	0,0083	тенденція
Дуже низький	Високий	12,500	0,16	0,0083	незначуща	5,000	0,01	0,0083	тенденція
Низький	Середній	802,000	0,47	0,0083	незначуща	790,000	0,40	0,0083	незначуща
Низький	Високий	100,000	0,93	0,0083	незначуща	49,000	0,05	0,0083	незначуща
Середній	Високий	96,000	0,69	0,0083	незначуща	59,500	0,10	0,0083	незначуща
Пара		FO5				FO6			
		U	p	α	Висновок	U	p	α	Висновок
Дуже низький	Низький	149,000	0,27	0,0083	незначуща	108,000	0,02	0,0083	тенденція
Дуже низький	Середній	107,000	0,03	0,0083	тенденція	40,500	0,00	0,0083	значуща
Дуже низький	Високий	13,000	0,11	0,0083	незначуща	9,000	0,01	0,0083	тенденція
Низький	Середній	641,500	0,02	0,0083	тенденція	606,500	0,01	0,0083	тенденція
Низький	Високий	79,500	0,35	0,0083	незначуща	73,000	0,25	0,0083	незначуща
Середній	Високий	101,000	0,82	0,0083	незначуща	104,000	0,90	0,0083	незначуща

Примітки: U – U-статистика; p – p-value; α – рівень значущості (Bonferroni); значення категорії «Висновок» - «значуща», якщо p-value < «Рівень значущості (Bonferroni)»; «тенденція», якщо p-value < 0,05, але не менше за скориговане α Bonferroni; «незначуща», якщо p-value > 0,05.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.16

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «стать»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		Чоловіки	Жінки				
Індекс інформованості і доступності	Y01	8,75	7,00	15,000	-0,722	0,470	незначуща
	Y02	8,75	7,00	15,000	-0,763	0,446	незначуща
	Y03	8,38	7,15	16,500	-0,504	0,614	незначуща
Індекс податкового тиску	Y04	10,25	6,40	9,000	-1,580	0,114	незначуща
	Y05	9,63	6,65	11,500	-1,225	0,221	незначуща
	Y06	7,25	7,60	19,000	-0,147	0,884	незначуща
	Y07	8,13	7,25	17,500	-0,359	0,720	незначуща
	Y08	9,38	6,75	12,500	-1,115	0,265	незначуща

Примітки: N (чоловіки) = 4; N (жінки) = 10.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.17

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «регіон»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		Південний	інші				
Індекс інформованості і доступності	Y01	6,96	10,75	5,500	-1,212	0,225	незначуща
	Y02	6,58	13,00	1,000	-2,166	0,030	значуща
	Y03	6,71	12,25	2,500	-1,768	0,077	тенденція
Індекс податкового тиску	Y04	7,54	7,25	11,500	-0,093	0,926	незначуща
	Y05	7,75	6,00	9,000	-0,558	0,577	незначуща
	Y06	7,13	9,75	7,500	-0,851	0,395	незначуща
	Y07	7,00	10,50	6,000	-1,113	0,266	незначуща
	Y08	6,75	12,00	3,000	-1,727	0,084	тенденція

Примітки: N (Південний) = 12; N (інші) = 2.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.18

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «категорія»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		ФОП	інші				
Індекс інформованості і доступності	Y01	7,21	5,50	12,500	-0,827	0,408	незначуща
	Y02	7,57	5,00	10,000	-1,321	0,186	незначуща
	Y03	7,00	5,80	14,000	-0,579	0,563	незначуща
Індекс податкового тиску	Y04	6,50	6,50	17,500	0,000	1,000	незначуща
	Y05	7,07	5,70	13,500	-0,667	0,505	незначуща
	Y06	5,79	7,50	12,500	-0,842	0,400	незначуща
	Y07	7,07	5,70	13,500	-0,661	0,508	незначуща
	Y08	5,93	7,30	13,500	-0,700	0,484	незначуща

Примітки: N (ФОП) = 7; N (інші) = 5.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.19

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «КВЕД»

Фактори	Змінні	Mean Rank		Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		прибуткові сектори D, G, H, J, S	неприбуткові сектори M, O, P, Q				
Індекс інформованості і доступності	YO1	7,81	7,08	21,500	-0,330	0,742	незначуща
	YO2	8,38	6,33	17,000	-0,975	0,330	незначуща
	YO3	7,75	7,17	22,000	-0,263	0,792	незначуща
Індекс податкового тиску	YO4	6,88	8,33	19,000	-0,656	0,512	незначуща
	YO5	8,13	6,67	19,000	-0,658	0,511	незначуща
	YO6	6,56	8,75	16,500	-1,003	0,316	незначуща
	YO7	7,63	7,33	23,000	-0,131	0,896	незначуща
	YO8	7,56	7,42	23,500	-0,068	0,946	незначуща

Примітки: N (прибуткові сектори) = 8; N (неприбуткові) = 6.

Джерело: розраховано авторкою

Таблиця Б.20

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «фінансова спроможність»

Фактори	Змінні	Mean Rank				Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		Дуже низький	Низький	Середній	Високий				
Індекс інформованості і доступності	YO1	3,17	8,06	8,500	8,500	3,973	3	0,264	незначуща
	YO2	5,00	6,50	12,000	12,000	4,785	3	0,188	незначуща
	YO3	3,33	7,63	10,000	10,000	4,239	3	0,237	незначуща
Індекс податкового тиску	YO4	7,50	7,00	8,500	4,000	0,816	3	0,846	незначуща
	YO5	7,33	7,88	3,000	3,000	2,652	3	0,448	незначуща
	YO6	7,17	7,06	6,500	6,500	0,043	3	0,998	незначуща
	YO7	2,83	7,56	11,000	11,000	5,889	3	0,117	незначуща
	YO8	4,33	7,00	11,000	11,000	3,810	3	0,283	незначуща

Примітки: N (Дуже низький) = 3; N (Низький) = 8; N (Середній) = 1; N (Високий) = 1.

Джерело: розраховано авторкою

Таблиця Б.21

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «сист.оподатк»

Фактори	Змінні	Mean Rank				Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		ЗСО	СС 2	СС 3	Неприбутк. СГ				
Індекс інформованості і доступності	YO1	6,25	10,10	6,000	5,875	3,152	3	0,369	незначуща
	YO2	8,00	9,60	9,000	4,000	4,941	3	0,176	незначуща
	YO3	5,88	10,90	2,500	6,125	5,991	3	0,112	незначуща
Індекс податкового тиску	YO4	6,25	7,90	7,500	8,250	0,548	3	0,908	незначуща
	YO5	6,38	7,90	10,500	7,375	0,886	3	0,829	незначуща
	YO6	6,75	8,00	3,000	8,750	1,840	3	0,606	незначуща
	YO7	8,63	9,10	2,000	5,750	3,559	3	0,313	незначуща
	YO8	8,38	7,80	3,500	7,250	1,247	3	0,742	незначуща

Примітки: N (ЗСО – загальна система оподаткування) = 4; N (ССО 2 група) = 5; N (ССО 3 група) = 1; N (неприбутковий СГ) = 8

Джерело: розраховано авторкою

Таблиця Б.22

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «вік»

Фактори	Змінні	Mean Rank						Kruskal-WallisH	df	p-value	Висновок
		18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	65 +				
Індекс інформованості і доступності	YO1	7,75	10,75	7,700	7,167	2,000	6,00	3,237	5	0,663	незначуща
	YO2	11,00	13,00	6,400	5,667	4,000	4,00	8,354	5	0,138	незначуща
	YO3	6,75	12,25	6,200	9,333	2,500	5,50	5,567	5	0,351	незначуща
Індекс податкового тиску	YO4	8,50	7,25	10,300	6,000	2,000	2,00	6,401	5	0,269	незначуща
	YO5	7,25	6,00	10,100	8,333	1,500	1,50	6,679	5	0,246	незначуща
	YO6	5,25	9,75	10,200	6,000	3,000	3,00	6,374	5	0,271	незначуща
	YO7	7,00	10,50	9,200	6,667	2,000	2,00	5,632	5	0,344	незначуща
	YO8	7,75	12,00	6,900	6,500	8,000	3,50	3,892	5	0,565	незначуща

Примітки: N (18-25 років) = 2; N (26-35 років) = 2; N (36-45 років) = 5;

N (46-55 років) = 3; N (56-65 років) = 1; N (65 років і старше) = 1

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.23

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «освіта»

Фактори	Змінні	Mean Rank			Kruskal-Wallis H	df	p-value	Висновок
		ПЗСО та ВОБ	ВОМ	НС				
Індекс інформованості і доступності	YO1	4,00	8,50	7,250	1,953	2	0,377	незначуща
	YO2	6,50	8,63	5,750	1,621	2	0,445	незначуща
	YO3	4,00	9,19	5,875	3,434	2	0,180	незначуща
Індекс податкового тиску	YO4	6,25	6,06	11,000	4,048	2	0,132	незначуща
	YO5	7,25	5,81	11,000	4,268	2	0,118	незначуща
	YO6	5,25	6,69	10,250	2,800	2	0,247	незначуща
	YO7	3,25	7,69	9,250	2,869	2	0,238	незначуща
	YO8	5,75	7,81	7,750	0,452	2	0,798	незначуща

Примітки: N (ПЗСО та ВОБ) = 2; N (ВОМ) = 8; N (НС) = 4.

Джерело: розраховано авторкою.

Таблиця Б.24

Порівняння факторних оцінок для юридичних осіб за змінною «статус

економічної активності»

Фактори	Змінні	Mean Rank			Mann-Whitney U	Z	p-value	Висновок
		Працевлаштовані	Підприємець (ФОП)					
Індекс інформованості і доступності	YO1	6,56	8,75		16,500	-0,989	0,323	незначуща
	YO2	5,13	10,67		5,000	-2,646	0,008	значуща
	YO3	6,75	8,50		18,000	-0,789	0,430	незначуща
Індекс податкового тиску	YO4	5,88	9,67		11,000	-1,705	0,088	тенденція
	YO5	6,50	8,83		16,000	-1,053	0,293	незначуща
	YO6	6,44	8,92		15,500	-1,137	0,256	незначуща
	YO7	7,50	7,50		24,000	0,000	1,000	незначуща
	YO8	7,00	8,17		20,000	-0,543	0,587	незначуща

Примітки: N (Працевлаштовані) = 8; N (Підприємець (ФОП)) = 6.

Джерело: розраховано авторкою.

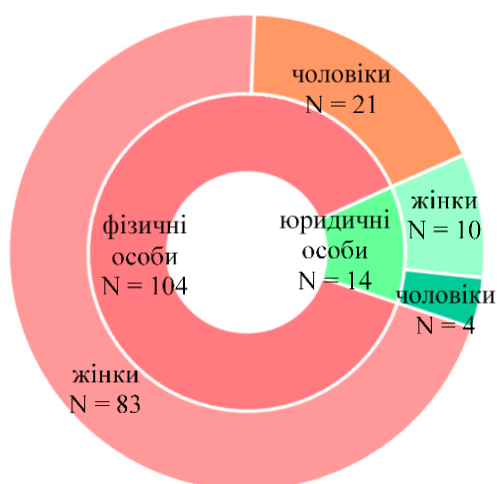

Рис. Б.1. Розподіл респондентів в розрізі категорій за статтю

Джерело: розраховано авторкою

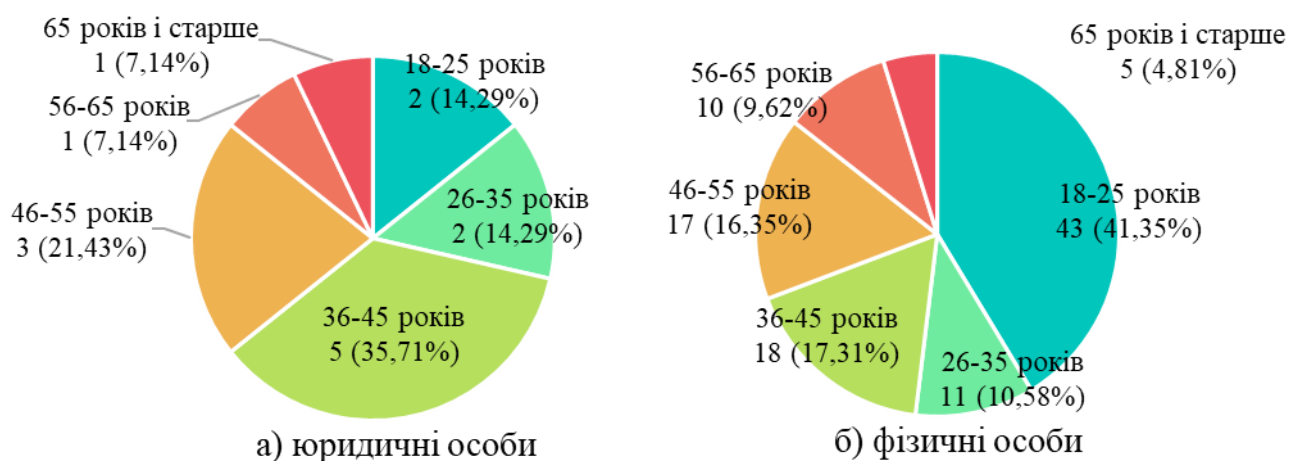

Рис. Б.2. Розподіл респондентів в розрізі категорій за віком

Джерело: розраховано авторкою

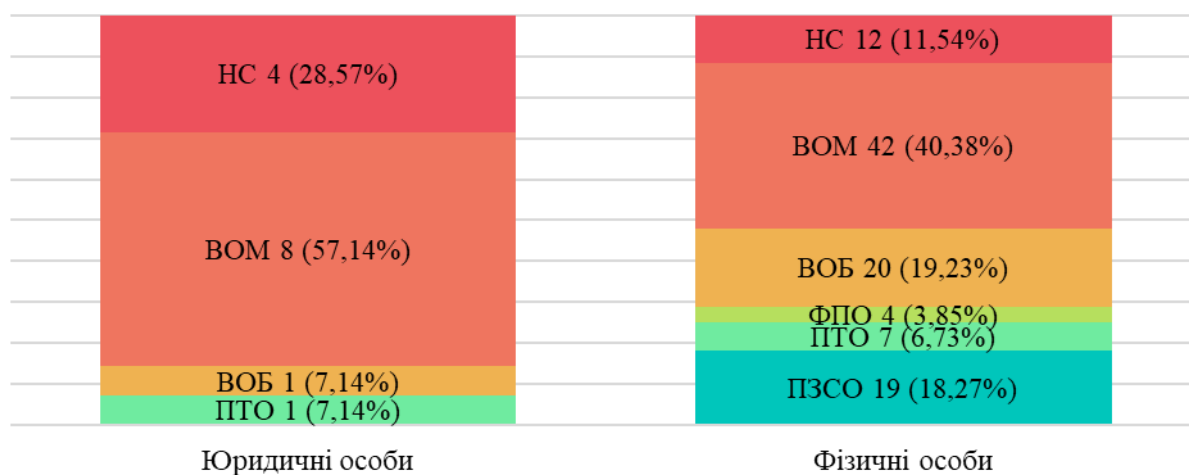

Рис. Б.3. Розподіл респондентів в розрізі категорій за рівнем освіти

Джерело: розраховано авторкою

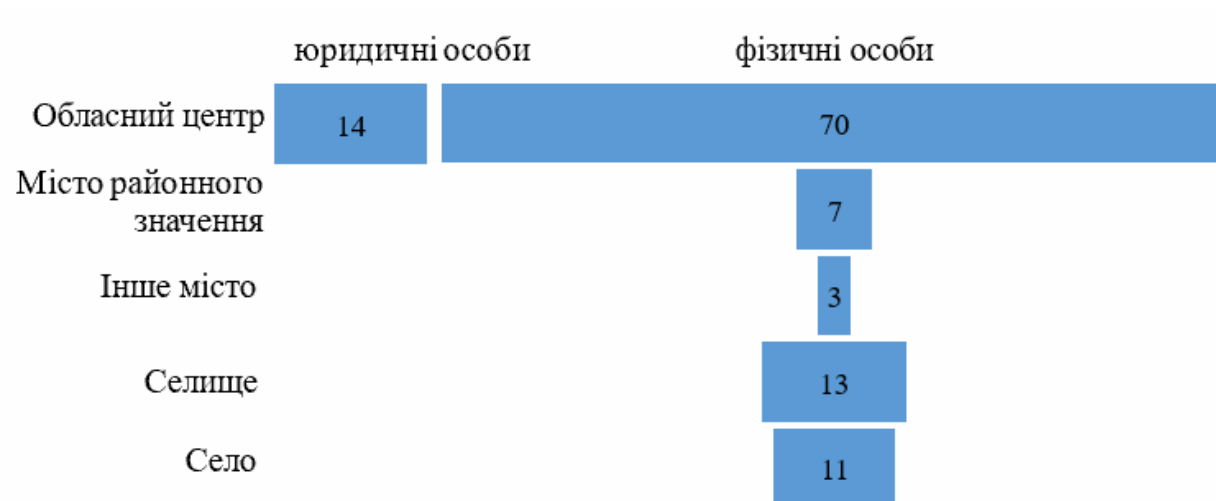
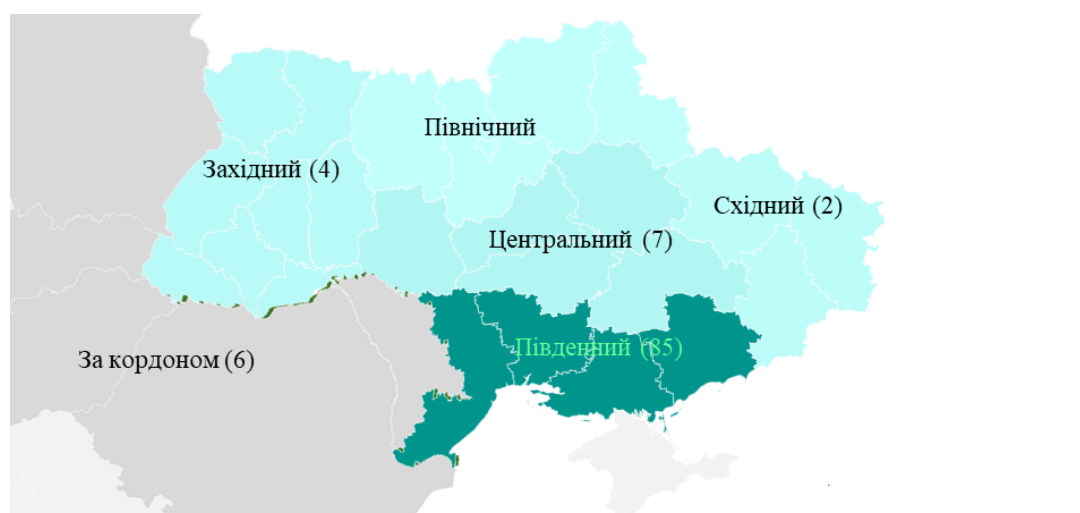

Рис. Б.4. Розподіл респондентів в розрізі категорій за місцем проживання

Джерело: розраховано авторкою

а) юридичні особи

б) фізичні особи

Рис. Б.5. Розподіл респондентів в розрізі категорій за регіоном проживання

Джерело: розраховано авторкою

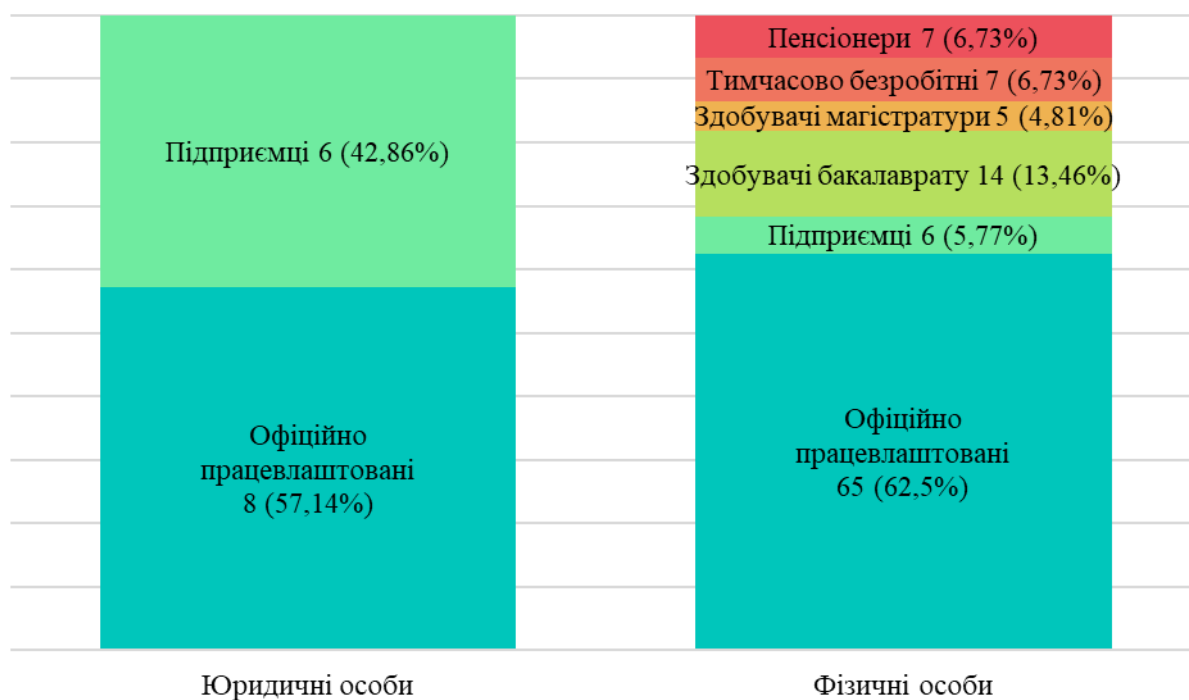

Рис. Б.6. Розподіл респондентів в розрізі категорій за економічною активністю

Джерело: розраховано авторкою